ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

(ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ 1850 ਤੱਕ)

ਏਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ:

- ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਜੀਵਨ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼)
- ਸ਼ਬਨਮ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ (ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)
- ਮਾਰਗ (ਨਾਵਲ)
- ਕੁੰਤੀ (ਨਾਵਲ)

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ 1850 ਤੱਕ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਨਰੰਜਨ ਆਰਿਫ਼ੀ

ਲਿਟਰੇਟਰ ਹਾਊਸ ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

RANGHRETEAN DA ITIHAS

by

Naranjan Arifi
Kothi Teri Daat, Near Brahm Kumari Ashram,
Outside Kameana Gate, Cantt. Road, Faridkot

ISBN 81-85544-19-0

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ : 2016

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :

- ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਬਾਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
- ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
- ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ, ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ
- ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ
- ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਲਿਟਰੇਚਰ ਹਾਊਸ

14 ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਕੀਟ, ਪੁਤਲੀਘਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮੋਬਾਈਲ : 09501030741

ਪ੍ਰਿੰਟਰ

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈਲ

146, ਇੰਡ. ਫ਼ੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਮੁੱਲ : 650 ਰੁਪਏ

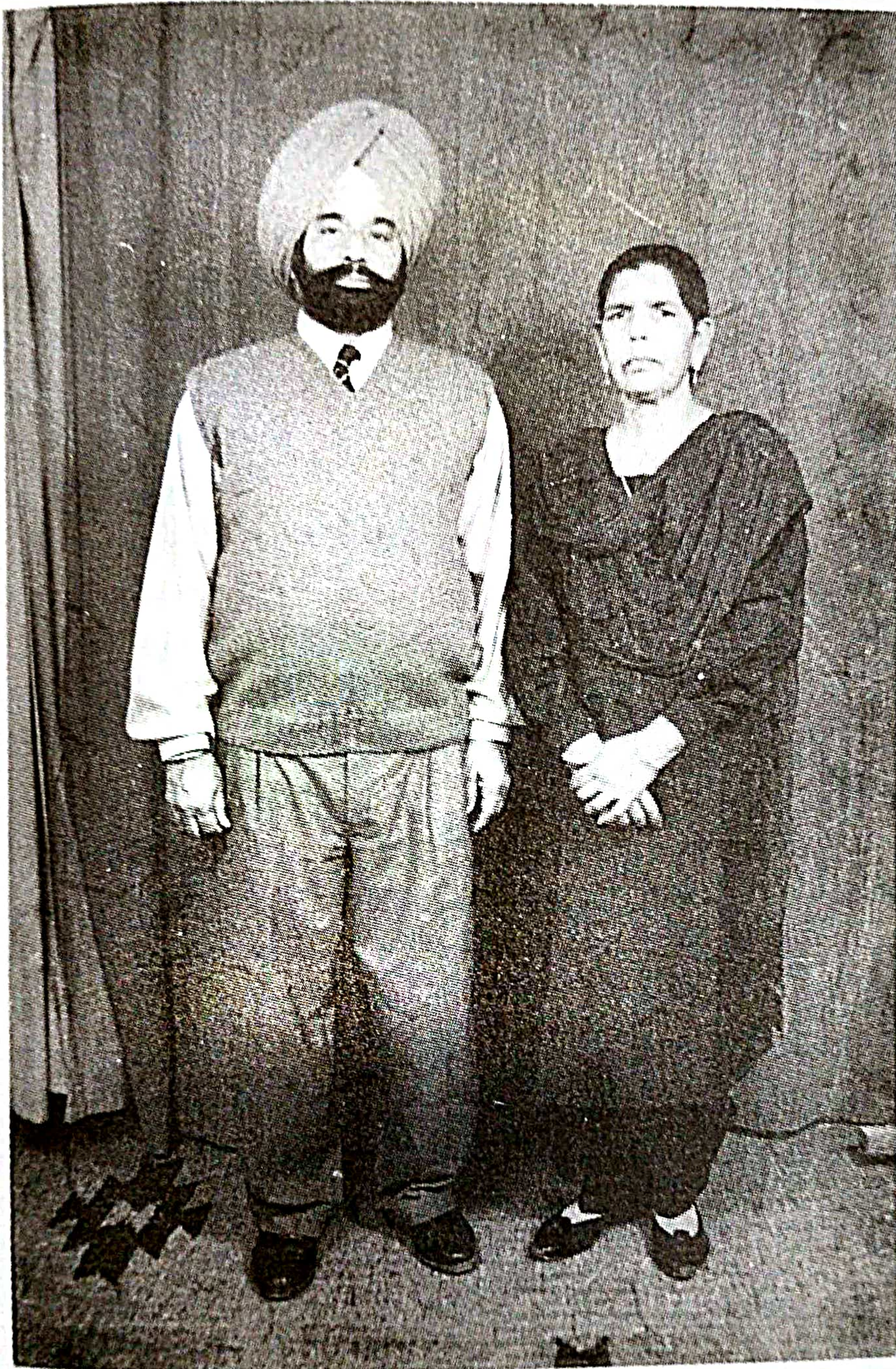

ਸਮਰਪਿਤ

ਪਰਮ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ 'ਗੁਲਸ਼ਨ'
ਸਾਬਕਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੂੰ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ
ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੀਝ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ
ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀ।

ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਨਾਮ	:	ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ
ਤਖ਼ਲਸ	:	ਨਰੰਜਨ ਆਰਿਫ਼ੀ
ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ	:	ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ
ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ	:	ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਕੇਸਰ ਕੌਰ
ਜਨਮ	:	1-11-1941 ਪਿੰਡ ਅਕਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ
ਵਿੱਦਿਆ	:	ਐਮ.ਏ., ਐਲ.ਐਲ.ਬੀ.
ਪਤਨੀ	:	ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ
ਬੱਚੇ	:	ਹਰਪੁਨੀਤ ਕੌਰ, ਰਤਨੇਸ਼ਵਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਨਿਮਰ ਕੌਰ, ਸੁਮਨੀਸ਼ ਕੌਰ

ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ

ਤਤਕਰਾ

ਮੁਖ ਬੰਦ

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਵਿਚ ਉਭਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੇਤਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ, ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਚੇਤਨਾ ਅਧੀਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਦਾ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਦਾ, ਚਿਤਰਪਟ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਫਿਰ ਸੁੰਗੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕਬਾਇਲੀ ਚੇਤਨਾ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਇਸੇ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਕਤ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਸਮੁਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸਫਲ ਯਤਨ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਪਖੋਂ ਅਜੇਹੀ ਕਿਤਾਬ ਸਮੁਚੀ ਮਾਨਵ ਬਰਾਦਰੀ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚ ਉਭਰ ਰਹੀ ਇਕ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਦਿਸ਼ਾ ਦਾ ਅਨੁਸਰਨ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਵਿਚ ਜਾਗੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਵੀ ਆਕਰਮਣ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਤੀਜਾ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਇਕੋ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਚ-ਊਚ ਜਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਨਾ ਇਕ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਅਬਾਦੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਤਾਂ ਕੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੀ ਐਨਕ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ। ਇੰਜ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਪਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਹੈ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ, ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਉਹ

ਆਪਣੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇੰਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਿਹਾ, ਖੱਤਰੀ ਖੱਤਰੀ ਰਿਹਾ, ਜੱਟ ਜੱਟ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੀ ਕਹਿ ਕੇ ਅਲੱਗ ਰਖ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਜ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਤਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸੂਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਤਰ-ਬਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਪਰ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੇਣ, ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਿਤਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁਕਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਹਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਰਗ ਦੀ ਦੇਣ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲਾਪਨ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਤਿਖਾ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਪਰ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਠੀਕ।

ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਦਸੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਬਿਆਨੀਆ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਹ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਗਲਪ ਰਚਨਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਰਚਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਦਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਕ ਜਾਤ ਜਾਂ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਰੰਘਰੇਟੇ ਕੋਈ ਇਕ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕੋਈ ਗੋਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਮੂਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਪੰਨਾ ੧੭੭ ਉੱਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ, ਪਠਾਣਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਦੋ ਗੋਤਾਂ ਜੈਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਾਤਾਂ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ।" ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸੋਮੇ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਬਲਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ ਤੇ ਇੰਜ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਂਜ ਸਮੁਚੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖਲਾਅ ਵੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ. ਦਲਿਤ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਵਜੋਂ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਅਰਥਾਤ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅੱਗੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇੰਜ ਉਹ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਕ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਰੰਘਰੇਟਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਵੀ ਉਹ ਕੁਤਾਹੀ

ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਗ ਇਸ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਇਹ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੁਧੀਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਚੁਨੌਤੀ ਹੈ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਉਤਮ ਯਤਨ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਗੌਰਵਮਈ ਦੇਣ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਤੋਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਗੇ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਗੇ। ਵਧੀਆ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ. ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਪਾਰ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮ, ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਅੰਗ ਹੈ।

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰੋ. ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ
ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼,
ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸਵਾਗਤ

ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਦਵਾਨ ਅਕਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਿਆ, ਭਾਵ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਹੀ ਬਿਆਨ ਜਾਂ ਵਰਨਣ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਸਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ, ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਹੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਮਾਨਤਾ ਜਾਂ ਮੋਹ ਤੇ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਗਾਏ ਤੇ ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਜਾਂ ਜਾਤੀਗਤ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਜੋ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਠ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ, ਪਿਆਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਨਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡਾਲ, ਕਮੀਨ, ਭੰਗੀ ਆਦਿ ਘਟੀਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਲਓ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸਾਥੀ ਮਰਦਾਨਾ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਬੀ ਕਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਗਾ ਗਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਪਰ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਦੇ, ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਾਸੋਹੀਣਾ, ਭੁੱਖਾ, ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ, ਦਲਿਦਰੀ ਤੇ ਘਟੀਆ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਰਤੀ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਜੰਗਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਿਭੇ, ਪ੍ਰਾਣ ਦਿੱਤੇ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤਥਾ-ਕਥਿਤ ਅਛੂਤ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਪੂਰੀ ਨਿਭਾਈ। ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਆਰਿਫ਼ੀ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਨਾਲ ਨਕਾਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ 'ਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਮੰਨਣਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸਪਰਿਟ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਬਿਪਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਨੰਗਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁੱਝੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਜਾਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ

ਅੰਦਰ ਬਿਪਰ ਵਰਗ ਦੀ ਸਰਵੁੱਚਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ। ਆਰਿਫ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਬਿਪਰ ਵਰਗ ਦੁਆਰਾ ਗ਼ਲਬਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਰ ਭਾਵਪੂਰਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਮਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਈਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਤਥਾਕਥਿਤ ਸੂਦਰਾਂ ਦੀ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਬੜੇ ਹੀ ਨਪੇ ਤੁਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਈ ਥਾਈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਖ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਈਆਂ ਤੇ ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਨਖਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਘੇਰਨ ਤੱਕ ਗਏ, ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਬਰਾੜ। ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ ਇਹਨਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਤਥਾਕਥਿਤ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਸੰਗ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣਦਿਆਂ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਨਾਲ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹਰ ਔਕੜ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਿਭੇ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਗੁਆ ਲਈਆਂ, ਅਜਿਹਾ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਮਗਰੋਂ ਨਾਂ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਦਾ ਦੱਬੀ ਜਬਾਨ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਆਰਿਫ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ, ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੋਲ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਮ ਤੱਕ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਆਮ ਸਿੱਖ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਆਰਿਫ਼ੀ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਲਿਖ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਨਿਗਾਹੀ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਘਾਹੀ, ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਭਾਈ ਨਿਬਾਹੂ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ। ਆਪ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਇਕ ਥਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦਾ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਕਰ ਕੇ ਰਖਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ

ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੀਰਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰੰਪਰਿਕ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਿਰਣੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਆਰਿਫ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਦਾ ਦਿਨ, ਭਾਈ ਸਦਾ ਨੰਦ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਅਤੇ ਸਥਾਨ, ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ ਲਿਆਉਣ, ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਦੀ ਉਮਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ।

ਇੰਨਾ ਤਕੜਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਵੀ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿੱਛੜੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਿਪਰ ਸੰਸਕਾਰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਛੂਤ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਇਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਆਰਿਫ਼ੀ ਨੇ ਸਿਦਕ ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਕ ਵੱਡੀ ਘਾਟ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ, ਸਵਾਰਿਆ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਆਰਿਫ਼ੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਆਯੂ, ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀਤੇ ਯੁਗ ਦੀ ਗਾਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣਨ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ।

ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ

ਮਿਤੀ ੧੯-੭-੯੩

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲਾ ਗੇਟ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਇਤਿਹਾਸ ਬਨਾਮ ਇਤਿਹਾਸ

ਜਦੋਂ ਯੁੱਗ ਕਰਵੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਪੋਲੀਆਂ ਖੋਖਲੀਆਂ, ਝੂਠ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਉਸਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਸਮਝਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਤੇ ਨਿਰਮਿਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਂਗ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਵੀ ਰਾਜ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਂ ਨਾਂ-ਮੁਆਫ਼ਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਝੁਠਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਭੰਨਦਾ-ਘੜਦਾ ਅਤੇ ਨਵਰੂਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੀ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਅਸੱਚ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰੈੱਡ-ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਂਗ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੂਲਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਰੂਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਾਚਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੱਚਾਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੂਲ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ-ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅੱਧਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਹੋਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਿਆਸੀਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅਪਹਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਵਜੂਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ ਜੋ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸੱਚ ਸੁਣਨ ਦੀ ਆਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਈਮਾਨਦਾਰ ਵਿਦਵਾਨ ਲੋਕ ਮੂਲ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕਤਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਰਖ ਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਹਰ ਸ਼ਾਸਕ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੂਤਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੂਲਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੂਲਵਾਸੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੱਤਾ ਹਥਿਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ-ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਜਾਤ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਸ ਵੱਲ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੀ ਤੱਕਣੀ ਨਾ ਗਈ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਪੀੜਤ ਲਾਣਾ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਪਛਾਣ ਖੋ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਤੇ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਤਸ਼ੱਦਦ ਇਤਨਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਿੜਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਮਹਾਂਬਲੀ ਮੂਲਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਡਾ. ਭੀਮਰਾਉ ਅੰਬੇਦਕਰ ਦਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਤ ਤੇ ਦਲਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਲ ਸਕੀ।

ਸਰਦਾਰ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਸਾਹਸ ਦੀ ਤੰਦ ਕਦੇ ਨਾ ਫੜ ਸਕਦੇ ਜੇਕਰ ਡਾ. ਅੰਬੇਦਕਰ ਸਾਹਿਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੱਕ ਨਾ ਦਿਵਾਂਦੇ। ਮੇਰਾ ਤਨ-ਮਨ ਖਿੜ ਉਠਿਆ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇਖਿਆ। ਮਜ੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੁਦਾਇ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਠੋਸ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਲੀਲਾਂ, ਟੂਕਾਂ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨੱਜੀਰ ਦੇ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ, ਨਵੇਂ ਸਰੋਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ ਜੈਤਾ) ਦਾ ਜੀਵਨ, ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼, ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਢੂੰਡ ਕੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਲਈ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਨਿਰੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਗੌਰਵ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਦੀ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਲਿਤਾਂ ਦੇ ਉਸ ਯੋਗਦਾਨ ਵਲ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਛੁਪੇ ਰਹੇ। ਡਾ. ਲੇਖਰਾਜ ਪਰਵਾਨਾ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਰਤੀ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਪੰਜਾਬ ਸ਼ਾਖਾ ਅਕਸਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਹੋ ਰਹੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਅਤੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਤੋਲਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਦੀ ਦਲਿਤ ਪਾਠਕਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੀਬਰ ਉਡੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਟੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਾਗ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੰਸਥਾਪਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਸਾਹਮਣੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਚੰਭਾ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਹ ਪੰਨੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਲਈ ਜਿਥੇ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਤਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ, ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਸੋਚ ਦੇ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ, ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੇ। ਸਰਦਾਰ ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਵਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਜਿਥੇ ਮੁਬਾਰਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਕਾਦਮੀ ਵਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕਾਰਜ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ।

੨੨ ਜੁਲਾਈ, ੧੯੯੩

ਡਾ. ਸੋਹਨ ਪਾਲ ਸੁਮਨਾਖਸ਼ਰ,
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਅਕਸ਼,
ਭਾਰਤੀ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ,
੨੩੩-ਟੈਗੋਰ ਪਾਰਕ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਦਿੱਲੀ।

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹੋ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਯਾਦ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਇਸੇ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਉ, ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਖੇਡ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡੀ ਗਈ। ਆਪਣੇ ਆਕਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, (ਜੋ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਾਪਰੇ ਮੈਟਕਾਫ਼ ਕਾਂਡ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਮੈਟਕਾਫ਼ ਦੇ ਅੰਗ-ਰੱਖਿਅਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਈਦਗਾਹ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਗੋਦੜ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਥੱਲੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਜਰਨੈਲਾਂ ਐਂਗਨਿਊ ਅਤੇ ਐਂਡਰਸਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਰਕੇ ਸਖ਼ਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ) ਮਾਲਵਾ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ, ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਸਰਦਾਰੜਿਆਂ, ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾੜੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਵਸੀਲੇ, ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਾਹਲ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਅੱਖੜ, ਅਸੱਭਯ, ਆਕੜਖਾਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਮ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਵੀ ਜ਼ਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਲੋਕ ਸਨ। ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਤਾਂ ਲੁਟੇਰਾ ਸੀ।

ਵਸੀਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ, ਕੀ-ਦਾ-ਕੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ, ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਮਾਨਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਆਰ. ਨਰਾਇਨਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿਤੀ ੬-੧੨-੯੨ ਨੂੰ ਮਾਵਲੰਕਰ ਹਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਦਲਿਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਅਵਾਰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬੜੀ ਰੌਚਕ ਕਥਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣਾਈ ਸੀ—

"ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਥਮ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਫ਼ੋਟੋ ਵੀ ਸਾਰੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਸ ਫ਼ੋਟੋ ਨਾਲ ਛਪੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਫੋਲ ਕੇ ਵੇਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਕਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਆਪ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਤਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹ ਕੁਝ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਗੌਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।"

ਨੋਟ—ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹੱਥਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛੱਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਨਨ ਸਾਹਿਬ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹਨ।

ਨਵਾਂ ਮਾਲਕ ਕੀ ਆ ਗਿਆ, ਇਹ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਨੂਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਪਟ ਸਿੱਖ ਹੀ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ, ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ, ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਦਸਮ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਕਿਸ ਨੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ, ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ, ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਲੈ ਕੇ ਕੌਣ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਆਕਾ ਨੇ ਇਹ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੱਲ੍ਹ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੇਟੇ' ਸਨ, ਅੱਜ ਮਾੜੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ, ਕਿਹੜਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਗੇ। ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਲੋਕ, ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਸੰਘੇੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿਸ ਨੇ ਜਿੱਤ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਜਿੱਤਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਐਗਨਿਊ ਅਤੇ ਐਂਡਰਸਨ ਦੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਲੋਕ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਜਿਗ੍ਹਾ-ਕਲਗੀ ਕਿਸ ਸੁਭਾਗੇ ਸੀਸ ਤੇ ਸਜਾ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ, ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਲੋਗ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਤੋੜ ਨਿਭੇ, ਓਦੋਂ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਬਿਦਾਵੇ ਲਿਖ-ਲਿਖ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇ-ਮੁਖ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਰਖਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ, ਸਿਦਕਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਤਖ਼ਤ ਕੀ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਦੀਨ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ!

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੌਰਵ-ਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਨੇ-ਸ਼ਨੇ ਮਨਫ਼ੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਦਾਅ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਡਿੱਠਾ, ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਪਾਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਉਸ ਪਾਤਰ ਨੂੰ 'ਇਕ ਸਿੱਖ' ਲਿਖ ਕੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਰਗੀ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਈ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾ ਨੂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਨਵੰਬਰ ੧੯੨੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਢੇਰਾ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟੇ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਤਾਇਨਾਤ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਬੇ-ਹੁਰਮਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਉਲੰਘਣਾਵਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤਾਂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਮਖ਼ਮੂਰ, ਇਹ ਜੱਥਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਕੱਰਰ ਪੁਜਾਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਦੁੰਮ ਦਬਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁੜੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੰਗ ਹੋਈ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁਅੱਤਲ ਹੋਈ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਕੋਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ

ਕਬਜ਼ਾ ਖੋਹਣ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੜ ਕੇ ਮੁਢ ਤਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਬੰਨਿਆਂ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤਾਂ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਚੌਧਰ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਢਾਅ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੌਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵੜਨ ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਰਵ-ਪੱਖੀ ਅਧੋਗਤੀ ਵੱਲ ਧਕੇਲੇ ਗਏ—ਵਿਦਿਅਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਧੋਗਤੀ ਵੱਲ।

ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਦਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿਵਾਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜਾਰਜ ਫਾਰਸਟਰ ਦਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ' ਵਿਚਲਾ ਕਥਨ, ਉਦੋਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਤੇ ਐਨ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ-

> "ਮੈਨੂੰ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਖ਼ੁਦਦਾਰ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਕ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਦਿਨ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਵਿਖਾਈ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਦਾ ਨੌਕਰ ਹੈ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬੋਲ, ਲਹਿਜੇ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਭਖਦਾ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤੜੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਸੇਵਕ ਹੈ।"

ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਮਾਮਾ, ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਕਹੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅਮਕੇ ਜਮਾਤੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬੜੇ ਅਮੀਰ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ, "ਉਹ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਜਾਚਕ ਹਨ।"

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਆਸਥਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁਨਰ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਖ਼ੁਦਦਾਰੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ—

ਕਾਣ ਨ ਕਾਹੂੰ ਕੀ ਇਹੁ ਰਾਖਤ।
ਸਹਿਨ ਸਾਹਿ ਖ਼ੁਦ ਹੀ ਕੋ ਭਾਖਤ।
ਔਰ ਸਬਨ ਕੋ ਜੀਵ ਚੁਰਾਸੀ।
ਮਾਨਤ ਆਪ ਭਈਂ ਅਬਨਾਸੀ। (ਪੰਨਾ ੭੨੯)

ਜਦੋਂ ਗਹਿਰੀ ਪਰਖ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਪਲਟਨਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਰੰਘਰੇਟਾ ਫਿਰ ਉਠਿਆ, ਇਸ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਤਮਗੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਜਗੀਰਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ

ਤੱਕ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਕਿਸੇ ਜਾਹਲ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਨਖ਼ਾਹਦਾਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ, ਆਪਣੇ ਕੁਟੰਬ ਅਤੇ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਵਾਏ, ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਿਰਜਾਅ ਕੇ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਚਾਲ ਨਾਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਰ ਇਹ ਚਾਲ ਬਹੁਤੀ ਕਾਮਯਾਬ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਜਿੰਦਾ-ਦਿਲੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤੇ-ਨਾ-ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਛੱਡਦੇ ਜਾਣ। ਬਸ! ਇਹਨਾਂ ਝਲਕਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ, ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਜੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੌਹਰਿਆਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਓੜਮਾ ਕੋੜਮਾ ਕੱਟੜ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਕੇ, ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸੀਨਾ-ਬਸੀਨਾ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ ਪਏ ਹਨ।

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸੁਣੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਲਿਖਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਮਿਲਾਵਟ-ਖੋਰੀ ਦੀ ਬਦਬੂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਲਿਖਤ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੀ ਸੂਝ ਤੇ ਹੱਸਿਆ ਵੀ ਪਰ ਫਿਰ ਰੰਜ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ ਬਾਕੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਗ਼ਲਤ-ਬਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਕਲਮ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸੌਹਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਗੁਲਸ਼ਨ', ਰਾਤ ਦਿਨ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ 'ਅੱਜ ਦਾ ਪੰਜਾਬ' ਅਤੇ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਲਿਖਣੋਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਟੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਕੀ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਜਾਗੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟੇ ਦੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੀਜੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਇਸ

ਇਤਿਹਾਸ' ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸੰਨ ੧੯੫੦ ਈਸਵੀ ਤਕ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਦੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕੁ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਨਾਮੇ ਜੋ ਕਿ ਹਰ-ਬਸ਼ਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਹੀ ਛਪਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਇਕ ਪੰਛੀ-ਝਾਤ ਵੱਜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੇ ਕੁਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਯਾਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੀ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੇ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਹੌਸਲਾ ਛੱਡ ਬਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਐਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ? ਇਸ ਕਾਂਡ ਲਈ ਅਥਾਹ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਲਗਨ, ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ, ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਇਹ ਕਾਂਡ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਲਿਖਾਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਦਾਰੇ-ਕੌਮ ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ.ਪੀ., ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਨ, ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਲੇਖ ਰਾਜ ਜੀ ਪ੍ਰਵਾਨਾ, ਸ. ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ ਇਕੇਲਾ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ-ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਲੋਂ ਜ਼ੋਰ ਪਾਏ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਛਪਵਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੜੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਲਾਹੌਰ, ਕਲਕੱਤਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਰੰਟੀਅਰ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਸਵੀਰ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕੇ, ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਲਈ ਮੁਕੰਮਲ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਵਿਚ ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਯਕ-ਜਹਿਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਉਜਾਗਰ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਾਲਾ! ਸਮਾਂ ਵਫ਼ਾ ਕਰੇ।

ਮਿਤੀ ੩ ਜੁਲਾਈ ੧੯੯੩

ਨਰੰਜਨ ਆਰਿਫ਼ੀ

ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼), ਐਮ.ਏ., ਐਲ.ਐਲ.ਬੀ.,

ਫੈਲੋ ਭਾਰਤੀਯ ਦਲਿੱਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ

ਇਤਿਹਾਸ' ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸੰਨ ੧੯੫੦ ਈਸਵੀ ਤਕ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਦੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕੁ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਨਾਮੇ ਜੋ ਕਿ ਹਰ-ਬਸ਼ਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਹੀ ਛਪਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਇਕ ਪੰਛੀ-ਝਾਤ ਵੱਜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੇ ਕੁਲ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੀ ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੇ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਹੌਂਸਲਾ ਛੱਡ ਬਹਿੰਦਾ। ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਐਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ? ਇਸ ਕਾਂਡ ਲਈ ਅਥਾਹ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਲਗਨ, ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ, ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਇਹ ਕਾਂਡ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਲਿਖਾਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਦਾਰੇ-ਕੌਮ ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ.ਪੀ., ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਨ, ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਲੇਖ ਰਾਜ ਜੀ ਪ੍ਰਵਾਨਾ, ਸ. ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ ਇਕੇਲਾ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ-ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਲੋਂ ਜ਼ੋਰ ਪਾਏ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਛਪਵਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੜੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਲਾਹੌਰ, ਕਲਕੱਤਾ ਅਤੇ ਜੈਪੁਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਰੰਟੀਅਰ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਸਵੀਰ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕੇ, ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਲਈ ਮੁਕੰਮਲ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਵਿਚ ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਸੰਖੇਪ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਯਕ-ਜਹਿਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਉਜਾਗਰ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਾਲਾ! ਸਮਾਂ ਵਫ਼ਾ ਕਰੇ।

ਮਿਤੀ ੩ ਜੁਲਾਈ ੧੯੯੩

ਨਰੰਜਨ ਆਰਿਫ਼ੀ

ਬੀ.ਏ. (ਆਨਰਜ਼), ਐਮ.ਏ., ਐਲ.ਐਲ.ਬੀ,

ਫੈਲੋ ਭਾਰਤੀਯ ਦਲਿੱਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ

ਧੰਨਵਾਦ

ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਸੱਜਣਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਜੋ ਵਕਤਨ-ਬ-ਵਕਤਨ, ਸੰਬੰਧਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾ ਕੇ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਵਾਜਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਚਿਤ ਸੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਖੋਜ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦੀ ਹੌਂਸਲਾ-ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕੀਤੀ।

ਮੇਰੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਜੇ ਡਾ. ਲੇਖ ਰਾਜ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਨੇ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਹਥਲਾ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ੍ਹ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਤੁਰੰਤ ਛਪਵਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਜੀਜ਼ ਅਤੇ ਦੋਸਤ ਸ. ਦਿਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਭਾਸ਼ਾ ਅਫ਼ਸਰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਦਿਨ ਰਾਤਾਂ ਲਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਅਥਾਹ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕਾਂ, ਸਹਾਇਕਾਂ, ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਖਰੜੇ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ, ਫ਼ੋਟੋ ਕਾਪੀਆਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਤੇਜ ਸਿੰਘ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਖਰਚੇ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਵੀ ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ-ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਮਗਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਕੰਮ ਜਾਤਾ।

ਨਰੰਜਨ ਆਰਿਫ਼ੀ

ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ

ਅਕਬਰ ਮਹਾਨ (ਰਾਜ ਕਾਲ ੧੫੫੬-੧੬੦੫) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹਿਮਾਯੂੰ ਨੇ ਤੁਰਕੀਆਂ, ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ, ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ, ਤੁਰਕਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਜ਼ਬੇਕਾਂ ਦੀ ਰਲਵੀਂ-ਮਿਲਵੀਂ ਪੰਜ-ਭਾਂਤੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਹੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਲੜਨ-ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੇਮੂੰ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਫ਼ੌਜ ਹੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਲੜਨ-ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਪਾਣੀਪਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਡੀ ਫ਼ੌਜ ਹੋਣ ਕੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਹਰਾ ਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਤੀਰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਭਗੌੜੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਉਹ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰੇ, ਜੋ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਅਤ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਮਰ ਮਿਟਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ।

ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਲੜ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ, ਹਿੰਦੂ-ਤਵ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਟਕਰਾਅ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵਾਂ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰ ਰਾਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ੧੫੭੫ ਈ: ਵਿਚ ਫ਼ਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਚ ਇਬਾਦਤਖ਼ਾਨਾ ਬਣਵਾਇਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬਹਿਸੋ-ਮੁਬਿਹਸਾ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਵਿਰੱਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ, ਅਕਬਰ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਉਦਾਰ, ਸੂਫ਼ੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸ਼ੇਖ਼ ਮੁਬਾਰਿਕ ਮਹਿੰਦੀ-ਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਖੁਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਹੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਅਕਬਰ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਗ਼ੈਰ-ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਹਿੰਦੂਆਂ, ਪਾਰਸੀਆਂ, ਜੈਨੀਆਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਅਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਹੀ ਗੋਆ ਤੋਂ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਲ ਉਸ ਕੋਲ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਲ ਦੇ ਨੇਤਾ ਮੋਂਸੇਰਾਰਤੇ ਸਨ, ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ ਪ੍ਰਾਰਥਾਨਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੫੮੦ ਈ: ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵਿਦਰੋਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਫ਼ਤਵਾ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਿਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਉਲਟਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਵਿਦਰੋਹ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਵਿਦਰੋਹਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮਤੇਏ ਭਾਈ ਹਕੀਮ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸੀ, ਮੁਗਲ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦਾ ਉਮੀਦਵਾਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕੁਚਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਸੰਨ ੧੫੮੧ ਈ: ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਅਕਬਰ ਆਗਰੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਅਸੂਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਤੱਤ 'ਦੀਨ ਪ੍ਰਸੱਤਾ' ਸੀ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮਹਿਮਾ ਮੰਡਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਹਿੰਦੀ-ਪੰਥੀ, ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਇਸਲਾਮੀ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਧਰਮ ਪੌਰਾਣਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ, ਇਸ ਧਰਮ ਦੁਆਰਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਚਿੱਤਵਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਗ਼ਰੀਬ ਵਰਗ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹਨਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਵਰਗ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਮੁਸਲਿਮ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਸੀ, ਅਕਬਰ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਫ਼ੌਜੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਵੀ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗ਼ਰੀਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਰਾਜਪੂਤ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਅਪਨਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਦਸ਼ਾ ਸੁਧਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਦਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਿਆ, ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸ਼ਨ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਬਹੁਤੇ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਸੇਵਾ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਏ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਜੰਗਜੂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਏ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਿਆ।

ਦੀਨ ਇਲਾਹੀਆ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਹੌਂਸਲਾ-ਅਫ਼ਜਾਈ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੫੬੨ ਈ: ਵਿਚ ਆਮੇਰ ਜਾਂ ਅੰਬਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਹੱਥ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਵੇਖੋ-ਵੇਖੀ ਹੀ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੈਸਲਮੇਰ ਅਤੇ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਲੀਮ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਰਤੀ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਬਿਨਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਿਆਂ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਦੇ ਘਰ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੜਕੀ, ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੇ ਦੇ ਘਰ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਿਨ-ਸੰਕੋਚ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਲੜਕਾ ਆਰਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਟੱਲੀਆਂ ਖੜਕਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਾ ਜਿਥੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ਰਾਨਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਆਮ

ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਜੇਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵੀ ਉਖੜ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਇਮਕਾਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ। ਸ਼ੇਖ਼ ਤਾਂ ਇਸ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ਰਾਨਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖੰਡਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਰਾਜ ਧਰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੇਚ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ, ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਜੋੜੇ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਏਨੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿੰਨਾਂ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਕਬਰ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ, ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦੱਬੀ ਰਹੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਵੀ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗ਼ੁੱਸਾ ਕੱਢਿਆ। ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਦੀਨੀ-ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, 'ਰੰਘੜ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ (ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਵੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਦੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਰੰਘੜ' ਕਿਹਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ 'ਰੰਘਰੇਟੜੇ' ਕਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। ਜੱਟ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਜਾਟੜਾ, ਜਟੂੰਗੜਾ ਜਾਂ ਜੱਟਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਟ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਠੜਾ ਜਾਂ ਭਾਟੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਜੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪਦ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆ 'ਰੰਘੜ' ਹੀ ਕਹਿ ਕੇ ਛੁਟਿਆਇਆ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਕਹਿ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਛੁਟਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਕਰਤਾ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਨੇ 'ਰੰਘਰੇਟਾ' ਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ 'ਰੰਘੜ ਦਾ ਬੇਟਾ' ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਂ ਅੰਤਰ-ਵਰਣਿਕ ਵਿਵਾਹਿਤ ਜੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਛੇਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਜਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਆਮ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸ਼ੂਦਰ ਮਰਦ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਔਰਤ ਜੇ ਅੰਤਰ-ਵਰਣਿਕ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਚੰਡਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਰਦ, ਸ਼ੂਦਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਔਲਾਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ੂਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰਾਠੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਹੋ ਰਾਠੀ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਠਾਕਰ

ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਨਾਤੇ ਵੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ (ਕਉਨ ਵੱਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ)। ਸਰ ਜੇ.ਬੀ. ਲਾਇਟ ਅਨੁਸਾਰ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਠਾਕਰ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸ਼ੂਦਰ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਰਾਠੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ, ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜਾਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਬੀਲਾ ਹੀ ਠਾਕਰ-ਰਾਜਪੂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਰਾਜਪੂਤ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਈਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਰਾਜਪੂਤ ਜਾਂ ਛੱਤਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਸੀ।

ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਕਥਨ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਈ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਚੂਹੜੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਰਾਜਪੂਤ, ਖੱਤਰੀ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿਉਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸਨ, ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀ.ਐਸ. ਘੂਰੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕਾਸਟ ਐਂਡ ਰੇਸ ਇਨ ਇੰਡੀਆ' ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ-

> "ਮੈਂ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ (Anthropologists) ਦੁਆਰਾ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਖੋਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬ ਹਨ। ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬ੍ਰਾਮਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਰੀਅਨ ਮਿਥ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਨਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਜਾਣ ਕੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਮਿਲਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਛੱਤਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੂਹੜਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂ.ਪੀ. ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮਾਨਵ-ਅੰਕੜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ, ਚੂਹੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਨਵ-ਅੰਕੜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲੋਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।"
>
> *(ਕਾਸਟਮ ਐਂਡ ਰੇਸ ਇਨ ਇੰਡੀਆ, ਜੀ.ਐਸ. ਘੂਰੇ, ਪੰਨਾ ੧੭੩-੧੭੪, ਅਨੁਵਾਦਿਤ)*

ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤੱਕ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਛੱਤਰੀ ਵਰਨਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੂਹੜੇ ਇਕੋ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੱਤਰੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੱਤਰੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੂਹੜੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਰੀਅਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਏ, ਉਹ ਕਸ਼ਤਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਪਰਸਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਕਸ਼ਤਰੀਆਂ 'ਤੇ ਢਾਈ ਗਈ ਕਰੋਪੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਕਸ਼ਤਰੀਆਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਛੱਤਰੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਏ, ਰਾਜਪੂਤ ਹੋ ਗਏ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਇਆ, ਨਾ ਤਲਵਾਰ ਫੜੀ, ਬਲਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਤਰਖਾਣ, ਲੁਹਾਰ, ਸੁਨਾਰ, ਚਮਾਰ ਆਦਿ ਆਦਿ ਸ਼ੂਦਰ ਬਣ ਗਏ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕੇ ਜਾਣ ਦੇ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਉਹ ਚੂਹੜੇ ਬਣ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਛੇਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ

ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਤ-ਮਲੰਗ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਸੰਦ, ਲੱਟ ਬਾਉਰੇ ਲੋਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਲਬੱਧ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਦੂਸਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚੋਂ ਵੱਧ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਵੱਕੋ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਪੂਜਾ ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਸਹਿਮ ਤੇ ਡਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਹਿਮ ਤੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇਕੋ ਢੰਗ ਸੀ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੁੱਕਾ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ, ਛੱਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇ ਮਾਨਵੀਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਨਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਜਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਛੇੜੀ ਜਾਵੇ। ਸਰ ਡੇਨਜ਼ਿਲ ਅਬੈਸਟਨ ਆਪਣੀ ਮਰਦਮਸੁਮਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਸੰਨ ੧੮੮੩ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

> "ਰੰਘੜ ਜਾਂ ਰੰਘਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ-ਦੱਖਣੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਚੌਹਾਨ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਲ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਰੰਘੜ ਸ਼ਬਦ 'ਚੋਟੀ ਕੱਟ' ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਘੱਟ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। 'ਚੋਟੀ ਕੱਟ' ਉਹਨਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਬੋਦੀ ਵੀ ਕਟਵਾ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।"
>
> *(ਏ. ਗਲੋਸਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਟਰਾਈਬਜ਼ ਐਂਡ ਕਾਸਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ ੩੨੨, ਅਨੁਵਾਦਿਤ)*

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ—

੧. ਰੰਘੜ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਜੋ ਮੂਲੋਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਇਸਲਾਮ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ।
੨. ਰੰਘੜ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਿੰਦੂ-ਰੰਘੜ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
੩. ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਵੱਜੋਂ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
੪. ਜੇ ਹਿੰਦੂ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਹਿਣ।
੫. ਸ਼ਬਦ 'ਰੰਘੜ' ਸ਼ਬਦ 'ਚੋਟੀ ਕੱਟ' ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਚੋਟੀ ਕੱਟ ਨਫ਼ਰਤ ਵੱਜੋਂ ਉਸ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੋਦੀ ਕਟਵਾ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਬੱਸ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬੋਦੀ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਸੁੰਨਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਸੁੰਨਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਚੋਟੀ ਨਹੀਂ ਕੱਟੀ ਅਤੇ ਕਲਮਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ?

ਉਸ ਨੇ ਐਸਾ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਧਰਮ ਸੀ ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਧਰਮ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ'। ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਤਸੱਵਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਆਂ' ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੋੜ ਲਏ, ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਕੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਜੋੜਿਆ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਵੱਜੋਂ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ। ਮੁਸਲਿਮ ਰੰਘੜ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਏ। ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ। ਹਿੰਦੂ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਏ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਏ ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੇਚ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਆਕੜ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਗਏ ਹੋਏ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਵੱਜੋਂ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ। ਕਈ ਰੰਘੜ ਗ਼ਰੀਬ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਮਾਜਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਤਾ ਦੀ ਸ਼ੈਹ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰੰਘੜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਈ ਅਖਾਣ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

੧. "ਰੰਘੜ ਮੀਤ ਨਾ ਕੀਜੀਏ ਐ ਕੰਤ ਨਾਦਾਨ।
ਭੁੱਖਾ ਰੰਘੜ ਧੰਨ ਹਰੇ, ਰੱਜਾ ਹਰੇ ਪ੍ਰਾਨ।"

੨. "ਰੰਘੜ ਕਿਸ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਲੇ ਰੋਕ ਬਟਾ ਦੇ ਨਾਰ੍ਹਾ।
ਹੋ ਤੀਨ ਕਾ ਮੋਲ ਕਰੇ ਬਾਰਾਂ, ਲੇ ਤੋ ਲੇ, ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਵਾ ਤਰਵਾਰਾ।"
(ਨਾਰ੍ਹਾ ਯਾਨੀ ਨਾਹਰਾ ਵਹਿੜਕਾ)

੩. "ਰੱਜਿਆ ਰਾਜਪੂਤ, ਭੁੱਖਾ ਰੰਘੜ।"

ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਬਰ ਦਾ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਕਬੂਲਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਵਹਾਰਕ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਚਾਹੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕ ਹਾਲਤ ਵੀ ਸੁਧਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਘੁਮੰਡ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਰ ਡੈਨਜ਼ਿਲ ਅਬੈਸਟਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

"ਇਕ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਿਹੀ ਕਥਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤ ਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। .....ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ.....।"

(ਏ. ਗਲੋਸਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਟਰਾਈਬਜ਼ ਐਂਡ ਕਾਸਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ ੩੨੨, ਅਨੁਵਾਦਿਤ)

ਪ੍ਰੋ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ 'ਪੰਜਾਬ ਨੋਟਸ ਐਂਡ ਕੁਐਰੀਜ਼', ਮਈ ੧੯੮੪, ਪੰਨਾਂ ੯੦ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ–

"ਰਾਜਪੂਤ ਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਉਆਂ ਦੀ ਅਸਲ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਾਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਰੰਘੜ ਆਪਣੀ ਜਾਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਉਲਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"

(ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ, ਫੁਟ ਨੋਟ, ਪੰਨਾ ੧੬੦)

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ–

"ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਧਰਮ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਚਲਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ.....ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਵਿਆਹ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।"

(ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ ੫੭)

ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਰੰਘੜ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਨਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਰਹੇ, ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਚੋਟੀ-ਕੱਟ' ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਏਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਅਕਬਰ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਚਲਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਗਤ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਸੀ। ਸੂਦਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅਕਬਰ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੰਘੜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਸਰ ਡੈਨਜ਼ਿਲ ਅਬੈਸਟਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ– *(ਪੰਨਾ ੩੨੩)*

"ਰੰਘਰੇਟਾ ਸ਼ਬਦ ਰੰਘੜ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆ ਕੇ ਬਣਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।"

ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—

'ਰੰਘਰੇਟਾ ਦਾ ਅਰਥ ਰੰਘੜ ਦਾ ਬੇਟਾ।'

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੱਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—

੧. ਰੰਘੜ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ।
੨. ਰੰਘੜ, ਹਿੰਦੂ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
੩. ਰੰਘੜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।
੪. ਰੰਘੜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਇਹ ਕਿੰਤੂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘੜ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ, ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਦਿੱਸਦੇ ਨਹੀਂ। ਦੂਜਾ ਰੰਘਰੇਟੇ, ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੁਣੇ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਅਤੇ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਟੁਕੜੇ ਵੱਧ ਹੋਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਡਰ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਦੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲੀ-ਵਾਂਝੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸੰਭਵ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ੂਦਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੇ ਉਸ ਸ਼ੂਦਰ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਛੁਟਿਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸਲਾਮ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਧੁਰਾ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਕੀਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇਕ ਅੱਲਾ ਤੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ ਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਚਾਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੰਘੜ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਛੋੜਨ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਜੋੜੇ (ਜਿਹਨਾਂ 'ਚੋ ਪਿਤਾ ਹਿੰਦੂ ਸੀ) ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਰੰਘੜ ਦੀ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ (ਪੀੜ੍ਹੀ) ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਧ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਦੀ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਕਿਹਾ। ਪਰੰਤੂ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਰੰਘਰੇਟੇ/ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਲੰਕਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਅੱਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ/ਰੰਘਰੇਟੜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹੇ ਚਾਹੇ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਧਰਮ ਵੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ—

ਰੰਘਰੇਟਾ ਰਾਜਪੂਤ ਹੈ, ਰੰਘਰੇਟਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ, ਰੰਘਰੇਟਾ ਖੱਤਰੀ ਹੈ, ਰੰਘਰੇਟਾ ਜੈਨੀ ਹੈ, ਰੰਘਰੇਟਾ ਪਠਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਕਿਥੋ-ਆਰੀਅਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋਣਾ ਘੱਟ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੋਤ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੌਣ ਹਨ। ਕੈਂਪ ਬੈਲ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਰੀਆ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਲਹਿਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਏ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ, ਉਹ ਰਾਜਪੂਤ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਅਬੈਸਟਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਆਰੀਅਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਧੰਦਾ ਅਪਨਾ ਲਿਆ, ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਏ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਹ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਅਖਵਾਏ, ਪਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਰਸ਼ੂਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਰਾਜ ਤਬਾਹ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੋ ਵਕਤਨ-ਬ-ਵਕਤਨ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਉਹ ਰਾਜਪੂਤ ਅਖਵਾਏ ਅਤੇ ਜੋ ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਿੱਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਨਿੰਘਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟ ਉਹਨਾਂ ਆਰੀਅਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਆਏ। ਉਹ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਉਹ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਆਰਓ-ਸਕਿਥਨ ਨਸਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। 'ਮੁਜਾਮਲ-ਉਤ-ਤਵਾਰੀਖ਼' ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ "ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੱਟ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ"।

ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ-ਛੱਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਆਰੀਅਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚਲੀ ਨਸਲ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਜੋ ਨਾ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿੱਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੂਜੀ ਲਹਿਰ ਆਰੀਓ-ਸਕਿਥੀਅਨ ਨਸਲ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸ਼ੁੱਧ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਹਨ, ਉਥੇ ਜੱਟ, ਆਰੀਅਨ ਅਤੇ ਆਰੀਓ-ਸਕਿਥੀਅਨ ਨਸਲ ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਹਨ। ਕੁਝ ਪਠਾਨ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਿੱਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਜੱਟ ਬਣ ਗਏ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਕਰਕੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ, ਰੰਘਰੇਟੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗੋਤ-ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਕਿਤਾਈਂ ਲੁਕਵੇਂ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਜੁੜੇ ਰਹੇ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕੈਪਟਨ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ (ਰਿਟਾਇਰਡ) ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਿੱਧੂ ਭਾਈਬੰਦਾਂ ਨੇ ਵੀ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਤੋੜਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗੋਤ-ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੇ ਰਹੇ। ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲਾ ਗੇਟ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ (ਰਿਟਾਇਰਡ) ਇਸੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਪਿੰਡ ਬੁਲਾਹਰੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੁਕਵੇਂ ਸੰਬੰਧ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬਣੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਛੱਤਰੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣੇ, ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ਕਿ-ਪਰਸਰਾਮ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਅਵਤਾਰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ੨੧ ਵਾਰੀ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਪਰਸਰਾਮ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਰਵਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਔਰਤਾਂ ਕੁਰਕੁਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਸਰਾਮ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੱਸਿਆ। ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਇਹਨਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਇਹ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲਿਆ ਤੇ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। (ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਕੱਚਾ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਨ) ਇਹਨਾਂ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਛੱਤਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਛੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਬਚੀਆਂ ਸਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਆਰੀਅਨ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰਾਜਪੂਤ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰੌੜ੍ਹਤਾ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਕੋਟਲਹਰ ਅਤੇ ਬੰਗਾਹਲ ਰਾਜਪੂਤ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰਾਜਪੂਤ ਕਿਸੇ ਜੱਟ, ਗੁੱਜਰ, ਰੋੜ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਜਾਤ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕ਼ਰਵਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਜੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੱਟ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਤਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਲਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਜੱਟ ਹੋ ਗਈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਗੁੜਗਾਉਂ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗਾਵੜਾ ਰਾਜਪੂਤ ਬਚ ਵੀ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਰਿਕ ਪਿਆਰ ਅਟੁੱਟ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਸਹੰਸਰ ਰਾਜਪੂਤ, ਜੋ ਕਿ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਰਾਈਂ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ, ਪਰ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਹ 'ਸ਼ੇਖ਼' ਬਣ ਗਏ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ, ਜੋ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਰਾਜਪੂਤ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਸਿਆਲ ਗੋਂਡਾਲ ਅਤੇ ਟਿਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਗੋਤ-ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਦਰਿਦਰਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਿਰਸਾਨੀ ਨੂੰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਜੱਟ ਹੋ ਗਏ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਮੂਲ 'ਚੋਂ ਆਏ ਹਨ, ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵੱਜੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ, ਦੂਜੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸੰਤਾਨ (ਪੀੜ੍ਹੀ) ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ।

ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਰੰਗਰੇਟਾਂ ਗੋਤਾਂ ਇੰਞ ਹਨ—

ਲੜੀ ਨੰ:	ਗੋਤ	ਮੂਲ
੧.	ਅਠਵਾਲ	ਇਹ ਪੰਨਵਾਰ ਜਾਤ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਸੀ।
੨.	ਬਸਲਾਨ	ਉਪਰੋਕਤ
੩.	ਬੈਂਸ	ਇਹ ਜੰਜੂਆਂ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਟਿਕਾਣੇ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਦ੍ਰ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।
੪.	ਭੱਟੀ	ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਧੂ ਬਰਾੜਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜੈਸਲ ਨੇ ਜੈਸਲਮੇਲ ਵਸਾਇਆ।
੫.	ਚੌਹਾਨ	ਇਹ ਅਗਨੀ-ਕੁਲ ਦੇ ਚੰਦਰ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।
੬.	ਛੱਪਰ ਜਾਂ ਛੱਪਰ-ਬੰਧ	ਇਹ ਵੀ ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਸ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।
੭.	ਧਾਲੀਵਾਲ/ ਧਾਰੀਵਾਲ	ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਜੋ ਧਾਰਾ ਨਗਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆਈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਮਿਹਰ-ਮਿੱਠਾ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।
੮.	ਢਿੱਲਵਾਂ	ਇਹ ਸਰੋਹਾ-ਜਾਤ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਸ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੋਇਨੇ ਭਨਿਆਰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਸ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੇ ਰਾਜ ਸਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਨਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇ।
੯.	ਗਿੱਲ/ਸ਼ੇਰ ਗਿੱਲ	ਇਹ ਰਘੂਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦਾ ਜੱਟ ਘਰਾਣਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।
੧੦.	ਗਾਰ ਜਾਂ ਘਾਰੂ	ਇਹ ਪਨਵਾਰ ਜਾਤ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ।
੧੧.	ਹੰਸ ਜਾਂ ਹਾਂਸ	ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟ੍ਗੁਮਰੀ ਦਾ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਕਬੀਲਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਟਾਡ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਦਰ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਟਿਕਾਣਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੀ।
੧੨.	ਝੰਜੂਆ	ਇਹ ਚੰਦਰ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਟਿਕਾਣਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸੀ।

੧੩.	ਝੋਂਜ	ਇਹ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਕਿਰਸਾਨ ਕਬੀਲਾ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਝੰਜੂਆਂ ਜਾਂ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸਦੇ ਹਨ।
੧੪.	ਜੋਈਆ	ਇਹ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ੩੬ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੋਤ ਹੈ।
੧੫.	ਕਲਿਆਣੇ	ਇਹ ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਮੂਲੋਂ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
੧੬.	ਖੋਖਰ	ਇਹ ਗੜ੍ਹ ਕਰਿਆਨੇ ਦੇ ਚੰਦਰ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੈਮੂਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਅਤੇ ਝੰਗ ਵਿਚ ਕੁਕਰਾਨੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਰੋਹਤਕ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਖੋਖਰ ਕੋਟ ਵੀ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਖੋਖਰ ਕੋਟ ਵੀ ਆ ਟਿਕਿਆ ਹੋਵੇ।
੧੭.	ਮੰਝ ਜਾਂ ਮੰਜ	ਮੰਝ ਜਾਂ ਮੰਜ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ੨੬ਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਭੱਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਭੱਟੀ ਤੋਂ ੨੬ਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਮੋਕਲਹਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।
੧੮.	ਰਾਜਪੂਤ	ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਘਰਾਣਾ।
੧੯.	ਪੇਲ-ਪਵਾਰਾ	ਰਾਜਪੂਤ ਕਬੀਲਾ ਜੋ ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।
੨੦.	ਪਨਵਾਰ ਜਾਂ ਪੰਵਾਰ	ਰਾਜਪੂਤ ਕਬੀਲਾ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ੩੬ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।
੨੧.	ਪਰਹਾਰ ਜਾਂ ਪਿਰਾਹਾਰ	ਕਾਂਗੜਾ ਤੇ ਸ਼ਿਮਲੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕਿਰਸਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਕਬੀਲੇ।
੨੨.	ਸਾਹਲਵਾਨ	ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਕਬੀਲਾ।
੨੩.	ਸਿੱਧੂ	ਭੱਟੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਜੈਸਲ ਰਾਜੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ।
੨੪.	ਝਿੰਜੂ	ਉਪਰੋਕਤ
੨੫.	ਸਿੰਧੂ/ਸੰਧੂ	ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸੂਰਜ ਬੰਸੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ।
੨੬.	ਢੱਟ	ਲੜੀ ਨੰ: ੨੩ ਅਨੁਸਾਰ।
੨੭.	ਮਾਨ	ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ।
੨੮.	ਰੰਧਾਵਾ	ਇਹ ਜਾਦੂ ਬੰਸੀ ਜਾਂ ਭੱਟੀ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ।
੨੯.	ਰਾਣਾ	ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਹਿਮਾਲੀਆ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਰਾਜਾ ਹੋਏ ਹਨ।
੩੦.	ਟਿਵਾਣਾ	ਇਹ ਸਿਆਲ ਅਤੇ ਘੇਬਾ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ ਹੈ ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਹੋਏ ਹਨ।
੩੧.	ਕੰਗ	ਇਹ ਅਯੋਧਿਆ ਦੇ ਸੂਰਜ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਨਕੋਦਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਘੇਬਾ ਹੇਠਾਂ ਇਹਨਾ ਨੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਾਹੋਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਹੋਂ ਤੱਕ

ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਘੇਬਾ ਨੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ੩੬ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ।

੩੨.	ਜਟਾਣਾ	ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ।
੩੩.	ਸਰੋਏ	ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਖਾਨਦਾਨ ਸੀ। ਰੋਹਤਕ ਦੇ ਘਟਵਾਲਾ ਜੱਟ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰੋਇਆ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।
੩੪.	ਸੇਖੋਂ	ਲੜੀ ਨੰ: ੩੧ ਵਾਂਗ ਹੀ। ਇਹ ਸੂਰਜਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।
੩੫.	ਨਰਵਾ/ਨਲਵਾ	ਇਹ ਪਨਵਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ (ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਰਵਾ ਇਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।
੩੬.	ਊਦੇ	ਰਾਜਪੂਤ ਖਾਨਦਾਨ, ਜੋ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ੩੬ ਖਾਨਦਾਨਾਂ (ਗੋਤਾਂ) ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਊਦੇ ਗੋਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤਹਿਸੀਲ ਰਾਮਪੁਰਾਫੂਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਰਾਜਸਥਾਨ ਉਦੇਪੁਰ ਦਾ ਹੈ।
੩੭.	ਬਰਾੜ	ਭੱਟੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਧੂ ਤੇ ਬਰਾੜ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਬਰਾੜ ਗੋਤ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤਹਿਸੀਲ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਾਧਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਚ ਆਮ ਹਨ। ਇਸ ਗੋਤ ਦੇ ਕੁਝ ਘਰ ਕਮਿਆਣਾ ਗੇਟ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਚ ਵੀ ਅਬਾਦ ਹਨ।
੩੮.	ਤੇਜੇ ਜਾਂ ਤੇਜੀ	ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਹਨ।
੩੯.	ਮਹਿਲ/ਮ੍ਹਾਹਲ	ਇਕ ਹੋਰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਗੋਤ ਹੈ। ਸ. ਗਰੀਬ ਸਿੰਘ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਇਸੇ ਗੋਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਘਰੇਟੇ, ਰਾਜਪੂਤ-ਮੂਲ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਲੇਖਕ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਖੱਤਰੀ-ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗੋਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ—

੧.	ਨੱਯਰ	ਇਸ ਗੋਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ ਯੂ.ਕੇ. ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ।
੨.	ਚੋਪੜੇ	
੩.	ਮਲਹੋਤਰੇ	
੪.	ਸੋਨੀ	
੫.	ਚੁੱਘ	
੬.	ਸੋਢੀ	
੭.	ਬੇਦੀ	
੮.	ਦੁੱਗਲ	
੯.	ਘਈ	ਉਹ ਖੱਤਰੀ ਸਨ ਜੋ ਘੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।
੧੦.	ਸੂਦ	ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਬਾਣੀਏ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਜੋ ਲੁਧਿਆਣਾ-ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।
੧੧.	ਭੰਡਾਰੀ	

੧੨. ਸੱਭਰਵਾਲ

੧੩. ਭਾਟੀਆ — ਇਹ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਟਨੇਰ ਦੇ ਜਾਦੂ-ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਸੀ, ਪਰ ਬਿਉਪਾਰੀ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੱਤਰੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

੧੪. ਧੱਪ

੧੫. ਸੋਂਧੀ — ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਰੰਘਰੇਟਾ ਗੋਤ ਹੈ। ਨਕੋਦਰ ਦੇ ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਸੋਂਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਇਸ ਗੋਤ ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਹੈ।

ਖੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੂਚੀ ਅੰਤਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੰਘਰੇਟਾਂ-ਗੋਤ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਮੂਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ—

੧. ਬੇਦ — ਇਹ ਮੁਹਿਆਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁਹਿਆਲ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਵੈਸ਼-ਮਾਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ।

੨. ਲੱਧੜ — ਇਹ ਸਰਸੁਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੇ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚਲੀ ਗਈ ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਲੱਧੜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਲੱਧੜ ਵੈਲੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੱਧੜ ਰਾਜਿਸਥਾਨ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਵੀ ਜਾ ਵਸੇ ਸਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚਲੇ ਰਾਜ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਵਕਤ ਲੱਧੜਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ।

੩. ਪੰਡਿਤ — ਇਹ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੋਤ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੋਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਤਹਿਸੀਲ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੰਜ-ਗਰਾਈਂ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹਨ।

੪. ਸਰਸਵਤੀ — ਇਹ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੋਤ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ।

੫. ਸੋਇਨੇ-ਭਨਿਆਰ — ਇਹ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਰਵਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਰਵਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਸਤ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਅਖਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੀ ਮੰਨਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਜੈਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਕੇਵਲ ਨਾਹਰ ਗੋਤ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ

ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਭਾਬੜੇ (ਜੈਨੀ) ਸਨ।

ਪਠਾਣ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਤ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੇਵਲ ਦੋ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਨ:

ਨਹਰ	(ਜੋ ਕਿ ਲੋਧੀ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ)
ਅਟਵਾਲ ਜਾਂ ਉਠਵਾਲ	ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜ ਸਤ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਖਵਾਈਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਰੰਘਰੇਟੇ-ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੀਏ ਜੋ ਜੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਈਆਂ, ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੱਟ ਕੀ ਹੈ?

ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ—

੧. ਅਰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੱਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

੨. ਜੱਟ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ ਜੋ ਨਾ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿੱਤਾ ਅਪਣਾ ਸਕੇ, ਨਾ ਰਾਜ ਸਤ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਉਪਾਰ ਵਿਚ ਪੈ ਸਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਰਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ।

੩. ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਜੱਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੁੱਲਰ, ਹੇਰ ਅਤੇ ਮਾਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

੪. ਸਕਿਥੀਅਨ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਆਰੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਏ ਪਰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

੫. ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾ ਦੀ ਔਲਾਦ ਜੱਟ ਅਖਵਾਈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧੂ ਦੇ ਜੱਟ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਔਲਾਦ ਜੱਟ ਹੋ ਗਈ।

੬. ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀ ਕਿੱਤਾ ਅਪਨਾਉਣ ਕਰਕੇ ਬਣੇ ਜੱਟ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਖੇਤੀ ਪੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਰਾਈ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਨੇ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਥੱਲੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਏ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇੰਜ ਹੈ:

ਲੜੀ ਨੰ:	ਗੋਤ	ਮੂਲ
੧.	ਸੰਘਰ	ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਘਰਾਣਾ ਸੀ।
੨.	ਬੱਲ	ਇਹ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਘਰਾਣੇ ਸਨ।
੩.	ਉੱਪਲ	ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹਿੰਦੂ ਘਰਾਣਾ ਸੀ।
੪.	ਮੱਟੂ	ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਕਿਸਾਨ

ਘਰਾਣਾ ਸੀ।

੫. ਮੋਮੀ/ਮੋਮੇ/ਮੋਮ — ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਦਾ ਕੰਬੋ-ਕਿਸਾਨ ਘਰਾਣਾ ਸੀ। ਜੋ ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਖਵਾਏ।

੬. ਗਰੇਵਾਲ — ਇਹ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਘਰਾਣੇ ਸਨ।

੭. ਸਹੋਤਾ/ਸਹੂਤਾ/ਸਹੋਤਰਾ — ਇਹ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਗੜ੍ਹਦੀਵਾਲਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਦੇ ਕਬੀਲੇ ਸਨ।

ਇਹ ਸੂਚੀ ਵੀ ਅੰਤਮ ਸੂਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕੁ ਰੰਘਰੇਟਾ ਗੋਤਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—

ਲਧੱੜ ਰੰਘਰੇਟਾ—ਲਧੱੜ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ (ਸਰਸੂਤ) ਮੂਲ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਧੱੜਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਮੇਰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ 'ਪੁਸ਼ਕਰ' ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਮੌਜੂਦ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਮੰਦਰ ਬਣਾਇਆ, ਪੁਸ਼ਕਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਹੋਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਨੇ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸ਼ੂ ਰਾਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਮ-ਦਗਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਰਾਜਾ ਸਹੰਸਰ-ਬਾਹੂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਪਲਾ ਗਊ ਖੋਹ ਲਈ। ਪਰਸ ਰਾਮ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਰਾਜ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆ ਦਾ ਇੱਕੀ (੨੧) ਵਾਰੀ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਰੇਣਕਾ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠਾਰਿਆ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਆ ਕਿ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ-ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਔਰਤਾਂ, ਜੋ ਗਰਭਵਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀ-ਗਰਭਵਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਸ ਰਾਮ ਦੇ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਪਰਸ ਰਾਮ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਦਸਤਿਆਂ ਸਮੇਤ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਆ ਧਮਕਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਪਰੰਤੂ ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਸ ਰਾਮ ਸਰਸੂਤਾ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਦੂਜੀ ਪੁੱਛ ਇਹ ਕਰ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਸਾਰੇ ਸਰਸੂਤ, ਜੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਲੈਣਗੇ ? (ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਨ) ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਰਸੂਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰੀ

ਹੋਈ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਨਾ ਖਾਧਾ ਤਾਂ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਸਰਸੂਤ ਦਾ ਹੁੱਕਾ-ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ ਕੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਸੀ।

ਪਰੰਤੂ ਜਿਹਨਾਂ ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਗਤ ਵਲੋਂ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਂ ਚੂਹੜੇ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਸਰਸੂਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਨ ਆਈਆਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਸਹੇੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ।

ਇਹਨਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਔਲਾਦ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਛੱਤਰੀ ਅਖਵਾਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ-ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਇਆ ਛੱਤਰੀ ਕਰ ਕੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਛੱਤਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸੌਖਿਆਈ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਖੱਤਰੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਯੂ.ਪੀ. ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਛੱਤਰੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮੁੜ ਕੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਛੱਤਰੀ ਅਖਵਾਏ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਏ ਰਾਜਪੂਤ ਅਖਵਾਏ।

ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਲੱਧੜ ਵੈਲੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਰਸੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੈਲੀ ਦੇ ਲੱਧੜ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਲੱਧੜ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਆ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਅਖਵਾਈ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੈਲੀ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਈਆਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲਿਆ, ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਸਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਜੱਟ ਹੋ ਗਏ।

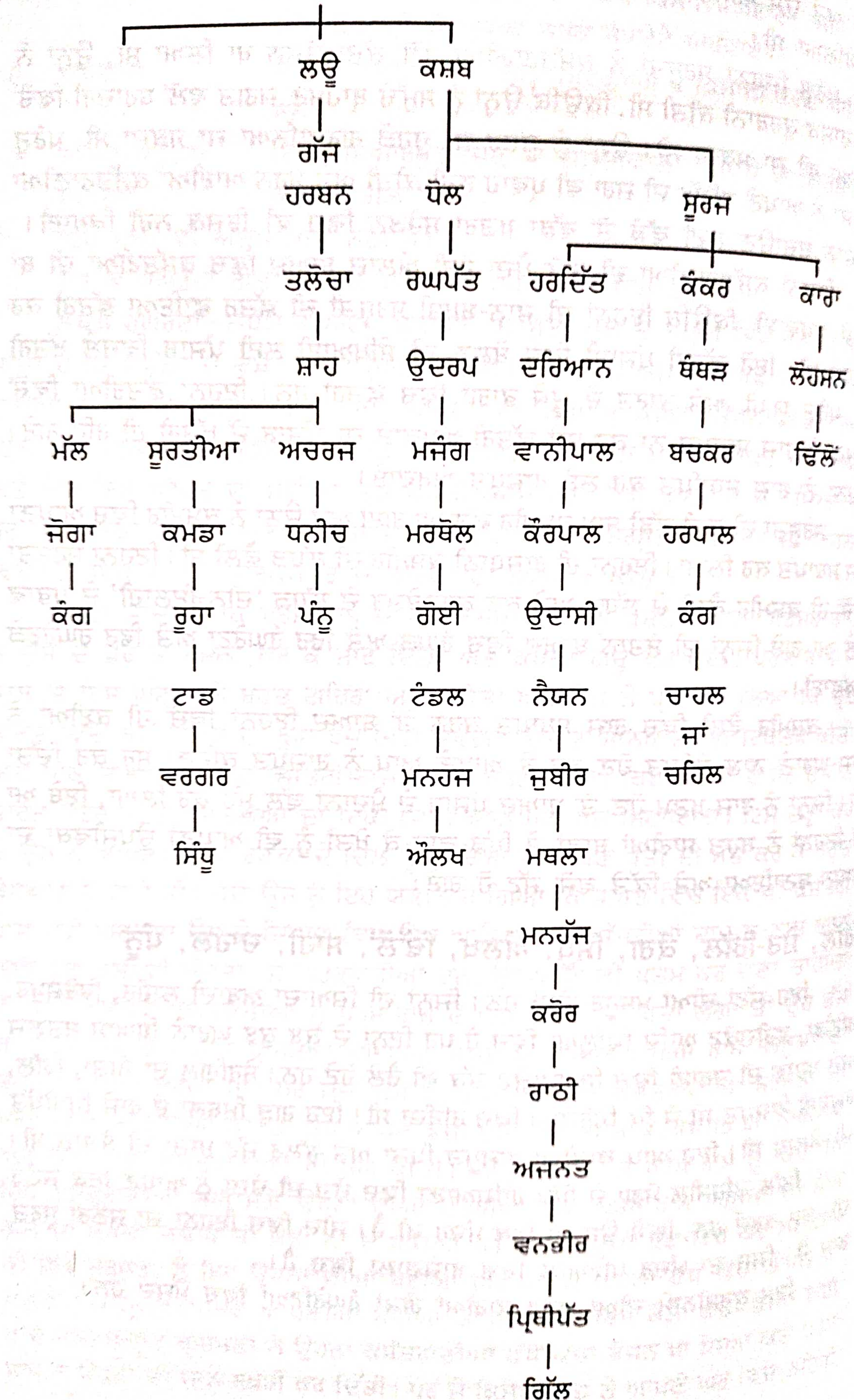
ਗਿੱਲ, ਸ਼ੇਰ-ਗਿੱਲ, ਕੰਗ, ਸਿੱਧੂ, ਔਲਖ, ਢਿੱਲੋਂ, ਸਾਹੀ, ਚਾਹਲ, ਪੰਨੂ

ਇਹ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੋਤਾਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਬਾਦੀ ਲਾਹੌਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬਠਿੰਡਾ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਆਦਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁਝ ਘਰਾਨੇ ਬਿਆਸ ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਾਈ ਵਿਚ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੱਕ ਵੀ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਗਿੱਲ, ਰਘੁਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੜ੍ਹ ਮਿਥਲਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸੀ। ਇਹ ਆਪ ਵਾੜੀਆ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭੁੱਲਰ ਜੱਟ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੀ।

ਗਿੱਲ ਤਹਿਸੀਲ ਮੋਗਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜਿਆਣਾ ਵਿਚ ਚੇਤ ਦੀ ਚੌਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਜਠੇਰੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਮੰਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਜੀਂਦ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਠੇਰਾ ਸੂਰਤ ਰਾਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਦਰ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਬਾਜੇਵਾਲਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਇਸ ਕੁਰਸੀਨਾਮੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਗਿੱਲਾਂ ਦਾ ਕੁਰਸੀਨਾਮਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ—

ਇਹਨਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ', ਕਬੂਲਣ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਨੇ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਗਿੱਲ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਰਤਾ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੰਜ ਹੈ—

ਸ਼ੇਰ ਗਿੱਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਔਲਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਲਾਹ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਨੇ ਭੁੱਲਰ ਜੱਟ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਇਕ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਰਾਜਪੂਤ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਇਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਮਾਂ ਤਾਂ ਅਸਲੀ ਰਾਣੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਦਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਾਈ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੱਥਰ ਰੱਖਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਵੀਂ ਸੌਂਕਣ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਜੰਮਿਆ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਗਰਮੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲ੍ਹਾਬੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਨੱਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਉਸੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਸੜੀਅਲ ਰਾਜਪੂਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਧੋਖਾ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲੜਕਾ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗਿੱਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਪੱਤ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਦੇ ਗਿੱਲ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਰੰਘਰੇਟੇ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸੇ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਕਬਰ ਨੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ੧੫੬੦ ਈ: ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਦਬਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਮੱਤ ਚਲਾਇਆ ਸੀ। ਅਕਬਰ ੧੯ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੦੫ ਈ: ਨੂੰ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਲਗਪਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ, ਨਾ ਸਗੋਂ ਕਬੂਲ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਕਰਦੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਰੰਘਰੇਟੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਬੌਣੇ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੋਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੋਈ ਹੋਈ ਸ਼ਾਨ ਬਹਾਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ, ਆਪਣਾ ਖੋਇਆ ਹੋਇਆ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਐਸਾ ਭਾਰ ਬੰਨ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਨੀਵੇਂ ਉਤਰਦੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਕਰੋਧ ਤੋਂ ਡਰਦਾ, ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਦੀਆਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਕਰਦੇ ? ਰੰਘਰੇਟੇ ਏਨੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੋ ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਜੋ ਮਾਇਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟੇ ਬਾਲਮੀਕੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ

ਗਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਪਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹੋ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨ। ਚਾਹੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਵੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਮੂਲ ਦੇ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀ ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤਾਈਂ ਇਹ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਬਾਲਮੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਬਾਲਮੀਕੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਇਕਸੁਰਤਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲਮੀਕੀਏ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਆਏ ਸਨ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਰੁਤਬਾ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਟੋਹ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟੇ ਜੋ ਦੁਖਾਂਤ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਾਤ-ਭਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਭਰਪੂਰ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਵੇਂ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤੀਰ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਪਰਤ ਸਕਦਾ, 'ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ' ਨੂੰ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਜਾਤ-ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਆਗੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਤਣ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਭਰਪੂਰ ਰਵੱਈਏ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਕਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਸਲਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੇ ਵਰਤਾਅ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਧੀਆ ਫ਼ੌਜੀ ਤਰਬੀਅਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੋਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਘਰੇਟੇ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਗਜ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਦੈਵ ਬਣੀ ਰਹੀ।

ਇਹਨਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਹੁਤ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਗਜ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਚੰਗੇ ਯੋਧੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਹ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਫਿਤਰਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਨਤਾ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਕਰੇ, ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾਂ ਪਰਿਵਾਰ, ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਆਪਣਾ ਸਮਾਜ ਕਰੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਓਪਰੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਬੀਲ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੋਈ ਸਬੀਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਧੁੰਦੂਕਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨ ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਲਾਏ ਗਏ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ। ਇਹ ਧਰਮ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਧਰਮ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ। ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਨਿੱਕੇ-ਵੱਡੇ, ਉੱਚੇ, ਨੀਵੇਂ ਨੂੰ ਇਕੋਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸਥਾਨ

ਤੇ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਗਲੇਰੇ ਅਮਲੀ ਕਦਮ ਇਹ ਪੁੱਟੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਰੂੜ੍ਹੀਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਡੇਗਿਆ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸੋਮੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਉਲੀ ਬਣਵਾਈ ਅਤੇ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਊਚ ਨੀਚ ਸਭ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ। ਅਸਲੀ ਬਰਾਬਰਤਾ ਲਈ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਜੜ੍ਹੋਂ ਵੱਢੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ ਨਾਲ ਨਾ-ਬਰਾਬਰਤਾ ਮੁੱਕਦੀ ਸੀ। ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਵਰਤਾਇਆ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਮਾਹ ਜਾਗਿਆ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪੱਖਾ ਫੇਰ ਕੇ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧੰਨ ਸਮਝਦਾ, ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜਿਆਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਗ ਸੰਵਰ ਗਏ ਸਮਝਦਾ।

ਉਸ ਵਕਤ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਜਾਂ ਕਾਲਜ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਮਕੱਤਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਇਕੱਲੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸਨ ਚਾਹੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਖੱਤਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਖੋਹਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮਕੱਤਬ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਥੇ ਵਿਦਿਆ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਉਂਜ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਪਟਨਾ, ਬਨਾਰਸ, ਤਕਸ਼ਿਲਾ, ਵਿਦਿਰਭਾ, ਅਜੰਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲੰਦਾ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵੱਲ ਪਰਤ ਆਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੋਧੇ ਜੋ ਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਵੇਖੇ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਸਾਇਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਾਨ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ, ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੭੦੦/- ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਮਾਲਕਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਰੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹ ਰਕਮ ੭੦੦/- ਰੁਪਏ ਦੀ ਬਜਾਏ ੫੦੦/- ਰੁਪਏ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਛੱਪੜੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਤਲਾਬ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਸੇ ਤਲਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਤੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਵਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਲਕਿ ਚਹੁੰ ਵਰਣਾਂ ਦਾ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦਾ ਤਲਾਅ ਵੀ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕੁਸ਼ਟ-ਆਸ਼ਰਮ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਕੁਸ਼ਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਵੀ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਮਕਸਦ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਘਿਰਣਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਘਿਰਣਾ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਘਿਰਣਾ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਨਿਰਵੈਰ ਤੇ ਨਿੱਗਰ ਕਦਮਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆ ਕੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਿੰਦੂ-ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੋ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਸਲਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਜ਼ਮੀਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਝਾਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲੀ ਸਤੰਬਰ ੧੫੮੧ ਈ. ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਸਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਜ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਪਹਿਲਾ), ਭਾਈ ਸਿੰਗਾਰੂ, ਭਾਈ ਪੈੜਾ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਪਹਿਲਾ) ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਿੰਗਾਰੂ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਰੰਘਰੇਟੇ ਐਸੇ ਜੁੜੇ ਕਿ ਫਿਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਕ ਹੀ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਕਰ ਕੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੀਨੀ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਧਰਮ ਜਾਂ ਦੀਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਸੀ। ਮਜ਼ਹਬੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਜੋਬਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਡੁੱਬਿਆ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਰਜਵਾੜਿਆਂ, ਸਰਦਾਰੜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਛੂਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਸੰਨ ੧੯੨੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੇ ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੂੰਹ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਣ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਬਾਲਮੀਕੀ—ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਚਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬਾਲਮੀਕੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ—

੧. ਭਾਰਦਵਾਜ ੨. ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ੩. ਕਾਸ਼ਯਪ ੪. ਗਾਰਗੀ ੫.ਆਤ੍ਰਯ ੬. ਗੌਤਮ ੭. ਵਤਸ ੮. ਕੌਂਡਿਨਯ ੯. ਭਾਰਗਵ ੧੦. ਮੁਦਗਲ ੧੧. ਜਮ ਦਗਨਿ (ਪਰਸੂ ਰਾਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਚਲੀ ਗੋਤ) ੧੨. ਆਂਗਿਰਸ ੧੩. ਕੁਤਸ਼ ੧੪. ਕੌਸ਼ਿਕ ੧੫. ਵਿਸ਼ਵਾਮਿੱਤਰ (ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜ ਰਿਖੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਬ੍ਰਹਮ-ਰਿਖੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ) ੧੬. ਮੁਸਲ ਸਤਯ (ਲੰਕਾ ਪਤੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਵਣ ਦਾ ਪਿਤਾ), ੧੭. ਅਗਸੁਤਯ (ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਪੋਬਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਢਾਈ ਚੁਲੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖ) ੧੮. ਸਾਂਡਿਲਯ (ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਂਡਿਲਯ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਨਾਮਕ ਇਕ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ)।

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਇਹ ਗੋਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮੋਣਤ ਪੱਤੀ ਮਾਰਤੰਡ ਤੇ ਜਾਤੀ ਭਾਸਕਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਗੋਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਗੋਤਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਮੀਕੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ ਵਿਆਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਸ਼ਰ।

(ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ ੩੫-੩੬)

ਬਾਲਮੀਕੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਪਦਮ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਪਾਤਾਲ-ਖੰਡ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਏ ਜਿੱਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਅਗਨਿ ਕੋਟ ਵਿਚ, ਜੋ ਹੁਣ ਹਰਿਆਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਯੱਗਯ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੌਤਮ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ ਆਏ। ਜਿਸ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਨੇ ਯਗੱਯ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ੫੨ ਕੋਹ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ੩੬ ਕੋਹ ਚੌੜਾ ਸੀ। ਯਗੱਯ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਣ ਤੇ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਨੇ ਗੌਤਮ ਆਦਿ ਰਿਖੀਆਂ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਉਹ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧੇ। ਉਸ ਵਕਤ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਲੱਖ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਨੇ, ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਚੇਲੇ ਗਊਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਗੋਮਿਤ੍ਰੀਯ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਏ, ਅਠਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਚੇਲੇ ਭਗਵਾਨ ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਰਵਿ (ਸੂਰਜੀ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਏ। ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਚੇਲੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲਹੂ-ਮਾਸ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਨਿਰਮਲ ਗੋਤਰ ਸਨ, ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਏ। ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੌਣ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਪਦਮ-ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

"ਵਾਲਮੀਕਾ ਸਤੇ ਸਤੁ ਵਿਗਯੇਯਾ ਵਿਖਯਾਤਾਂ ਭੁਵਨ ਤ੍ਰਯੇ।"

ਅਰਥਾਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ. ਤੁਸੀਂ ਬਾਲਮੀਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਝੋ ਜੋ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਸੁਰਗ, ਪਿੱਤਰ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ—ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

"ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸ਼ੁਕਲ-ਯਜਰ-ਵੇਦ ਤੇ ਮਾਧਯੰਦਿਨੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਕਿਲ ਮੁਨੀ ਦਾ ਮੱਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਕਯਸਥ ਚੇਲੇ ਵੀ ਬਾਲਮੀਕੀ ਕਾਸਯਥ ਅਖਵਾਏ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਵਲਮੀਕਪੁਰ (ਵਾਲਮ) ਕਰਾਰ ਪਾਇਆ।"

(ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ ੩੬-੩੭)

ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ੨੪ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੱਤ ਉਪ-ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਸਫ਼ਾਈ

ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ?

ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਨਾ ਹੀ ਕਿੱਤਾ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮੁੱਚੇ ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਸਫ਼ਾਈ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਬਣਾਇਆ। ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜੰਗਲੀ ਤੇ ਗਵਾਰ ਲੋਕ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਮੋਹਿੰਜਦਾੜੋ ਅਤੇ ਹੜੱਪਾ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਸਿਫ਼ਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਭਿਅਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਬੱਝਵਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਰਹਿਣ-ਬਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਈ ਤਾਂ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸੇਵਕ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਹਮਲਾਵਰ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ, ਦਬਾਇਆ ਅਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਸੇਵਕ ਤੱਬਕਾ, ਦੂਹਰੀ, ਤੀਹਰੀ ਅਤੇ ਚੌਹਰੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਫਸਦਾ-ਫਸਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਤਾਣਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਰਾਮ ਲਈ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਮਾਲਕ, ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮਾਲਕਾਂ (ਹਮਲਾਵਰਾਂ) ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਰੋਟੀ ਬਦਲੇ ਮਨਚਾਹੀ ਸੇਵਾ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਮ ਲੋਕ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਕਾਰਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਜ ਚਾਹੇ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੀ, ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਵੈਸ਼, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ੂਦਰ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਾਲ ਵੈਸ਼, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੰਤਰ-ਵਰਣਿਕ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ (ਅਨਾਸਤਕ ਧਰਮਾਂ) ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੂੰ ਏਨਾ ਭੰਡਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸਿਫ਼ਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਵਾਉਣਗੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਣ ਦੀ ਨਾਰੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ, ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਠਿਆ, ਹੁਣ ਵਿਦਵਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਬਾਕੀ ਵਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ੌਫ਼ ਬ੍ਰਹਮ-ਪੂਜਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਕੋ ਵਰਣ ਦੇ ਜੋੜੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਫਾਇਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇਹਨਾਂ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਕ ਸਦਾ ਲਈ ਸੇਵਕ ਯਾਨੀ ਸ਼ੂਦਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਵੈਸ਼ ਜਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਬਣਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸਦਾ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਉਸ ਵਕਤ ਸੇਵਕ ਸਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਏ, (ਹਮਲਾਵਰ ਕੌਮਾਂ ਦੇ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੀ)।

ਇਸ ਪੱਕੀ ਵਰਣਕ-ਵੰਡ ਕਾਰਨ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਗਲਬਾ ਸਦਾ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਐਸੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਜ਼ਾਵਾਂ

ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੁੱਕਾ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰਨਾ (ਛੇਕ-ਦੇਣਾ) ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹੁਕਾ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿੱਡੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸਾਰਾ ਸਮਾਜ ਇਕਦਮ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਖੂਹ, ਨਦੀ, ਨਾਲੇ, ਤਲਾਬ, ਛੱਪੜਾਂ, ਝਰਨੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਲੈਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਹੱਟੀ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਦਾ ਦੇਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਕੋਈ ਵਪਾਰੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖਰੀਦਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ, ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਂਦਾ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰੋਪੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ, ਗੱਲ ਤੱਕ ਵੀ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਹਕੀਮ ਜਾਂ ਵੈਦ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਲੋਗ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਵਾਸਤੇ ਚੂਹੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਕੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਤ ਵਤੀਰਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੂਰ, ਅਣਸੁਣੀ ਅਤੇ ਅਣਡਿੱਠੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦੇ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰਤ ਮੁਨੀ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀਕ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਤ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਸ਼ਰਣ-ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਗਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਪਾਸ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਪਾਸ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਮਹਾਂਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਉੱਚੇ ਨਾ ਉੱਠ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਸ ਲਈ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹ ਸਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਾਜ-ਸਤ੍ਹਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਰਹੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਖ਼ੁਦ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਕੂਮਤ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਕੋਲ ਰਹੀ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਸਿੱਖੀ-ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ ੧੯੪੯ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੨੦ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਫਿਰ ਰੱਜ ਕੇ ਢਾਅ ਲਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਸਰ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਫਿਰ ਔਝੜ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਬਿਪਰਨ ਦੀ ਰੀਤ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹੋ ਕੇ ਦਰ-ਬ-ਦਰ ਧੱਕੇ, ਠੇਡੇ ਖਾ ਕੇ ਘੋਰ ਅਪਮਾਨ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਪਰਨ ਦੀ ਰੀਤ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੱਥ ਹਟਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਨਰਕੀਂ ਗਿਆ ਨਹੀਂ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋ ਗਏ, ਸੇਵਕ ਲੋਕ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਪਿੱਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਚੂਹੜੇ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਦਿ ਸੇਵਕਾਂ (ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰੇ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਅਤਿ ਗ਼ਰੀਬ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ) ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਛੇਕੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ (ਇਹ ਛੇਕੇ ਗਏ ਲੋਕ ਫਿਰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਣ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ)। ਪਰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟੇ ਆਦਿ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਛੇਕੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਹਨ, (ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਡਿਕਰੀ ਰਾਹੀਂ ਛੇਕ ਕੇ ਚੂਹੜੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ)। ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਲਮੀਕ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ

ਦਾ ਮੂਲ ਤਾਂ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਵਰਣਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਧਰਮ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਨਾ ਹੀ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਕੋਈ ਇਕ ਧਰਮ ਹੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਮਿਲ-ਗੋਭਾ ਸੀ। ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ, ਕਬੂਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਧਰਮ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ, ਮੁਸਲਮਾਨ-ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦੂ-ਪਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੋਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ-ਲੋਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਨਵੀਂ ਜਾਤ ਬਣੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਛੇਕਿਆ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਜੇ ਵੀ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਹਨ, ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਜੇ ਵੀ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵੈਸ਼ ਹਨ (ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੰਕਤੀ ਹੈ, ਉਂਝ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ)। ਵਿਦਿਤ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਦੀਨੇ-ਇਲਾਹੀ' ਧਰਮ ਆਮ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਬੂਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ੂਦਰ-ਮੂਲ ਵਿਚੋਂ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਿੱਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਲਮੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਹੁਣ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਿਕ-ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਰਥਿਕ-ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਮਾਨਸਿਕ ਭਰੱਪਣ ਹੈ। ਉਂਜ ਚਾਹੇ ਰੰਘਰੇਟੇ, ਬਾਲਮੀਕੀ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ 'ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਅਤੇ ਚਮਾਰਾਂ ਵਿਚਲਾ ਫਰਕ ਇੰਜ ਦਸਿਆ ਹੈ, "ਧਾਣਕਾਂ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਦਸਿਆ ਹੈ) ਤੇ ਚਮਾਰ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚਮਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਾਨੋ ਕੇ ਬਾਣੀਏ ਤੇ ਚਾਨੋ ਕੇ ਚਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਣੀਆਂ ਜਾਤ ਨਾਲ ਲਹੂ-ਮਾਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਾਣਕ ਲੋਕ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਧਨੁਖਧਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧੇ ਇਕ ਵੀਰ ਜਾਤਿ ਜਾਂ ਜੰਗੀ ਜਾਤਿ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਜਾ ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚਮਾਰ ਲੋਕ ਮਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚੰਮ ਲਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਾਣਕ ਲੋਕ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਅਜਿਹੇ ਮਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਸਗੋਂ ਮੁਰਦਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਮਾਸ ਤੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਫ਼ਰਕ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚਲੇ ਕ੍ਰਿਆ-ਕਰਮ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਚਮਾਰ, ਚਮੂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪ੍ਰੋਹਤਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕ੍ਰਿਆ-ਕਰਮ ਜਨਮ ਤੋਂ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਾਣਕ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਰੇ ਕ੍ਰਿਆ-ਕਰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਵੀ ਚਮਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।" *(ਪੰਨਾ ੫੩-੫੪)*

ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ

ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਦ੍ਰਾਵੜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਚਾਹੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਐਸੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

"ਕਈ ਵਾਰ ਚਾਣਚੱਕ ਆਈਆਂ ਸਿਆਸੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਛੱਤਰੀ ਔਰਤਾਂ, ਛੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਛੱਤਰੀ ਔਰਤਾਂ ਵੈਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਏਕਣ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਜਾਂ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੋ ਸੰਤਾਨਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਉਹ ਸ਼ੁੱਧ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾ ਰਹੀਆਂ, ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਮਰਦ ਅਤੇ ਨੀਂਵੀਂ ਜਾਤ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਜੋ ਸੰਤਾਨ ਜਨਮੀ ਉਹ ਅਨੁਲੋਮਜ਼ ਤੇ ਜੋ ਨੀਵੀਂ ਕੁੱਲ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਕੁੱਲ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮਜ਼ ਜਾਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ।

ਅਨੁਲੋਮਜ਼ ਜਾਤਾਂ

	ਪਿਤਾ ਦੀ ਜਾਤੀ	ਮਾਤਾ ਦੀ ਜਾਤੀ	ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਜਾਤੀ
੧.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ	ਛੱਤਰਾਣੀ	ਪੁਰਧਾ-ਵਿਵ੍ਰਿਕਤ
੨.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ	ਵੈਸ਼	ਅੰਧ, ਭ੍ਰਾਟੜੇ
੩.	ਬ੍ਰਾਹਮਣ	ਸ਼ੂਦਰ	ਨਿਖਾਧ, ਕੀਕਨੇ
੪.	ਛੱਤਰੀ	ਵੈਸ਼ ਜਾਂ ਸ਼ੂਦਰ	ਮਾਗੀਸ਼ਯ, ਉਗ੍ਰ
੫.	ਵੈਸ਼	ਸ਼ੂਦਰ	ਕਰਣ, ਕੁਲਾਲ

ਪ੍ਰਤੀਲੋਮਜ਼ ਜਾਤਾਂ

੧.	ਛੱਤਰੀ	ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ	ਸੂਤ (ਰਥਵਾਹੀ), ਗਾਡੀਵਾਨ,
੨.	ਵੈਸ਼	ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ	ਵੈਟੇਰਿਕ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ, ਪੱਥਰ ਘਾੜਾ
੩.	ਸ਼ੂਦਰ	ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ	ਚੰਡਾਲ, ਧਾਣਕ, ਬਾਲਮੀਕੀ
੪.	ਛੱਤਰੀ	ਵੈਸ਼	ਮਾਗਧ, ਭੱਟ, ਚਾਰਣ, ਬੰਦੀ ਜਨ

੫.	ਵੈਸ਼	ਸ਼ੂਦਰ	ਖਾਤੀ, ਖੱਤ੍ਰੀ, ਅਗਰਵਾਲ
੬.	ਸ਼ੂਦਰ	ਵੈਸ਼	ਅਯੋਗਜ਼, ਢਾਡੀ, ਭਿਰਾਈ, ਮਿਰਾਸੀ, ਡੂਮ

ਪਰ ਰੰਘਰੇਟਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪੂਰਵਜ, ਸੈਨਿਕ ਚੂੜਾਮਣੀ ਜੋ ਦੈਂਤ ਅਥਵਾ ਦਾਨਵ ਤਾਂ ਮੰਨੇ ਗਏ, ਪਰ ਇਸ ਅਨੁਲੋਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤਿ-ਵੰਡ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਸਕੇ। ਆਦਿ-ਕਵੀ ਮਹਾਂਰਿਖੀ ਬਾਲਮੀਕ ਤੇ ਆਚਾਰਯ ਸ਼ੁਕ੍ਰ ਇਸੇ ਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਰਤਨ ਹਨ।"

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਅਨੁਲੋਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਅਸ਼ੋਕ ਜੀ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਲੋਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਇਕ ਸੰਜੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਉਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਤਪੋ-ਤੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਰੰਘਰੇਟੇ 'ਦੀਨ-ਇਲਾਹੀ' ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਧਰਮ ਚਲਾਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਪੋ-ਤੇਜ਼ ਸਿਫ਼ਰ ਤਕ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਅਨੁਲੋਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਲੋਕ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਗਵਾਈ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਕੋਲ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਫ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਨੁਲੋਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਜੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੁੰਦੇ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਖ਼ੁਦਾ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਅਨੁਲੋਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਅਨੁਲੋਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲੋਮ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਅਧੀਨ ਰੰਘੜ, ਰੰਘਰੇਟੇ ਤੇ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਮ ਪ੍ਰਤੀਲੋਮ ਜਾਤਾਂ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।

ਏਥੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦੀ ਇਕ ਟਿੱਪਣੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਸ. ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਅਤੇ ਜੱਟ, ਮਹਿਮੂਦ ਗ਼ਜ਼ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਇਥੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਰੀਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ—ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਛਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖ ਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਨ, ਨਾ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹਨ, ਨਾ ਵੈਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ੂਦਰ ਹਨ। ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ (ਐਨਥਰੋਪੋਲੋਜੀ) ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਜ਼ਬੀਆਂ (ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਕਾਰਣ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦੀ ਚੂਹੜਾ ਜਾਤ ਵਿਚ ਸੰਮਿਲਤ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ) ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਯੂ.ਪੀ. ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਦੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤ, ਛੱਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਨਥਰੋਪੋਲੋਜੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦੇ

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਆਰੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਹੁਣ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਉਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਬਰ ਮਹਾਨ ਦਾ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਮੱਤ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਘਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਾਜਪੂਤਾਂ, ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਸੀ, (ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਪਠਾਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਭਾਵੜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਮੱਤ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ)। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛੱਤ੍ਰਜ ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਪਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਰਾਜਪੂਤ ਵੀ ਉਹ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਰਸਰਾਮ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੁਣ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਂ ਥੱਲੇ ਬਚਣ ਕਰ ਕੇ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਅਖਵਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛੱਤ੍ਰਜ, ਖੱਤਰੀ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਪਠਾਣ ਮੂਲ ਦੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜਦੋਂ ਰੰਘੜ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰੰਘੜਾਂ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਜੈਨਿਟਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ, ਪਠਾਣਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਦੋ ਗੋਤਾਂ ਜੈਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਾਤਾਂ ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ। ਜੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਗੋਤਾਂ ਜੱਟਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮੂਲ ਉਹੋ ਹੈ, ਜੋ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਜੋ ਜੱਟ ਸ਼ੁੱਧ ਆਰੀਅਨ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੋਤ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਜੱਟ ਆਰੀਉ-ਸਕਿਥੀਅਨ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੋਤ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਏਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਜ਼ਹਿ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਗੋਤ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ੂਦਰ, ਕਿੱਤਾ-ਮੂਲਕ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਵੀ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਾਤ ਨਾਲ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੇ 'ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਾਲਾ ਅਪਣਾ ਲਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਏਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਮੀਕੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗੋਤ ਵੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤ੍ਰੀ ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤ

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਆਰੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਹੁਣ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਉਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਬਰ ਮਹਾਨ ਦਾ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਮੱਤ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਘਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਾਜਪੂਤਾਂ, ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਸੀ, (ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਪਠਾਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਭਾਵੜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਮੱਤ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ)। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਪੁਸ਼ਤ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛੱਤ੍ਰਯ ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਪਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਰਾਜਪੂਤ ਵੀ ਉਹ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਰਸਰਾਮ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੁਣ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਛੱਤਰ ਛਾਂ ਥੱਲੇ ਬਚਣ ਕਰ ਕੇ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਅਖਵਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਛੱਤ੍ਰਯ, ਖੱਤਰੀ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਪਠਾਣ ਮੂਲ ਦੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜਦੋਂ ਰੰਘੜ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰੰਘੜਾਂ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਜੈਨਿਟਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੱਤਰੀਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ, ਪਠਾਣਾਂ ਜਾਂ ਇਕ ਦੋ ਗੋਤਾਂ ਜੈਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਾਤਾਂ ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ। ਜੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਗੋਤਾਂ ਜੱਟਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮੂਲ ਉਹੋ ਹੈ, ਜੋ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਜੋ ਜੱਟ ਸ਼ੁੱਧ ਆਰੀਅਨ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੋਤ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਜੱਟ ਆਰੀਓ-ਸਕਿਥੀਅਨ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੋਤ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਏਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਜ਼ਹਿ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਗੋਤ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ੂਦਰ, ਕਿੱਤਾ-ਮੂਲਕ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਵੀ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਾਤ ਨਾਲ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਵਾਲਾ ਅਪਣਾ ਲਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ੂਦਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਏਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਮੀਕੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗੋਤ ਵੀ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤ੍ਰੀ ਜਾਂ ਰਾਜਪੂਤ

ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਹੁੱਕਾ-ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਚੂਹੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਲਮੀਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਲਮੀਕ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ। (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮਣਿਕ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ)

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਛੇਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੂਹੜਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਅੱਜ ਤੋਂ ੧੦੦ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਰਿਕਾਰਡ-ਮਾਲ ਖੋਜਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਪਿੰਡ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ, ਤਹਿਸੀਲ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ-ਮਾਲ ਦੀ ਮਿਸਲ ਹਕੀਅਤ ਬੰਦੋਬਸਤੀ ਸਾਲ ੧੯੬੧-੬੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇੰਦਰਾਜਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

੧. ਖੇਵਟ ਨੰਬਰ ੩੯੮ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੋਤ 'ਖੱਤਰੀ-ਚੂਹੜਾ' ਦਰਜ ਹੈ।

੨. ਖੇਵਟ ਨੰਬਰ ੪੮੬, ੮੭, ੬੪੯ ਅਤੇ ੬੪੭ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੋਤ 'ਚੂਹੜਾ-ਦਿਵਾਨਾ' ਦਰਜ ਹੈ (ਦਿਵਾਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਕ ਗੋਤ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਚ 'ਬਹਿਮਣ ਦਿਵਾਨਾ' ਮੌਜੂਦ ਹੈ)।

੩. ਖੇਵਟ ਨੰਬਰ ੪੮੯ ਤੋਂ ੪੯੯ ਤਕ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੋਤ 'ਚੂਹੜੇ-ਸਰੋਏ' ਦਰਜ ਹੈ। (ਸਰੋਏ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਗੋਤ ਹੈ।)

੪. ਖੇਵਟ ਨੰਬਰ ੧੦੭੦ ਤੋਂ ੧੦੭੮ ਤਕ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੋਤ 'ਚੂਹੜੇ ਗਿਰ' ਦਰਜ ਹੈ। (ਗਿਰ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਕ ਗੋਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਹੀ ਚੂਹੜਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।)

੫. ਖੇਵਟ ਨੰਬਰ ੧੦੭੪ ਤੋਂ ੧੦੮੨ ਤਕ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਕੁਰਸੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਗੋਤ 'ਚੂਹੜੇ ਮੱਟੂ' ਦਰਜ ਹੈ। (ਮੱਟੂ ਰਾਜਪੂਤ ਗੋਤ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਰਸਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।)

ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੂਹੜਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਚੂਹੜਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੋਤ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂਲ ਖੋਜਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਗੋਤ ਜਾਣ ਲਉ, ਬੰਸ ਮੂਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਰੰਘੜ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਅੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੋਖਰ ਤੇ ਗੱਖੜ ਰਾਜਪੂਤ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੁਰਸੀ-ਨਾਮਾ ਕੁਝ ਰਾਜਪੂਤ (ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ) ਨਾਲ ਮੇਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁਭਾਓ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੰਗੀ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਰਾਜਪੂਤ ਜਾਤੀ ਅਕੜੇਵੇਂ ਜਾਂ ਰੰਘੜ-ਪੁਣੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਭਾਓ ਦੇ ਰੁੱਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਢਲ ਕੇ ਖੋਖਰ

ਰਾਜਪੂਤਾਂ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ) ਦੀ, ਰੰਘੜ ਸੰਗਿਆ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਰੰਘੜ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਰਥਾਤ ਰੰਘੜਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਅਖਵਾਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਖੋਖਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਲਹੂ-ਮਾਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਰੰਘਰੇਟੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਇਸੇ ਰਾਜਪੂਤੀ ਉਪਜ-ਨਿਪਜ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਖਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬੜੇ ਫ਼ਖ਼ਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਵੰਸ਼ੀ ਖੋਖਰ ਜਾਂ ਗੱਖੜ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ, ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੁਰਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਗੌਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ:

੧. ਰੰਘੜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਾਤੀ ਅੱਲ ਹੈ।
੨. ਰੰਘੜ ਸ਼ਬਦ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
੩. ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ-ਰੰਘੜਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਰਥਾਤ ਰੰਘੜਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਅਖਵਾਈ।
੪. ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ-ਰੰਘੜਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਅਗਨੀਕੁਲ ਰਾਜਪੂਤੀ ਛੱਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਖੋਖਰ ਤੇ ਗੱਖੜ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਗੱਖੜ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਫ਼ਖ਼ਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਅੱਲ ਰੰਘੜ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਜਾਤ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। (ਜੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਕ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਜਾਤ ਕੀ ਹੈ ?) ਅਬੈਸਟਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਘੜ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ। ਇਸ ਲਈ ਦੋ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਅੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਲ ਇਕ ਸਮੁੱਚੀ ਜਾਤ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅੱਲ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਜਾਂ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੋ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅੱਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਖ਼ਾਸਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬਰਾਦਰੀ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਛੇੜ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਚਾਣ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਇਕ ਬਰਾਦਰੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਰੰਘੜ ਅੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰੰਘੜ ਅੱਲ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਜਾਤ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੋ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ ?

ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ, ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੋ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਲਾਮ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਉਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਔਲਾਦ) ਇਸਲਾਮਿਕ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰੰਘਰੇਟਾ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ

ਹੈ। (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਭੈਅ ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮੁੱਚੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ ਨਹੀਂ ਛੁਟਿਆ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰੋ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ' ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵਜੋਂ ਇਕ ਨਵੇਕਲਾ ਥਾਂ ਹੈ, ਰੰਘੜਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

> "ਰਾਜਪੂਤ ਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਉਆਂ ਦੀ ਅਸਲ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਾਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਰੰਘੜ ਆਪਣੀ ਜਾਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਜਪੂਤ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਉਲਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੇ ਰੰਘੜ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"
>
> *(ਫੁਟ ਨੋਟ, ਪੰਨਾ ੧੬੦, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਨੋਟਸ ਐਂਡ ਕੁਆਟੀਰੀਜ਼, ਮਈ ੧੮੮੪, ਸਫ਼ਾ ੯੦ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ)*

ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘੜ ਅੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੰਘੜ ਸ਼ਬਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਬੈਸਟਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਘੜ ਸ਼ਬਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਿੰਦੂ ਪਿਉਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟਾ, ਰੰਘੜ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀਆਂ ਔਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਥਵਾ ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਅਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਗਲੇਰੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੰਘਰੇਟਾ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵੀ ਰੰਘੜ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਕਿਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਚਿੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਾ ਬਤੌਰ ਜਾਤ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਰੰਘੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ-ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਰੰਘੜ ਇਕ ਹੀ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਦੋਵੇਂ ਅਗਨੀ ਕੁਲ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੁਝ ਰਾਜਪੂਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸੇ ਕੁਲ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ

ਦੋਵੇਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਰੰਘੜ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਹ ਕਿ ਕੇਵਲ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਰੰਘੜ ਅਖਵਾਏ, ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਵੀ ਮੈਂ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਰੰਘਰੇਟੇ, ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਹਾਂ ਸ਼ੂਦਰ ਮੂਲ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਸਬੰਧੀ ਪਿੱਛੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਰੰਘਰੇਟਾ ਕੋਈ ਫ਼ਖ਼ਰ ਵਾਲੀ ਸੰਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਕਤ ਰੰਘਰੇਟਾ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਖ਼ਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪੁੱਤਰ 'ਰੰਘਰੇਟੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੇਟੇ' ਬਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਰੰਘਰੇਟਾ ਬੜਾ ਫ਼ਖ਼ਰ-ਭਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਹੋ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਬਾਰੇ ਇੰਜ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਸ ਜਾਤੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਧਾਣਕ (ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਧਾਣਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਦੱਸਦੇ ਹਨ) ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਲੋਕ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਹਨ, ਇਹ ਇਕ ਪਾਸੜ ਜਿਹੀ ਦਲੀਲ, ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।"

(ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ ੧੧੯)

ਮੈਂ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਧਾਣਕ ਮੂਲ ਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਰੰਘਰੇਟੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ, ਖੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ, ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਵੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹਨ।

ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੋਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਰਾਜਪੂਤ ਵਰਣ-ਸ਼ੰਕਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਹਨ, ਛੱਤ੍ਰੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਛੱਤ੍ਰੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਰਸਰਾਮ ਅਵਤਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ (ਪਿਤਾ ਜਮ ਦਗਨਿ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੈਹਯ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਰਾਜੇ ਸਹੰਸਰ ਬਾਹੂ ਨੇ ਜਮ ਦਗਨਿ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਪਿਲਾ ਗਊ ਖੋਹ ਲਈ ਸੀ) ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰ ਕੇ ਤਹਿ-ਤੇਗ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਪਿੱਛੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਗਨੀ ਕੁਲ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਆਬੂ ਪ੍ਰਬਤ ਉੱਤੇ ਯੱਗ ਕਰ ਕੇ, ਯੱਗ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਤਪਾ ਕੇ ਕੱਢੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਹੀਲੇ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਛੱਤਰੀ ਕਰਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਤੇ ਜੱਟ ਦੋਵੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜ਼ਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉੱਕੇ ਹੀ ਇਸ ਜਾਤੀ ਝਮੇਲੇ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ।"

ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਮੁਕਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਛੱਤਰੀ ਸਨ। ਪਰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਮੁਕਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਛੱਤਰੀ

ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਲਕਿ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਪਰਸਰਾਮ ਦਾ ਮਨ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗਰਭਵਤੀ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਪਰ ਇਹ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਨੱਸ ਕੇ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਸਰਸੂਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਪਰਸਰਾਮ ਨੇ ਸਰਸੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹਨ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਹਨ, ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ ਵਿਖਾਓ। ਸਰਸੂਤਾਂ ਲਈ ਇਹੋ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੀ, ਜੇ ਉਹ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਸ਼ਰਨ ਆਈਆਂ ਗਰਭਵਤੀਆਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਰਸੂਤ ਵੀ ਝੂਠੇ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੁੱਕਾ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੂਹੜੇ ਵੀ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪਦ ਤੋਂ ਆਪੇ ਹੇਠਾਂ ਗਿਰ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਖ਼ਤ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝਿਆ (ਸਰਸੂਤ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਾਤ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਨ)। ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੱਚਾ ਭੋਜਨ ਛਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਕਸ਼ੱਤਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਜਾਣ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਗਰਭਵਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਛਤ੍ਰ-ਛਾਇਆ ਕਰ ਕੇ ਬਚੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਇਹ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ, ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਹੇਠ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦਗ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਗਰਭਵਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨਾਂ, ਜੋ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੇ ਛੱਤਰ ਹੇਠ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਵਿਵੱਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਕਰਤਵ ਕਸ਼ੱਤਰੀਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਪਰਸ ਰਾਮ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਧਰਮ-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ? ਇਸ ਲਈ ਸਰਸੂਤਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਬੂ-ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਇਕ ਹਵਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਨੀ-ਕੁਲ ਰਾਜਪੂਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਏ, ਉਹ ਰਾਜਪੂਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਜੋ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਛੱਤ੍ਰੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਇਹੋ ਛੱਤ੍ਰੀ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆਏ ਤਾਂ ਖੱਤਰੀ ਅਖਵਾਏ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਯੂ.ਪੀ., ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਛੱਤ੍ਰੀ ਅਖਵਾਏ। ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸਰਸੂਤਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਪਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਅਗਨੀ-ਕੁਲ ਰਾਜਪੂਤ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਲੋਕ ਅਖਾਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ :

"ਰਾਮ ਜਾਤ ਰੰਘਰੇਟੜੇ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਾਤ ਅਹੀਰ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਾਤ ਘੁਮਾਰ ਹੈ, ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਜਾਤ ਫ਼ਕੀਰ।"

ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

"ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਮੁਗਲੇਈ ਕਾਲ ਵਿਚ ਰਾਜਪੂਤ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੰਘੜ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ

ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਰਥਾਤ ਰੰਘੜਾਂ (ਰਾਜਪੂਤਾਂ) ਦੇ ਬੇਟੇ। ਰੰਘਰੇਟੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਅਥਵਾ ਪੂਜਨੀਕ ਦੇਵਤਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।"

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣੇ-ਅਣਜਾਣੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗੁੰਝਲ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਲੱਗਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਮੁਗਲੋਈ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਪਕੜ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਵੀ ਰਾਜਪੂਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੰਘੜ ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵੱਲੋਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਧਰਮ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ। ਇਸੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਸਲਿਮ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤ ਧਿਉਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਕਹਿਣਾ ਮੁਗਲੋਈ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੰਘੜ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਘੜਾਂ (ਹਿੰਦੂ ਮਾਂ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਉਲਾਦ) ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਅੰਕਿਤ ਅਖਾਣ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੂਲ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਤਾਂ ਰਾਮ-ਜਾਤਾਂ ਹਨ ਯਾਨੀ ਕਸ਼ੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਰਾਮ ਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਸ਼ੋਕ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਪੁਰਾਤਨ ਜਨ-ਸਰੋਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਗਰੀ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾ ਸੰਪਰਕ ਰੱਖਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ 'ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੬', 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਜਾਂ 'ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ' ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।"

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਜਪੂਤ, ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰੰਘੜ, ਰੰਘਰੇਟੇ ਜਾਂ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਕਬਰ ਦੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਵ ਅਕਬਰ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਸੀ ?

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ) ਦੀ ਇਸ

ਤੁਕ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ 'ਡਰਦੇ ਸੋਢੀ ਭੱਜ ਗਏ ਮਾਖੋਵਾਲ ਗਰਾਉਂ। ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਹਾਂ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਸੱਭੇ ਉਠ ਜਾਵਤ ਭਏ।" ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

> "ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੋਢੀ ਧੀਰ ਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੋਢੀ ਰਾਮ ਚੰਦ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਜਬਰੀ ਪਕੜ-ਧਕੜ ਦੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੋਢੀ ਅਨੰਦਪੁਰ (ਮਾਖੋਵਾਲ) ਛੱਡ ਕੇ ਏਧਰ ਉਧਰ ਨੱਸ ਗਏ।"

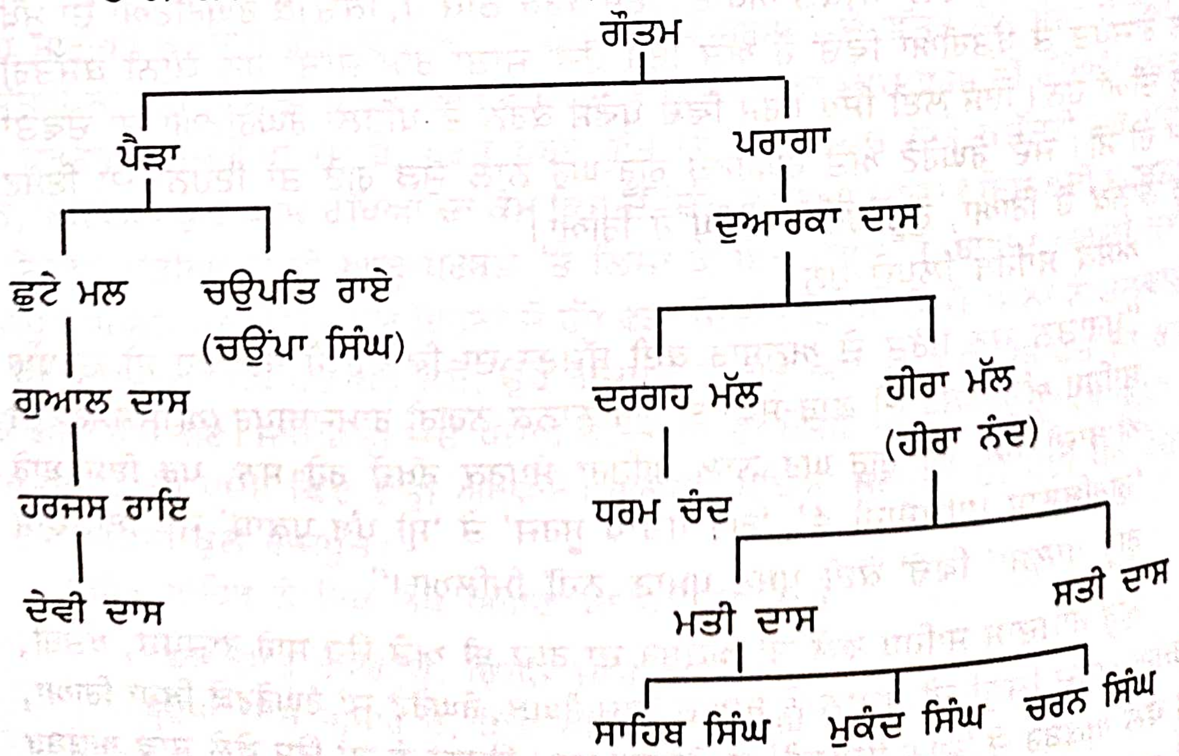
ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਕੌਣ ਰਿਹਾ ? ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਦੀ ਬਾਂਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਕੇ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਾਖੋਵਾਲ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਰੰਘਰੇਟੇ ਹੀ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਅਬੈਸਟਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, "ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ, ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸੀ।"

ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ

ਗੌਤਮ

ਇਹ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਗੌਤਮ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਭਾਈ ਪੈੜਾ

ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਭਾਈ ਗੌਤਮ ਦਾ ਬੇਟਾ ਸੀ। ਗੌਤਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣਿਕ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਧਰਮ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਵਜੋਂ ਰੰਘੜ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਛੁਟਿਆਉਣ ਲਈ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖੰਡਣ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ 'ਤੇ ਵੀ ਸੱਟ ਮਾਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਬੇ-ਅਸੂਲੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਕਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਛਾਇਆ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਗ ਛੱਡਣੇ ਕਿਹੜੇ ਸੌਖੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਐਸੇ ਤਰੀਕੇ ਭਾਲਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੀ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਵੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੇ ਟੁੰਬ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਬੱਝ ਗਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦੀ ਜੱਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਗੌਤਮ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ।

ਭਾਈ ਪੈੜੇ, ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਈ ਗੌਤਮ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਭੁਲੇਖੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਬਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਆਓ ਵੇਖੀਏ, ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਥੋਂ ਕੁ ਤਕ ਠੀਕ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ੧੧ ਪਉੜੀ ੨੫ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਨਾਮੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਪੈੜਾ ਜਾਤਿ ਚੰਡਾਲੀਆ, ਜੇਠੇ ਸੇਠੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈ।"

(ਵਾਰ ੧੧, ਪਉੜੀ ੨੫)

ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ:

"ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਚੰਡਾਲੀਆ ਜਾਤਿ ਦਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦਾ ਅਨੰਨ ਸਿੱਖ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਧਰਮ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ।"

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ ੭੮੫)

ਪੰਡਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਚੰਡਾਲੀਆ ਦਾ ਅਰਥ ਚੰਡਾਲੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਚੰਡਾਲੀ ਦਾ ਅਰਥ ਚੰਡਾਲ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਸ਼ੂਦਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਚੰਡਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਜਾਂ ਖੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਏ ਸਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਚੰਡਾਲ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ

ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਸੀਸ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਬਾਬਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਰੰਘਰੇਟਾ) ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸਦਾ ਨੰਦ ਜੀ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਸੇਵਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿਉ।

ਕਵੀ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:

"ਤਾਵਤ ਕਾਲ ਉਠਯੋ ਇਕ ਦਾਸ ਸੁ,
ਜਾਤ ਚੰਡਾਲ ਹੈ ਪਾਲਕ ਸੋਈ।"

(ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਪੰਨਾ ੬੧)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਡਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੰਘ, ਰੰਘਰੇਟਾ ਤੇ ਚੰਡਾਲ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪੈੜਾ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚੰਡਾਲੀਆ ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ 'ਸੀਸ ਦਰਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਬਾਬਾ ਪੈੜਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜੰਡਿਆਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਖਿਉਣ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜੀਉਣੀ ਜੀ ਸੀ। ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਬਾਬਾ ਪੈੜਾ ਜੀ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਪਾਸ ਖੋਸਲੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੀ ਗਲੀ ਅੰਦਰ ਹੈ (ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੇਲੇ ਗਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ)। ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ' ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਪੈੜਾ ਜੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸਨ।"

(ਪੰਨਾ ੧੧੫-੧੧੬)

ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਿੱਸਾ ਪਹਿਲਾ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗ਼ੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਇਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮੁੰਚ ਬੇਗ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਕਲਿਆਣ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ, ਭਗਤੂ ਆਦਿਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਕੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਜੈਤਾ, ਪੈੜਾ, ਮੋਖਾ, ਰਾਜੂ, ਸਨਮੁਖ ਦਿਲਵਾਲੀ, ਭਾਨਾ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਟਾਲੇ ਵਾਲੇ, ਬਹਿਲ ਖੱਤਰੀ, ਕਾਲੀਦੀਨ, ਮੋਹਨ, ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬੀਏ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਵੈਰਾਗੀ, ਗੰਗੂ, ਬਹਾਦਰ ਜੈਤਾ ਸ਼ੇਰ ਗੁਰਾਂ ਕਾ, ਭਾਈ ਕਾਲਾ, ਤਖ਼ਤਾ ਮਲਵਈ ਜੱਟ, ਜਿਹੜੇ ਅੱਧੇ ਅੱਧੇ ਮਣ ਦੀ ਸਾਂਗ ਰੱਖਦੇ ਸੇ, ਭਾਈ ਤਿਲੋਕ ਚੰਦ ਰਿਸਾਲਦਾਰ, ਭਾਈ ਲਾਲੂ, ਭਾਈ ਬਾਲੂ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ੇਰੂ ਆਦਿਕ ੧੦੦ ਸਵਾਰ ਪਿਆਦੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ੩ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੬੭੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੈ ਆਏ ਤਾਂ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੱਖਰਾ ਤੰਬੂ ਲਾ ਕੇ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਯੋਗ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਪੱਕ ਅਤੇ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ (ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਮੁਖੌਟਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ) ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਡਰ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਪੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਮਨਾਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਨਜੂਮੀ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਮਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਤ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਿਮਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਈਂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਾਹੱਕ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਵੀ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਗੁਰ ਢਿੱਗ ਸਿੱਖ।
ਜੋਗ ਕਲਾ ਮੇ ਥਾ ਅਤਿ ਦਿਖ।
ਕਾਇਆ ਬਦਲ ਲੈਨ ਕੀ ਬਿਦਿਆ
ਥੀ ਤਿਸ ਕੋ ਆਵਤ ਪ੍ਰਸਿਧਿਆ।
ਸੋ ਬਨ ਸ਼ੇਰ ਨਿਸਾ ਕੋ ਜਾਇ।
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋ ਅਧਕ ਡਰਾਇ।.....
ਪੁਨਾ ਨਜੂਮੀ ਪੈੜੇ ਥਾਇ।
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋ ਦਯੋ ਬਤਾਇ।.....
ਸੁਨ ਬਿਮਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹਿ ਕੋ।
ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਿਨ ਤਾਂਹਿ।
ਦਿੱਲੀ ਗਇਓ ਲਾਹੌਰ ਤੇ
ਮਿਲਯੋ ਤਾਂਹਿ ਜਬ ਸ਼ਾਹਿ।੭।" *(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੧੨੭/੧੨੭)*

ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ, ਜੇਹਾ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ:

'ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨ।' *(ਜਪੁ)*

ਪੰਜ ਮਿਲੇ ਪਰਪੰਚ ਤਜ.....ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੋਹਨਿ ਗੁਰ ਭਾਈ। *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)*

ਗੁਰਮਤਿ ਪੰਚ ਸਖੇ ਗੁਰ ਭਾਈ॥ *(ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ, ਮ: ੧)*

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤ ਲਿਵ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਪੰਚ ਪਰਪੰਚ ਮਿਟੇ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨ ਹੈਂ। *(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)*

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪੰਚਹੁ। *(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ)*

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ—ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਜੇਠਾ, ਲੰਗਾਹ, ਪਿਰਾਣਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੈੜਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ—ਦੀਵਾਨ ਮਤੀ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ, ਊਦਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ।

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੭੯੧)

ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੈਰ ਰੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਪਾਸ ੨੦-੨੫ ਚੋਣਵੇਂ ਜਵਾਨ ਰਖ ਲਏ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਭੇਟਾਵਾਂ ਚੁਕਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੰਗਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਛਕਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ ਪਿਆ ਜੋ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਦੀ ਇਸ ਅਨੀਤੀ ਨੂੰ ਠਲ੍ਹ ਪਾਉਣ। ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੀਰਥ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਸੇਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਵੀ ਦੂਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਥੀਆਂ ਦੇ ਗੱਡੇ ਭਰ-ਭਰ ਕੇ ਭੱਠੇ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਲਿਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਵੀ ਜੁੱਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੨੧ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੬੪੫ ਬਿ. ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ਤਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਗਾਈ। ੭ ਜੇਠ ੧੬੬੩ ਬਿ. ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਮੀ ਗ੍ਰਾਮੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ।

ਜਦੋਂ ੧੬ ਵਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੬੭੪ ਬਿ. ਨੂੰ ਚੰਦੂ ਦੀ ਚੁੱਕ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ, ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਕੇ ਹਵਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਕੇਵਲ ਉਹ ਭੋਜਨ ਹੀ ਛਕਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਿੱਖ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਛਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰੋਪੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ।

ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ (ਮੁਝੰਗਾ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ) ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਕੌਲਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਐਸਾ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜੋ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੱਕ ਜਿੰਦਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਕੌਲਸਰ ਤਲਾਅ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਕੇਵਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਲਸਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਮ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿੰਦਿਆਮਈ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਵੀ ਸੀ, ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੌਲਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ-ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕਰਤੱਬ ਵੇਖਣ ਵਖਾਉਣ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਜ ਵੀ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਸਲ-ਨੁਹਾਰ ਦਾ ਬਾਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਹੁਤ ਸੁਖਾਵੇਂ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤਖ਼ਤੋ-ਤਾਜ ਦਾ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ-ਜਹਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰੂ-ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾੜਾ ਵਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦਾ ਬਾਜ ਕਿਧਰੇ ਉੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਹਿਲਕਾਰ ਉਹ ਬਾਜ ਲੱਭਦੇ-ਲੱਭਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆਣ ਪੁੱਜੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਬਾਜ ਦੀ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਬਾਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਜ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਜ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਜ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਜ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਬਾਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਬਾਜ ਹੈ। ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਜ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰੋ। ਪਰੰਤੂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ, ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਜ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਹ ਆਕੀ ਹੋਇਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਚੁਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਲਾਮ ਰਸੂਲ ਖ਼ਾਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ। ਜਦੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਜੇਠੇ, ਪਰਾਗੇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਸੌ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਦੇ ਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਭੇੜ ੧੩ ਜੇਠ, ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਬਿ. ਨੂੰ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਿੱਤ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਹਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਤੋਪਖਾਨਾ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਂ ਕਸੂਰੀ, ਕਲੰਦਰ ਖ਼ਾਂ ਤੂਰਾਨੀ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਤਾਹਿਰ ਬੇਗ, ਨਵਾਬ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਂ ਜੌਨਪੁਰੀਆ ਅਤੇ ਸ਼ਮਸ ਖ਼ਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ ਸਮੇਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਵੇਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟ ਵਿਚ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝਪਟੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਤੇ ਦੋਸਤ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਕੱਟ-ਵੱਢ ਕੇ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਏ। ਇਹ ਜੰਗ ੨੩ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਮੁਖਲਸ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ੨੪ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਬਿ. ਨੂੰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਧਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕੋਟ ਤੋੜ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜੀਆਂ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਆੜ ਲੈ ਲਈ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਨੂੰ ਨਾਨਕੇ ਮੇਲ ਸਮੇਤ ਝਬਾਲ

ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੱਲੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਜੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਕੇ ਸਵੇਰੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੰਗ ਕਰਨੀ ਠਾਨ ਲਈ ਅਤੇ ਰਾਮਸਰ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾ ਮਲੀ। ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਕੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮਸਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ। ਅੰਤ ਭਿਅੰਕਰ ਜੰਗ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ, ਜੱਟੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਜੰਗ ੨੫ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੬੮੫ ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਅੰਕਰ ਜੰਗ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜੰਗ ਕਈ ਦਿਨ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਜਲੰਧਰ, ਚੰਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਭਗਵਾਨ ਚੰਦ ਜੋ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਪਰਗਣੇ ਦਾ ਮਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਤਨ ਚੰਦ ਆਦਿ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰਤੱਬ ਦਿਖਾਏ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਸੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ, ਭਗਤੂ, ਦਿਆਲ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਗੱਲ ਕੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਜੰਗ ਯੁੱਧ ਹੋਏ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਨਵੇਂ-ਤਰ-ਨਵੇਂ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਦਿਆਲ ਦਾਸ (ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ)

ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ਛੂਟੇ ਮੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ਚਉਪਤ ਰਾਏ ਸੀ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੌਪਾ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ ੧੧ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ ੧੨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ ੧੩ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈ ਦਿਆਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਦਰਜ ਹੈ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ ੧੪, ਜੋ ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਦਰਜ ਹੈ, ਵਿਚ ਫਿਰ ਭਾਈ ਦਿਆਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਛੂਟੇ ਮੱਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਣਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਟਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਦਿਆਲੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪਟਨੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੫) ਫਿਰ ਬਨਾਰਸ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੬), ਫਿਰ ਪਟਨੇ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੭), ਫਿਰ ਬਨਾਰਸ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੯), ਫਿਰ ਮਿਰਜ਼ਾਪੁਰ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੦) ਫਿਰ ਪਟਨਾ (ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੧) ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਸਦਾ ਨੰਦ ਜੀ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਸਨ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੨, ੨੩ ਅਤੇ ੨੪ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਣਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਟਨੇ ਹੀ ਟਿਕੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਈ ਦਿਆਲੇ

ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਲਈ ਦਸਵੰਧ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ ੧੮ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੁਟੇ ਮੱਲ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ

ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਭਾਈ ਗੌਤਮ ਦਾ ਬੇਟਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮੀ ਸੂਰਬੀਰ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਰਿਹਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਬੜੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਨੂੰ ਇੰਜ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜੈਤਾ, ਨੰਦਾ ਜਾਣੀਐ ਪੁਰਖ ਪਰਾਗਾ ਸ਼ਬਦ ਅਧਾਰਾ। *(ਵਾਰ ੧੧, ਪਉੜੀ ੨੮)*

ਭਾਈ ਸ਼ਿੰਗਾਰੂ

ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਰੰਘਰੇਟਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਇਕ ਰਸਾਇਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਰਸਾਇਣ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਰਸਾਇਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ 'ਸੱਚਾ ਰਸਾਇਣ' ਦੀ ਅਮਰ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਭਾਈ ਸ਼ੰਗਾਰੂ ਬਾਰੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਸੀਗਾਰੂ, ਜੈਤਾ, ਭਲਾ ਸੂਰਬੀਰ ਮਨਿ ਪਰਉਪਕਾਰ॥ *(ਵਾਰ ੧੧, ਪਉੜੀ ੧੮)*

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਰਤਨਾਵਲੀ ਵਿਚ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਭਾਈ ਸਿੰਗਾਰੂ ਤੇ ਜੈਤਾ ਹੈਸਨ ਬਡੇ ਸੂਰਬੀਰ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ।

ਭਾਈ ਮੰਝ (ਮੰਜ)

ਭਾਈ ਮੰਝ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਤੀਰਥਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੰਝ, ਇਸ ਦੀ ਗੋਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮੰਝ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੰਝ ਚੰਦਰ ਬੰਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ। ਸ਼ਾਲਿਵਾਨ ਰਾਜਾ (ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦਾ ਪਿਤਾ) ਇਸੇ ਗੋਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਰਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਾਹਰੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਸੋਹਨ

ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਢਾਕੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਯੁੱਧ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਅਦਲੀ

ਇਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਚੋਹਲਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਅਦਲੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ, ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਚੋਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਤਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਭਾਈ ਲਟਕਣ

ਆਪ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਗੋਤ ਘੂਰੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਨੰਬਰ ੧੧ ਪਉੜੀ ੨੪ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

"ਲਟਕਣ ਘੂਰਾ ਜਾਣੀਐ, ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਗੁਰਮਹਿ ਗੁਰਭਾਈ।"

ਭਾਈ ਲਟਕਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਨ।

ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪੂ

ਇਹ ਖੱਤਰੀ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਜੈਤਾ (ਪਹਿਲਾ)

ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਿੰਗਾਰੂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਸੈਨਿਕ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਹੀ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਵੀਰਤਾ ਦਿਖਾਈ।

ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ 'ਜੈਤਾ ਸ਼ੇਰ ਗੁਰਾਂ ਦਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਊਧਾ

ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਗੋਤ ਊਧੇ ਸੀ। ਊਧੇ ਰਾਜਪੂਤ (ਰੰਘਰੇਟੇ) ਆਪਣਾ ਪਿਛੋਕੜ ਉਦੇਪੁਰ ਦਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਾਂਬਲੀ ਯੋਧਾ ਸੀ। ਊਧੇ ਗੋਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤਹਿਸੀਲ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੂਆ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਪੰਜ ਮਹਾਂਬਲੀ ਪੁੱਤਰਾਂ, ਸੰਗੋ, ਮਾਹਰੀ, ਜੀਤਾ ਮੱਲ, ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਵਿਖਾਏ ਸਨ।

ਭਾਈ ਬੂਲਾ

ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖ ਸੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬੂਲੇ ਬਾਰੇ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"ਧੀਰ ਨਿਹਾਲੁ ਤੁਲਸੀਆ ਬੂਲਾ ਚੰਡੀਆ ਬਹੁ ਗੁਣਿਆਰਾ।" *(ਵਾਰ ੧੧, ਪਉੜੀ ੧੮)*

ਪੁਰਾਣਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਡੀਆ ਜਾਂ ਚੰਡਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਾਤਾ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸ਼ੂਦਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਡੀਆ ਜਾਂ ਚੰਡਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਘੜ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਨੂੰ ਰੰਘਰੇਟੇ ਅਤੇ ਰੰਘਰੇਟੜੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ

ਅਕਬਰ ਮਹਾਨ ਦਾ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਧਰਮ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਅਕਬਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਹ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਬਰ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਤੋਂ ਆਪ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਹੇਠ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਬੱਝ ਜਾਣਗੀਆਂ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਹੀ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਿਆ। 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਕਬੂਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ੇਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਨਫ਼ਰਤ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਬਦਬਾ ਕਰਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀ' ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀਏ' ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੁਸਲਮਾਨ 'ਦੀਨ ਇਲਾਹੀਆਂ' ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮ ਨੇ ਫਿਰ ਬਤੌਰ ਰੰਘੜ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਦੀਨ ਇਲਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਲਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਡੰਗ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਭਰੇ ਰਵੱਈਏ ਤੋਂ ਬੁਖਲਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਦੀਨ ਇਲਾਹੀਏ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਵੀ ਸੀ, ਜੋ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਗਜ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਉੱਚ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਇਕ ਸਾਖੀ ਸੁਣੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਘੋੜੇ 'ਤੇ

ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਹਿਰਨੀ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹ ਹਿਰਨੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਿਰਨੀ ਸੂਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚਲੇ ੨ ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਡਿੱਗੇ ਤੇ ਤੜਫ਼ ਤੜਫ਼ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਇਸ ਦਾ ਤਿਲੋਕੇ 'ਤੇ ਬੜਾ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਲੱਕੜ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਬਣਵਾ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜਰਨੈਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਲੋਕੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦੋਖੀ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਜਰਨੈਲ ਸ਼ਸਤਰ ਹੀ ਤਿਆਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਭੀੜ ਵੇਲੇ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਿੱਧਾ ਪੁੱਛ ਕੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਣ।

ਭਾਈ ਤਿਲੋਕੇ ਨੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਬਰੂ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਧਿਆ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੋ। ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਤਲਵਾਰ ਕੱਢੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਕਾ-ਚੌਂਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੁਗਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿਲੋਕਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ ਆ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕੇ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ:

"ਸੁਹੜ ਤਿਲੋਕਾ ਸੂਰਮਾ, ਸਿੱਖ ਸਮੁੰਦਾ ਸਨਮੁਖ ਸਾਰਾ।" *(ਵਾਰ ੧੧, ਪਉੜੀ ੧੮)*

ਭਾਈ ਕਾਲਾ

ਇਹ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਮੂਲੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ ਸੀ, ਬੜਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਆਗਰਾ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਨੱਥਾ

ਇਹ ਅਲਮਸਤ, ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਢਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਢਾਕੇ ਦੀ ਮਲਮਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਢਾਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਕਰਤਾ 'ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਦਰਗਾਹ ਮੱਲ

ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਆਰਕਾ ਦਾਸ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਾਗਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀਰਾ ਮੱਲ ਜਾਂ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਸੀ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਦੇ ਘਰ ਮਤੀਦਾਸ ਅਤੇ ਸਤੀਦਾਸ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਦਰਗਾਹ ਮੱਲ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ ਉਸ ਦੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਮਤੀਦਾਸ ਅਤੇ ਸਤੀਦਾਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਤੀਦਾਸ ਦਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਸਤੀਦਾਸ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਬਣ ਗਏ।

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਮੱਲ (ਹੀਰਾ ਨੰਦ)

ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਮੱਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਆਰਕਾ ਦਾਸ ਸੀ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਾਗਾ ਸੀ। ਆਪ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਵਾਨ ਮਤੀਦਾਸ ਅਤੇ ਸਤੀਦਾਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਨ।

ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ

ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀਰਾ ਮੱਲ, ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਆਰਕਾ ਦਾਸ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਾਗਾ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪਰਾਗੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੌਤਮ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਾਏ ਦਰਗਾਹ ਮੱਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਬਣੇ ਸਨ।

"ਮਤੀ ਦਾਸ ਗੁਰ ਕੇ ਦੀਵਾਨ। ਸਿਖੀ ਮੋ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਮਾਨ।"

(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੬੭੭)

ਭਾਈ ਸਤੀਦਾਸ

ਭਾਈ ਸਤੀਦਾਸ, ਭਾਈ ਮਤੀਦਾਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਮਤੀਦਾਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਤੀਦਾਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਰਹੇ। ਆਪ ੭ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਨਿਰਮੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।

ਭਾਈ ਅਲਮਸਤ

ਇਹ ਬਾਲੂ ਗੋਤ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਜੋ ਗੁਰ-ਮਹਿਮਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਝਾੜੂ ਫੇਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ

ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰ ਕੇ ਝਾੜੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਸੇਵਕ ਨੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸੇ ਖਿਣ ਉਸੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਣ ਖਲੋਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਲਮਸਤ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ। ਸੇਵਕ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਬੋਲਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਧੰਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ ਵਾਲਾ ਜਾਣ ਕੇ ਨਾਨਕਮਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਲਮਸਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਬਰਨ ਜਾਤ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤਿਆਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਰੇ ਬਾਵਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

"ਅਲਮਸਤ ਸਮੇਂ ਤਿਹ ਝਾੜੂ ਕਰੇ।
ਸਤਿਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਹਿਰਦੇ ਧਰੇ।
ਪ੍ਰਥਮੇ ਵਹੀ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਲਾਗਾ।
ਜਾਗੋ ਮਸਤਕ ਭਾਗ ਸਭਾਗਾ।੭।

ਜਾਤ ਬਰਨ ਕੀ ਕਹੇ ਨਾ ਕੋਇ।
ਜਿਹ ਪੀਆ ਚਹੇ ਸੁਹਾਗਨ ਸੋਇ।
ਹਾਥ ਜੋੜ ਸਨਮੁਖ ਭਯਾ ਖੜਾ।
ਕਰ ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੁਰ ਉਸਤਤਿ ਪੜਾ।੮।

ਅਲਮਸਤ ਨਾਮ ਧਰ ਦਿਆਲ ਬੁਲਾਇਆ।
ਤਾ ਕੋ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਪਠਾਇਆ।
ਪ੍ਰਭ ਦਹੂੰ ਹਾਰ ਮੋਰਛੜ ਦੀਨਾ।
ਰਿਧ ਸਿਧ ਸਭ ਭਈ ਅਧੀਨਾ।੯।" *(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੪੯੦)*

ਜਦੋਂ ਅਲਮਸਤ ਨਾਨਕਮਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਜੋਗੀ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੇਣ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਬਾਜ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨਾਨਕਮਤੇ ਵਾਲਾ ਡੇਰਾ ਤਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਵੀ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਸਥਾਨ ਨਾਨਕਮਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਧਮਤਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਠੀਕ ਹੈ, ਜੇ ਧਰਤੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛੋ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਐ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੱਸ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਧਮਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕਮਤਾ। ਧਰਤੀ ਵਿਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸਿੱਧਮਤਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਗਿਆ ਪਰ ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮਹਾਰਾਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਸੱਚਾਈ ਵੇਖਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਧਰਤੀ ਪੁਟਵਾਓ। ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਪੁਟਵਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਟੋਏ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਲੜਕਾ ਥੱਲਿਉਂ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲੜਕੇ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕਨਪਾਟੇ ਜੋਗੀ ਰਾਜੇ ਸਾਮਹਣੇ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਰਾਜੇ ਬਾਜ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਅਲਮਸਤ ਦੇ ਤਪੋ ਤੇਜ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ੧੪ ਪਿੰਡ ਨਾਨਕਮਤੇ ਦੇ ਖ਼ਰਚੇ ਲਈ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਲਮਸਤ ਦੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੋਤਮਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਥੋਂ ਉਸ ਦੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੰਡਿਆਂ ਨੇ

ਰੋੜੇ ਅਟਕਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਗਈ। ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਉਥੇ ਇਕ ਬਉਲੀ ਵੀ ਬਣਵਾਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਨਕ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਥੇ ਹੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ

ਇਹ ਬਾਲੂ ਗੋਤ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਗੋਤ ਬਾਲੂ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਲਮਸਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨਾਨਕਮਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਲਮਸਤ ਦੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬਾਸ਼ਿੰਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਲਮਸਤ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼-ਤਬੀਅਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਹਰ ਵਕਤ ਹੱਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਨੂੰ ਹਸਨਾ-ਬਾਲੂ ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਾਲੂ-ਹਸਨਾ' ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਘੋੜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਦੌੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤੇ (ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ) ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਇਕ ਟੋਪੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਸ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦਾਸੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਧੂਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਇਹ ਇਕ ਧੂਣੇ ਦਾ ਮੁਖੀਆ ਹੈ। ਬਾਲੂ ਹਸਨੇ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿਖੇ ਸੰਮਤ ੧੭੧੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦੇਹਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਏਸੇ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਭਾਨਾ

ਇਹ ਪ੍ਰਯਾਗ ਨਿਵਾਸੀ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਗਰੇ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਗਰੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਬੀਨ ਯੋਧਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ ਸੀ।

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਤੇ ਬਿਬੇਕ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਗਏ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਨੇ ਬਤੌਰ ਕਮਾਂਡਰ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਇਹ ਸ਼ਮਸ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਚਉਪਾ ਰਾਇ

ਆਪ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਗੌਤਮ ਸੀ। ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਪਰਾਗਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਲਾਡਲੇ ਪੁੱਤਰ ਚਉਪਤਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਚਉਪਤਿ ਰਾਇ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਗੱਦੀਆਂ

ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਪਟਨੇ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ ਸਨ। ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਗੋਦ ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਖਿਡਾਵੇ ਸਨ। ਆਪ ਚਾਰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਮਰਿਆਦਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਤੋਂ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹਜ਼ੂਰੀ' ਜਾਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚੌਪਾ ਸਿੰਘ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ੧੭੮੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ੬੦ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

> "ਇਹ ਸੱਜਣ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਖਿਡਾਵਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਅਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"

ਭਾਈ ਗੁਆਲ ਦਾਸ

ਆਪ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੂਲ ਦੇ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਛੁੱਟੇ ਮੱਲ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਨਾਮ ਭਾਈ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹਰਜਸ ਰਾਇ ਅਤੇ ਪੋਤਰਾ ਦੇਵੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

<u>Origin of the word Rangar and Rangareta</u>

By : Naranjan Arif B.A. (Hons.), MA, LL.B., Fellow Indian Dalit Sahitya Academy

This content is copied from a book (RANGRETIAN DA ITIHAS BY NARANJAN AARFI)

<u>Approved by</u>: 1. Dr. Darshan Singh Prof. and Chairman Department of Guru Nanak Sikh Studies, Panjab University, Chandigarh

2. Dr. Gurmukh Singh Language Department, Punjab Sheran Wala Gate, Patiala.

Akbar the Great (r. 1556-1605) had seen with his own eyes how his father Himayun, with a small army of Turks, Persians, Afghans, Turkomans, and Uzbeks, combined with a small army, which for him He was ready to fight and die, defeated all the contenders at that time and captured Delhi. He had also seen that Hemun's small army, which was ready to fight and die for him, was going to defeat him in the field of Panipat, despite his vastly larger army, while Suddenly an arrow hit him in the eye and the army fled. Both these events had a great impact on his heart. He wanted that, being the emperor of India, he should prepare such an army, which would be ready to die in the name of the empire, whether the emperor was present in their midst or not.

He also felt that Muslims could fight more in the name of Islam and Hindus in the name of Hinduism, but there was considerable conflict between the two. He wanted to make a compromise between the two religions and turn both of them in favor of the state power.

Apart from this, when he built a place of worship in Fatehpur Sikri in 1575 AD, there were also religious debates. The debates going on here had alienated Akbar from the orthodox Islamic stream. Abul Fazl was Akbar's adviser on religious matters in those days. He himself was a liberal, Sufi thinker. His father Sheikh Mubarak was much ridiculed by the Mullahs for being a follower of Mehndi-Panthi ideas. Abul Fazl used to say that all roads lead to God. He was the one who created Akbar's interest in non-Islamic religions. To fulfill this interest, Akbar acquired knowledge of the religion of Hindus, Parsis, Jains and Christians. The leader of one party from Abul was Mansararte, Akbar sent three parties of priests from Goa to him at the request of Hindu and Parsi ghazals in his court. These

Prayers were also started. done The reins of the revolt were in the hands of the sheikhs, who issued a fatwa against all this and started the revolt against Akbar in 1580 AD, declaring Akbar an infidel and ordering his overthrow.

This revolt was concentrated in Punjab and Bengal. The mutineers declared Akbar's youngest son Maha Bhai Hakim, the Subedar of Kabul, as a candidate for the Mughal throne. This rebellion was crushed by Akbar with great difficulty. When in 1581 AD When Akbar returned to Agra after suppressing the rebels, he started preaching a new religion. He named this religion 'Deen-Ilahi'. The good principles of almost all religions were included in this new religion, the main element of this new religion was 'Deen Prasatta'. According to which Akbar was to be glorified as a king. It was partly Mehndi-Panthi, partly Hindu and partly Islamic. This religion advocated mythological beliefs and rituals. Akbar, through this religion, intended to attract mostly courtiers and nobles, but this did not happen, but only the very poor classes of Punjab and Bengal adopted it. Therefore, those who had adopted this religion from the poor Hindu class and the poor Muslim class, Akbar appointed such people mostly in the military service and also appointed some people in other services. Such people started to have relations with each other as well. Those who adopted this religion from Punjab at that time were poor Brahmins, Rajputs and Khatris, who were poor and mostly belonged to the villages. They thought that perhaps by adopting the state religion, their economic condition would improve. The economic condition of the Muslims of the plains of Punjab was much better than that of the hill Muslims of that time. Therefore, most of the Muslims of Punjab, who accepted 'Deen-Ilahi', belonged to the hilly areas only. By the end of Akbar's reign, the military service of most Din-Ilahis had reached two consecutive generations. So Deen-Ilahiye, in a way a militant religious community

emerged as Great encouragement was given by Raj Sat himself to establish mutual relations in Deen Ilahia. In the year 1562 AD, Bihage Lal, the ruler of Amor or Amber, gave his daughter's hand to Akbar. Seeing this relationship, the rulers of Bikaner, Jaisalmer and Jodhpur married Akbar or his son Salim. As in Akbar's own palaces, Nimaaj was being read on one side and Aarti was also being performed on the other side. Similarly, such religious tolerance was developed among the followers of 'Deen-Ilahi'. A Hindu girl could become the wife of a Muslim boy without converting to Islam and could perform prayers at the house of a Muslim boy as per her wish, and on the other hand, a Muslim girl, being the wife of a Hindu boy, could recite verses of the Qur'an without hesitation. could and the boy could perform aarti and knock bricks as per his will. This act of 'Deen-Ilahi' people where in the eyes of Islam

Kafrana was extremely dangerous for Brahminism there, because this disease is common

If it spreads among the Hindus, then the pocket of the Brahmins will be damaged.

With this, the roots of Hinduism could also be uprooted, with which the coming Brahmanism

of death for

The opportunity was obvious. The sheikhs consider this new religion to be fundamentally infidel

were, because this religion violated the basic principles of the Qur'an. According to Islam

A Muslim when a person marries a Muslim boy or girl

A person who marries a boy or a girl is automatically a Muslim

becomes But 'Deen-Ilahi' denied this change. In addition, those who

People had inter-caste marriages, they were followers of 'Deen-Ilahi'

Due to the fact that religion is the state religion, Pandits and Shaykhs started to understand

were lying So for 'Deen-Ilahi' and its adherents, Shaykhs and Brahmins

had become objects of intense hatred. It should be noted that some intercastes of Hindu-Muslims

Marriages were taking place even before the existence of Deen-Ilahi, but those couples

Sheiks and Brahmins did not suffer the hatred as fiercely as

There were inter-caste married couples professing 'Deen-Ilahi'. Until Akbar

The throne remained, the hatred of Sheikhs and Brahmins remained subdued, but Akbar's reign

With the abolition of the Shaykhs and Brahmins hatred also started to come out.

The sheikhs were the first to anger those who believed in 'Deen-Ilahi'. The Sheikhs

Following the Brahminical traditions of Hindustanis

To the offspring of religious brothers, who after accepting 'Deen-Ilahi' with Hindu girls

had married, given the name 'Ranghar' (According to Brahminical traditions this

Before the birth of a Brahmin mother and a Shudra father, the name Chandal was given

c). Similarly, Brahminism also, the Hindu boys with Muslim girls

The offspring of those who got married were called 'Ranghar' but the next generation after them

Called 'Rangharetde' to save Ranghrete and the next generation even more. someone

In order to get rid of him, his name had to be changed like this. to Jat

The release was called Jatra, Jatungra or Jattana. To get rid of Bhat

Was called Bhatra or Bhatra. In the same way, Brahmanism gave 'Deen-Ilahi'

Children of inter-caste couples are not only following in the footsteps of Muslims

He called 'Ranghar' only, but his next child was called Ranghareta and them

And the next child was called Ranghratra and released even more. Karta 'Mahan Kosh'

Ranghareta' has been rightly described as 'Ranghar's son'. It is also common to create a new caste based on the occupation adopted after the progeny of If a Shudra man and a Pandit woman marry inter-caste after conversion to Brahminism or inter-caste marriage, their children would become Chandal, but if a Brahmin man marries a Shudra woman, the children will automatically become beautiful. used to go The offspring of a Rajput father and a Shudra mother used to become Rathi. If these Rathi become rich, then Thacker and

They used to become and in this condition they used to be among the Rajputs (Kaun Bada Maya Vadiai). Sir JB According to Lait, Thakurs of the second class are Shudras of the first class. If a rich Rathi married his daughter to a king, then the entire clan of that caste would become a Thakur-Rajput. If a Rajput started farming, he would become poor. Sometimes the state power also gave someone the status of Brahmin, Rajput or Chhatri.

, women corroborate Mr. Likhari's above statement that Ranghreta, who later came to be called Chuhras for various economic and political reasons, were actually the offspring of Rajput, Khatri or Brahmin fathers married to Muslims, 'GS. Ghure has done this in his book 'Cast and Race in India'

"I have tried to find out, on the basis of some data taken by anthropologists, which caste people are most closely related to the race of which caste people, based on some data of all these data. . I have collated the data on Uttar Pradesh Brahmins with their own special Aryan myth and high place in their varna structure and found that the highest Brahmin of Uttar Pradesh and another high caste Chhatri, with the Rats of Punjab. Most meet. Similarly, U.P. The highest castes have the highest demographics of the Punjab, the lowest caste, the Chuhras, and the next highest demographics of the Chhatris more closely than anyone else." (Customs and Customs in India, GS Ghure, pp. 173-174, translated)

It is evident from this statement that various anthropological data have proved that U.P. The internal structure of the body of Brahman and Punjab rats is very similar. Secondly, their body structure is very close to that of Khatris and Chhatris. Kshatriya and Chhatri are the rung below Brahmana in the varnic structure. Thus science has proved that U.P. The Brahmins of India and the Chuhras of Punjab are of the same origin. Time has turned some into Brahmins, some into Kshatriyas, some into Chhatris and some into rats. In fact, all the Aryans of the first wave were Brahmins, the Brahmins who established the kingdom became Kshatriyas. After the punishment inflicted on the Kshatriyas by Parasrama, some of the descendants of the Kshatriyas became Chhatris, and those who established kingdoms among the Chhatris became Rajputs. But those who did not follow religious works as a profession, did not hold a sword, but used other businesses as a means of livelihood, according to their profession, they were carpenters,

Blacksmiths, goldsmiths, Chamars, etc. became Shudras.

The people whom Brahminism expelled from their respective communities

issued orders, they became rats. The process of being expelled in Punjab

Most of them stayed among Brahmins, Patris and Rajputs, because the independence-loving, looting people of Punjab always turned their noses up at the Brahmin restrictions. Therefore, Brahminism repeatedly provided opportunities to expel them from the community. The second Punjab was the most prosperous and prosperous province. That is why the Brahmins were afraid of getting more worship from this province, but no one would perform the worship until they had respect and fear of the Brahmins. The only way they had to instill fear was to issue orders to shut off hookah water to as many people as possible. For this reason, it is only natural to match the internal structure of the body of the Chuhras of Punjab with the human figures of Brahmins, Kshatriyas, Chhatriyas or Rajputs.

After considering this background, it would be reasonable to talk about rents etc. Sir Denzil Abston writes in his Census Report in 1883—

“Ranghars or Ranghars refer to a class of Rajputs, who are usually Muslims but sometimes Hindus. This word is an indicator of hatred. The word is used in East and South-East Punjab for any Muslim Rajput, who is used by Hindus, if not by common people, then certainly by their own brothers. If a Hindu Chauhan becomes a Muslim, he will still remain a Chauhan Rajput, but after becoming a Muslim, his relatives will despise him as a rascal. The term rake is slightly less hateful than 'top cut'. The 'top cut' is for what they call Hindus." Those who converted to Islam also cut their beards (A. Gloss of the Tribes and Castes of the Punjab, p. 322, translated)

The following facts emerge from the above statement- 1. The Ranghars are Muslim Rajputs, originally Hindu Rajputs, but they converted to Islam.

2. Ranghars are usually Muslim Rajputs, but sometimes Hindu-Ranghars are also found.

3. In East and South East Punjab any Muslim Rajput is scornfully called a Ranghar, if not by anyone else then at least by Hindus.

4. If a Hindu Chauhan Rajput becomes a Muslim, he will still be a Chauhan Rajput 4. even if his Hindu relatives call him a Ranghar.

The word 'Ranghar' is less hateful than the word 'Top Cut'. A Hindu who has converted to Islam after shaving his bodhi is called a Hindu.

Only this point is worth considering. When any Hindu was converted into a Muslim, first of all his bodi was cut, then he was circumcised and taught the kalma. In this way he would become a Muslim. If he was not circumcised, did not cut his top and did not read the kalama, then such a person could not be a Muslim. If he didn't even become a Muslim and Hindus, they don't even consider him a Hindu, then what happened to him?

He adopted such a religion, which neither made him a Muslim nor allowed him to remain a Hindu. This religion was the religion 'Din-Ilahi' practiced by Akbar. A Hindu who believed in this religion did not become a Muslim, but Brahmanism did not consider him a Hindu either. Because he used to deny Brahmin worship. When such 'Din-Ilahi' started having relationships with each other, Hindu Dein-Ilahi started relationships with Muslim 'Din-Ilahi' girls, these relationships were done in violation of Hindu and Muslim traditions, so Muslim Shaykhs and Hindu Brahminism hates the offspring of such a couple as Ranghar. The Muslim followers then merged into Islam. But no one took back the Hindu Rangharas, instead they called their next offspring Ranghretto and then Ranghretta. The Hindu Deen-Ilahiy and the Muslim Dein-Ilahiy were actually poor materially, but because they moved closer to the royal court as followers of the state religion, they looked down on the mullahs or Brahmins. By insisting on this, the Muslims and Brahmins hated the progeny of deities who had gone from their own religion and called them Ranghar. Many Ranghars, coming from poor backgrounds, sometimes abused people in social practices, because they had the prestige of Raj Sata. Due to this, many akhanas against the rakes became popular. As such

1. "Ranghar meet na kijiye ay Kant Nadan. Hungry Ranghar Dhan Hare, Satisfied Hare Pran.

2, "Ranghar who's beloved, le rok bata de narah ho tin ka mail kare baran, lo to le, nahi vawa tarwara."

3, "Rajya Rajput, Hungry Raghar"

Because Akbar's 'Deen-Ilahi' was generally accepted by most of the poor Brahmins, Khatris and Rajputs, who were generally mentally weak. Therefore, in general, they used to do many unpractical things in their behavior. Even though his physical condition had improved by doing military service, he had also become proud. But its

Sir Denzil Abston writes—

"An uncertain legend has it that the first offspring of Rajput mothers and Muslim fathers are called Ranghads, who intermarry. . . . There are also Hindu Ranghads, the first offspring of Rajput fathers and Muslim mothers. are...."

A. (Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab, page 322, translated)

Prof. Hari Ram Gupta quoting 'Punjab Notes and Queries', May 1884, pages 90, writes that

"Ranghars are the true offspring of Rajput mothers and Muslim fathers. They are related to each other, but if the Ranghars marry outside their caste, they are called Ranghars of low rank. There are also Hindu Ranghars, who are the true offspring of Rajput fathers and Muslim mothers, and these too are Ranghars of inferior rank."

S. Shamsher Singh Ashok writes that-

(Sikh-Itihas, foot note, p. 160)

"Akbar practiced another religion 'Deen-Ilahi', in which Islamic principles were not cared for and Hindu-Muslims were treated equally... Hindu-Muslim interaction, without caste restrictions- Tok's open marriages also started taking place. According to ancient Persian chronicles, so-called Muslims used to marry their girls and upper caste Hindus gave their girls to Hindu Muslims.

(History of Mazbi Sikhs, p. 57)

It became apparent that there were Hindus too, who were the children of Hindu fathers from Muslim mothers, and there were also Muslim Raghads, who were children of Muslim fathers from Hindu mothers. In Deen-Ilahi', such marriages were possible without conversion. Since the Hindus following 'Deen-Ilahi' did not change their religion when marrying Muslim women, they were neither Muslims nor Hindus, so the Brahmins called their offspring Ranghar. If they had converted, they would have been called 'top-cut'. One thing that needs to be clarified here is that Akbar carried out the 'Deen-Ilahi' political strategy, with which he wanted to make the big families loyal to the state. Therefore, he included only those castes in 'Deen-Ilahi' who had a place in the society. Shudras had no place in the society at that time and thus they were not important for Akbar's mission because they had no importance in the society, so there could not be any quarrels among the Shudras. (Page 323)

Sir Denzil Abston writes that- "Ranghreta seems to be a word that omits Ranghar."

Bhai Kahan Singh Nabha writes that-

'Ranghreta means the son of Ranghar.'

The following facts are evident from all the above considerations—

. Ranghars are both Hindus and Muslims.

1 2. Ranghar, the offspring of a Hindu father and a Muslim mother or a Muslim father and a Hindu mother was called.

3. Ranghar was called Ranghareta to release more.

4. The son of Ranghar is Ranghareta.

But it may arise here that only Muslims hear ranghars, Hindu ranghars are nowhere to be seen. Second, Hindus and Sikhs listen to Ranghrete, Muslims have never heard of Ranghrete.

The answer to this can be found in Hindu traditions. Hinduism believes in dividing and dividing the human being because the more divisions there are in the society, the greater the fear of Brahmanism. So that which Brahmanism once breaks up, it never puts together again, though a rare example may be possible, but nothing that unites the whole. Rather, whoever made a person of a high caste a Shudra, if the child of that Shudra marries somewhere outside the caste, then his child was also exempted more than that.

But Islam, on the other hand, believes in connecting man with man. The core of this belief is in the beliefs of Islam, in the philosophy of Islam, which believes that man originated from one God.

After the star of Deen-Ilahi fell, Islam re-absorbed the Muslim rascals into Islam, they became Muslims, even though they were called rascals as Allah. But since Hinduism believes in separation, it called the offspring of the first inter-caste couple (of whom the father was Hindu) as Ranghar and the next offspring (generation) of the Ranghar as Ranghareta and to make it more liberating. The next descendant of Ranghreta was called Ranghretta. But they did not get a chance to free the descendants of Rangharetra

before Rangharet, because by this time the Rangharet/Rangharet had said goodbye to Hinduism and joined Sikhism. These metaphors continued to be associated with the Ranghretas/Ranghretas even after joining the Sikh religion, even though they had abandoned the religion that had embellished them with such metaphors.

It is evident from all the above consideration that-

Rangareta is Rajput, Rangareta is Brahmin, Rangareta is Kshatriya, Rangareta is Jain, Rangareta is Pathan and to some extent Rangareta may be Scythian-Aryan. But it is less possible to be a Rangareta Sudra.

The propriety of our statement will be well-known among the castes of the Ranghratas, because the caste is the only source from which a person's origin can be easily traced. Before knowing the origin of the Rangratas it is important to understand who the Brahmins are. According to Camp Bell's opinion, the first wave of Aryans who entered India were all called Brahmins, and those who gained state power became Rajputs, but Abston is of the opinion that among the first Aryans, who were religious Adopted a profession, he was called a Brahmin. Those who established kingdoms were called Kshatriyas, but later after the destruction of Kshatriya kingdoms by Parasrama, the Vaktan-ba-Vaktan kingdoms that continued to gain power were called Rajputs and those Aryans who did not establish their own tribal kingdoms were called Rajputs. As they could, they took up the farming profession. Cunningham is of the opinion that the Jats are not among the Aryans who came to India in the first wave. He also does not consider the Jats as a pure Aryan race. He considers the Jats to be a Ro-Scythian race. The author of 'Mujamal-ut-Tawarikh' says that "Hindus are also called Jats."

It is evident that Brahmins, Kshatriyas and Rajputs are the races of the first wave of Aryans, but even among these people who could neither choose a religious profession nor acquire state power, they began to practice agriculture. But the second movement to adopt this occupation was also the Ario-Scythian race. So while Brahmins, Kshatriyas and Rajputs are pure Aryan race, Jats, Aryans and Ario-Scythians are mixed race. Some of the Pathans also became Jats by following Hindu customs and taking up agriculture as their occupation.

Brahminism, by accepting 'Deen-Ilahi', had of course separated many families and made their descendants rascals, rascals, but they also had hidden transactions or relations with their old tribal brothers. The writer has been told by Captain Sewa Singh (retd) that some close Sidhu brothers of Maharaja Patiala's ancestors also accepted 'Deen-Ilahi', but the family of Maharaja Sahib's descendants after those ancestors had a relationship with them. was not broken They remained emotionally attached in some way to their old tribesmen. It has been told that this family is settled near the Sheranwala Gate of Patiala and Subedar Pratap Singh (retd) is related to this dynasty. Their old village is Bulahari. The Maharaja's family regularly interacted with these families. Such hidden connections maintain those ancient Rajput connections of the Ranghretas around Delhi.

They are also made with relatives. Delhi of the Chauhan Rajputs around Delhi

The relationship with the neighboring rakharas also comes in the same series.

There is a very interesting story about how the Kshatriyas became chhatris. Parasram (Brahman), who is known as the sixth incarnation of Vishnu, married the Kshatriyas 21 times. When Parasram was not satisfied with the complete destruction of the Kshatriyas, he decided to kill the children in the wombs of the Kshatriya women as well. Fearing this, the Kshatriya women came to the shelter of the Sarasuta Brahmins of Kurukshetra, who told them that they were their daughters when asked by Parasram. Parasram asked them to eat raw food from the hands of those women to test them. These Brahmins ate this food and Paras Ram left them. (Sarasut Brahmins did not eat raw food from anyone else's house except their daughters) The children born from these pregnant women were not called Kshatriyas but Chhatri, because they survived under the shelter of Sarasut Brahmins.

As it has been written above, many writers believe that all Aryans were Brahmins first, but later those who established kingdoms became Kshatriyas and then Rajputs. This point is further emphasized by the fact that the Kotalhar and Bangahl Rajputs of today are the Brahmins of tomorrow.

It is also a popular legend that if a Rajput marries a Jat, Gujjar, Roar or any other caste woman lower than him, then his offspring will become a Jat. Many Jat tribes of Punjab have this history that their Rajput fathers got married to a girl of a lower caste than their own, so their offspring became Jats. But the Gawra Rajputs of Gurgaon and Delhi have also survived this change, because their family love was unbreakable. On the other hand, the Sahansar Rajputs of Hoshiarpur, who were Rajputs three or four generations ago, have become Rais by growing vegetables. The Rajputs of Karnal were Rajputs only four generations ago, but due to poverty they became 'Sheikhs' when they started weaving. The Chauhan Rajputs of Delhi, who had been rulers of Delhi, ceased to be Rajputs simply by marrying into a lower caste. Sial Gondal and Tiwana famous. The royal family were Rajputs, but some of their own tribesmen suffered poverty

In the condition of making peasants a means of livelihood, they became Jats To know the background of the Ranghratas and to find out from what origin they came, it will be clear by considering the tribes of the Ranghratas. First of all, mention must be made of those Rangharets whose elder Rajpata married Muslim girls under the influence of Deen Elahi' and as a result Brahmanism called their first child Ranghar, the second child Rangharte and the third child (generation) called Rangaretde.

Rangaret castes of Rajput origin are as follows—

Series No. Tribe

1. Athwal

original

2. Baslan

Above

They were Rajputs of Dhanwar caste and their residence was around Multan.

3. Bence

These Janjus were Rajputs of the clan that spread across the south-west of the old Punjab, with their main centers around Bahawalpur, Gurdaspur and Jammu. They consider themselves Chandra-Bansi Rajputs.

4. the furnace

These were the fathers of the Sidhu Brars of Punjab and Jaisal, who was born from them, settled Jaisalmel.

5. Chauhan

They were Chandra-Bansi Rajputs of the Agni clan, their ancestors mostly living in the vicinity of Gurdaspur and Jammu.

6. Chappar or Chappar-Bandh

These were also Panwar Rajputs. But they also consider themselves as kings.

7. Dhaliwal/ Dhariwal

Descendant of Bhatti Rajput who came from Dhara Nagar. Among his family, Mihar-Mitha married one of his daughters to Akbar under the influence of 'Din-Ilahi'.

8. loose

They are Rajputs of the Saroha caste but also claim to be of royal descent. On the other hand, the Soine Bhaniyars of Punjab, Rangharete, also claim to be the descendants of Karan Karan and also consider themselves Brahmins. It is possible that one of the descendants of King Karan may have succeeded to the throne and his descendants declared themselves as Rajputs and the rest of the tribe did not declare themselves as Rajputs and considered themselves Brahmins. Stay

9. Gill/Sher Gill

10, Gar or Gharu 11. Hans or Haas

12. Jhanjua

These Raghuvanshi were Rajputs but now due to cultivation have become a Jat family of Lahore, Ferozepur, Beas and upper Sutlej and around Sialkot. They are Rajputs of the Panwar caste.

This district was a cultivator tribe of Montgomery, but Todd considers it Chandra-Bansi Rajput. Their original location was in the lower areas of Gurdaspur and Jammu. These were Chandra-Bansi Rajputs and spread over the south-west of the Punjab. Their original location was around Gurdaspur.

13. Ginger

It was a Kirsan tribe of Bahawalpur and Multan who trace their origin from the Jhanjus or Bhatti Rajputs. It is one of the 36 tribes of Rajputs.

14. Joya

15, welfare

16. hollow

These Panwars are from the Rajputs. But it seems that originally they were Brahmins, but at some point after getting the kingdom, they declared themselves as Rajputs.

These strongholds were Chandra-Bansi Rajputs of grocery. Whom Timur expelled from their territory. They later moved towards Delhi and in the area of Kukrane in Jhang. There is also Khokhar Kot at a place near Rohtak, maybe a part of it is also situated in Khokhar Kot.

17 Manjh or Manj

The buffalo or Manch was the 26th generation of Sri Krishna. From this family Bhatti was born and in the 26th generation from Bhatti, Moklahar was born who ruled Faridkot.

18. Rajput

Panwar Rajput family.

19. Pel-pawara

A Rajput clan which appears to be Panwar Rajputs.

20. Panwar or Panwar

A Rajput tribe whose number is among the 36 tribes of Rajputs.

21. Prahar or Pirahar

Kirsan Rajput tribes living in the hilly areas of Kangra and Shimla.

22. Sahlwan

Chauhan Rajput clan

23. Sidhu

The Jaisal kings of the Bhatti dynasty, the dynasty that laid the foundation of Jaisalmer

24. Ginger

25. Sindhu/Sandhu

Above

Rajput Suraj of Sri Ram Chandraji's Bansi dynasty

26. the bed

As per series no: 23.

22. Hon

Panwar Rajput

28. Randhawa

These Jadu Bansi or Bhatti-Bansi are Rajputs.

They have been petty kings of the hilly regions of the Western Himalayas in ancient times.

30. Tiwana

This is the family of Sial and Gheba who are Panwar Rajputs.

31. sat

These were the Suraj-Bansi Rajputs of Ayodhya, they generally settled in the vicinity of Jalandhar and Nakodar. At the time of the Sikh Misals, they established the kingdom under Tara Singh Ghoda. The capital of this state was Rao and this state was from Dera Baba Nanak to Rao

was spread Gheba ruled this region for 36 years. Finally, Maharaja Ranjit Singh included this state in his kingdom.

32, Jatana

33. Saroy

Panwar Rajput

It was a Rajput dynasty. The Ghatwala Jats of Rohtak consider themselves descendants of Saroya Rajputs.

34. from teaching

Same as Series No. 31. These Surajbansi Rajputs are from the clan of Ram Chandraji.

35. Narva/Nalva

These are Panwar Rajputs (Hari Singh Narwa was born from this dynasty which was called Hari Singh Nalwa.

36. Uday

Rajput dynasty, which is one of the 36 khandans (tribes) of the Rajputs. A large number of Rangaretas of the Ude tribe live in Tehsil Rampuraphool. Their background is from Rajasthan Udepur.

37. Brar

A branch of the Bhatti dynasty from which Sidhu and Brar were later born. Ranghretes of Brar tribe are common in village Sadhanwala of tehsil Faridkot. Some houses of this tribe are also inhabited in Kamiana Gate Faridkot.

38. Faster or faster

These are Rangharets of Rajput origin.

39. Palace/Palace

Another is the Rangareta tribe. S. Garib Singh Tehsildar belongs to this tribe.

Apart from these there may be many other Ranghrets, of Rajput origin which have not come to the notice of the writer. Some clans of Kshatriya-origin Ranghratas like this

are-

1. Nair

Sardar Kartar Singh Ranghreta related to this tribe is from UK. There is a distinguished citizen in

2. Chopped

3. Malhotre

4. sony

5. Chugh

6, Sodhi

7. Bedi

8. Duggal

9. Ghai

10. usury

11. Bhandari

They were Kshatriyas who were in the business of selling ghee. Traders of middle rank between Khatri and Baniya who lived in and around Ludhiana-Machiwara.

12. Sabharwal

13. Bhatia

14. sunshine

They are among the Niransdeh Bhatti Rajputs who were related to the Bhatner Jadu-Bansi Rajputs, but having become Biuparis, they consider themselves Khatris instead of Rajputs.

15. sondhi

This is also a Rangareta tribe. The family of Sham Lal Madhi of Nakodar is a prominent family of this tribe.

This list of clans of Rangaretas of Kshatriya origin is not exhaustive. Rangharatas-tribes belonging to Brahman-origin—

1. Bed

2. Laddar

These Muhyals are Brahmins. But it is also said that they are the offspring of Muhyal-Brahman and Vaishamata. These Sarasutas are Brahmins. Their ancestors built the sacred tank of Pushkar near Ajmer. A branch of them came to Kurakshetra. Take one of the graves of AD. The branch moved to Kashmir where they declared themselves Rajputs by establishing a kingdom on the banks of the Ladhar River - further in the Ladhar Valley. After which many Laddhas settled in the vicinity of Rajasthan, Haryana and Delhi. Only after the fall of the state in CG Kashmir did they come to Punjab. At this time, Amritsar is a very dense population of Ladhars

3. Pandit K

And is in the middle area of Gurdaspur. This is a famous tribe of Rangaretas. It is said that Bhai Jaita's father was addressed as Pandit Ji. Many Rangharets of this tribe are living in Panj-Garain village of Faridkot tehsil.

4. Saraswati

This is a famous tribe of Rangaretas. It seems to be related to the Sarasuta Brahmins. Who built the Pushkar reservoir.

5. Soine-Bhaniyar

These were Brahmins of King Karan's family. But on the other hand, the Rajputs of the Narva dynasty also consider themselves the descendants of King Karan. Hari Singh Narva was born from this family. which is called "Hari Singh Nalwa" in common Punjabi language. It seems that one of the branches of Raja Karan's family got the throne at some point and started calling themselves Rajputs while the rest The branches continued to consider themselves as Brahmins. Only the Ranghretas of the Nahar caste descended from the Jains are found in the Punjab.

Rajputane had Bhabadre (Jenny).

People of Pathan race, who after attaining Rajya Sabha declared themselves as Rajputs according to Indian traditions. Ranghreta is found only in two tribes. These are:

Atwal or

(who are from the Lodhi Pathans)

Uthwal

The tribes of these names also declared themselves as Rajputs after attaining statehood, but later some of them converted to Islam. They became Muslims, the rest of the people accepted 'Dine-Ilahi' and under the influence of 'Dine-Ilahi', after inter-caste marriages, their children were called Ranghreta.

Before we mention the Ranghrete tribes that came from the Jats, it will be necessary to know what is a Jat?

According to various authors-

1. Arabs call all Indians Jats.

2. Jats are those Brahmins who can neither take up religious profession, nor attain statehood nor engage in trade. They associated themselves with Kirsani.

3. The above types of people consider themselves pure Jats and among them Bhullars, Hers and Mans, consider themselves descendants of Shivaji.

4. People of Scythian race who came to India after the Aryans but could not establish their own kingdom.

5, When Rajputs marry women of a lower caste than their own, their offspring are called Jats. As Sidhu married a Jat woman, the offspring became Jat.

6 Jats formed by adopting agricultural occupation by Rajputs, similarly by Rajputs adopting the agricultural practice of producing vegetables, they have become rye. The upper castes who took up agriculture as an occupation, entered into inter-caste marriages under 'Dine-Ilahi' and later their offspring were called Ranghrete. Their details are as follows:

Series No:

1. Sanghar

2. scum

3. Uppal

4. Mattu

original

It was a farming family near Amritsar.

Also farmers around Amritsar and Lahore

were

It was a farming Hindu family of Punjab.

- This farmer of Amritsar and its surrounding area

The family was

5. Momi/Mome/Mom This was a combo-farming family of district Montgomery. J

6. Grewal

Due to the influence of Deen-Ilahi called Ranghrete. These were farming families of Ludhiana and district Montgomery.

7. Sahota / Sahoota / Sahotra

These were farming tribes of Garhdiwala area of Hoshiarpur district.

This list is also not the final list.

A brief account of the origin of some of the Ranghreta castes is as follows— Ladhar Ranghreta- The Ladhar Ranghreta are religious Sikhs of Brahmin (Sarasut) origin. It is said that the elders of the Ladhads were very hardworking. He built the world's most famous Hindu shrine 'Pushkar' near Ajmer Sharif. They built the only existing Brahma temple in the world, created the great tank of Pushkar and then continued to worship this tank for centuries. This same dynasty built many other shrines and reservoirs of Hindus. One of these branches of the Sarasuta Brahmins built the shrines of Kurakshetra.

It is said that Parashu Rama's father Jam-Dgan was killed by the Kshatriya king Sahansara-Bahu who attacked his camp and took away the Kapala cow. This incident deeply affected the heart of Paras Ram and he vowed that he would wipe out all traces of Kshatriyas from India. He gathered military power and began conquering one Kshatriya kingdom after another. It is said that he wiped out the Kshatriyas from India 21 times. By doing this, he broke the heart of his mother Renaka, who was very angry after the death of her husband. When he was convinced that there was not a single Kshatriya kingdom left in India, it occurred to him that in order to exterminate the Kshatriyas, now the Kshatriya women, who are pregnant, should also be eliminated. When the Kshatriya-garbhavatis came to know about this intention of Paras Rama, they ran away and came to the shelter of the Sarasuta Brahmins of Kurakshetra. Paras Ram had great respect for the Sarasuts. But when he came to know that the Kshatriyas had come to Sarbutan's shelter, he threatened to come to Kurakshetra along with his army and demanded the Kshatriyas from them. But the Sarasuts, Paras Ram said that these are not Kshatriyas but their daughters. No one could give a reply to Paras Ram Sarbutan's question, but he asked the second question that if all

the Sarasuts, if these are his daughters, would they eat raw food from their hands? (The Sarasut Brahmins did not eat raw food from anyone except their daughters) The Sarasut Brahmins ate raw food from the hands of those Kshatriya women and Paras Ram spared their lives. But if a Sarasut stayed in his house

If a Kshatriya did not eat raw food from her hand, Paras Ram killed such a Kshatriya and stopped the hookah-water of that Sarasut because she had lied about being a Brahmin.

But the Sarasuts who had eaten raw food from the hands of the Kshatriyas had made a historical sacrifice, because they could have been expelled from the community by the entire Brahmin world. They could have been called Shudras or rats, but Sarasuta did not care about his future and did not hesitate to take great risks to save the lives of the Kshatriyas who had taken shelter.

The children born from the wombs of these Kshatriyas were later called Chhatris instead of Kshatriyas, because their lives were sacrificed by shading the umbrellas of the Sarasuts. These Chhatri are the Khatris in Punjab for the ease of speaking in Punjabi, but in U.P. And other parts of India have umbrellas. Among these Chhatris, those who could not establish the state again were called Chhatris or Khatris of Punjab. Those who established kingdoms were called Rajputs.

The second major branch of the Sarasuts came to Kashmir and established their kingdom in Kashmir. Their capital was the Ladhar Valley of Kashmir. It was from these Sarasuts that the Ladhars of the Kashmir Valley and some Ladhars of Kurakshetra came under the influence of 'Din-Ilahi' whose descendants were later called Ranghars and then Rangaretas and then Rangaretas.

After establishing a state in the Kashmir Valley, many of them started calling themselves Rajputs by being related to the royal family. Those who turned towards the plains of Punjab after the end of the state, came here and established villages in many places and made agriculture a means of livelihood and became Jats as an occupation.

Gill, Sher-Gill, Kang, Sidhu, Aulakh, Dhillon, Sahi, Chahal, Pannu

These are famous tribes of Jats. Most of whose population is in the districts of Lahore, Ferozepur, Bathinda, Faridkot etc. but some of their families are also spread to Sialkot in Beas Sutlej and Pahar Terai. Shergill's father, Gill, was a Raghubansi Rajput who lived in Ferozepur. This stronghold is the king of Mithala

was the offspring of She was the offspring of a Wadia Rajput father and a Bhullar Jat mother. The Gills worship Chet on the fourteenth day of their Jathere in Rajiana village of Moga tehsil, where there is also a temple of Chet. Their appearance in life

Ram is Whose temple is in Bajawala in Patiala. Many tribes of this Kursname are present in the Ranghretas.

The name of Gills is as follows- S

Ram Chandra

+

Lou

Kashb

Guj

Harban

the sun

d

Talocha

Raghapat

Harditt

pebbles

Shah

Udrap

Daryan

the bomb

Lohson

the goods

Suratiya

surprise

Majang

Vanipal

Barker

loosely

joga

Kamda

rich

Merthol

Kaur Pal

Harpal

Kong

goi

sadness

Kong

Tand

Tandal

Nayan

Will

Verger

just

Jubir

Chahal

Indus

Aulakh

the headline

Man Hajj

Crore

Rathi

Ajnat

Vanabhir

icon

Gill

The elders of these tribes were rejected by the Hindu society by accepting them as 'Dine-Ilahi'. A very interesting story is told about Sher Gill, which is as follows-

Sher Gill's father Prithiput had no children. He was advised that he should marry a woman of a lower tribe than him and then he would have children. Following this advice, he married a woman from the Bhullar Jat tribe. A son was born to him. But his three Rajput women thought that now the boy's mother would become a real queen, while their status would be nothing more than handmaidens. They conspired with the midwife and placed a stone in the boy's place and shouted that the new baby was born with a stone. The real boy was wrapped in those clothes and left in the forest.

But when Prithipet went out to hunt, he saw the boy in the lap of a lion, which, being hot, had taken him to a resting place. Seeing Prithipat, the lion got scared and Prithipat picked up the child and brought him home. On investigation, it was found that it is his son. He cheated the upright Rajputanis to death. Since this boy met Prithipat in a wet place in the company of a lion, he was named Shergill. Today's gill or shergill rangers are actually descendants of this shergill.

As has been written above, Akbar introduced the 'Dine-Ilahi' creed after suppressing the rebellion started by the Shaykhs in Punjab and Bengal in 1580 AD. Akbar passed away on October 18, 1605 AD. After his death, 'Dine-Ilahi' continued for almost half a century and finally came to an end.

Islam had accepted the Muslim Ranghars, but the Hindu Ranghars were not only not accepted by the Hindus, but kept on making them smaller and smaller. They continued to express their hatred towards them by remembering their offspring as Ranghreta and then the next offspring with the words Ranghreta. Rangharete had become a total dwarf in the eyes of the society. They could not find any hole through which they could get back their lost glory, regain their lost dignity. 'Dine-Ilahi' was such a burden tied around his neck, carrying it, he descended lower and lower in the society. With them, fearing the anger of the Brahmins, no one wanted to have anything to do with them. Didn't want to put them close, didn't want to have any use. In such a situation, where would they marry their children? The Rangharets were not so numerous that marriages would not be a problem for them. They were not even concentrated in one place. So, in such a situation, they started to connect with those people, who were similar to them physically and in terms of social status, they were also hated by the society.

had become In such a situation the Ranghreta would have been closer and closer to the Balmiki Brahmins

Went and then marriages started taking place among them. But mainly the efforts of the Rangarhetas were to do their children's marriages in the Rangarhetas. Although the Ranghrets did not have the same origin, but still they considered themselves to be of the same origin due to the background of Dine-Ilahi. In this way, generally the marriages of Ranghretas continued to take place only in the married Ranghretas, but in some places these marriages also continued to take place in the married Balmikis. They also had a mental harmony with the Balmikis because the Balmikis also came from the same sources from which the Ranghretes came.

Meanwhile, all the time Rangharete was in the pit of restoring his first status. The tragedy that the people were enduring in every corner of the country was the tragedy of full hatred by their own caste brothers. It was a tragedy of betrayal by his own brothers. But just as an arrow from a bow cannot return, there was no way for the Rangarets to return to the bosom of their caste-brothers. The Ranghrets tried to live a respectable life away from the eyes of the rest of the society but they could not succeed. Fed up with society's constant contemptuous attitude, many refugees migrated to Islamic countries, where they expected equal treatment. As they had acquired good military training by staying in Akbar's army, many recruits from different corners of the country joined the armies of Afghanistan and Ghazni. Military life was in perfect harmony with his blood. But the desire to restore the relationship with his blood in his country, among his brothers, remained forever in his mind.

These soldiers went to Islamic countries and lived the life of a soldier and earned great fame. Among these same warriors, some warriors of Brahmin origin and some warriors of Rajput origin were considered to be good warriors in Ghazni's army, but they were also considered to be good scholars. But human nature is that man wants his recognition to be done by his own soil, his own family, his own community, his own society. So their achievements on the other side of the earth could not satisfy them. They wanted to stay connected to their land but they did not see any way.

To overcome this ignorance of the poor, God had prepared a solution for them. They caught a glimpse of a golden ray in the darkness of creation and society. This was Lishkara, the Lishkara of Nirankari Dharma practiced by Guru Nanak Sahib. This religion was a symbol of human equality. This religion did not want to eliminate human inequality only literally or theoretically, but practically also wanted to eliminate human inequality. To achieve this goal, Guru Nanak Dev ji conducted the rituals of Sangat and Pangat. Where every small, big, high, low had to sit in one place and the same place

And we had to sit together with everyone else and eat the langar. Guru Amardas Sahib took even further practical steps in that he first demolished the orthodox beliefs which were the greatest sources of human inequality. The root of human inequality is in valuing oneself as superior and others as inferior. To refute this, Guru Amardas ji built a bauli and ordered all Sikhs to bathe in the bauli before coming to visit him. This order was for all Sikhs, including Hindus, Muslims, Sikhs of all classes. The Sikhs were already ordered to sit in a row and eat langar. Both of these were very important steps for real equality. By taking a bath in one water, the communicable disease in the society was rooted out and by sitting in a community and drinking langar, the inequality ended. Langar was also prepared by the Sikhs, served by the Sikhs, which awakened the spirit of service in the minds of the Sikhs. Every Sikh would enjoy fanning the Sangat sitting in the Guru's court, consider his life blessed by eating the dishes of the Sangat, and consider his fortune as blessed by applying the dust of the couples of the Sangat on his forehead.

At that time there were two types of schools or colleges. Hindu schools or colleges were called Pathshalas and Muslim schools or colleges were called Maktabs. Dharamshalas were exclusively for Brahmins, though later they were opened for Kshatriyas as well. The schools were open to all, but education was imparted there only in Arabic, Persian and the Qur'an, in which the common man had no interest. Gurus used their own language, Punjabi, as a medium to impart knowledge to the common man. Guru Nanak Dev ji made Kartarpur (Pakistan), Guru Angad Dev ji Khadur Sahib, Guru Amardas ji Goindwal Sahib and Guru Ramdas, Guru Arjan Dev and Guru Hargobind Sahib ji made Amritsar the center of spiritual education. However, centers of Sikh philosophical education continued to flourish in Patna, Benares, Takshila, Vidirbha, Ajanta and Nalanda. In those times, artists did not have a place of respect in Hinduism. Therefore, most of the artists became Muslims, but the Guru's teachings were sung in ragas. So again many artists returned to Sikhism. Many warriors who were shunned by the society as renegades and who became servants in the army of distant rulers also saw glimpses of their welfare in Sikhism. When Guru Ram Das ji settled Amritsar, many Ranghretas started coming to the Amritsar Darbar. It is said that Emperor Akbar gave it as a gift and Guru Sahib settled this city, some people think that Guru Ramdas Sahib was very devoted. He said that the land in Amritsar is Guru Sahib's that Guru Sahib bought it from the owners for Rs 700/-, some people say this amount is Rs 500/- instead of Rs 700/-. Guru in this land

Sahib made a pond in the place of a small pond. It was in this pond that Guru Arjan Dev ji laid the foundation of Harmandir Sahib from Sai Mian Mir and made it a place of worship not only for the Sikhs but also for the four varnas. Apart from this, Guru Arjan Dev ji also built the Taran Taran pond and also established the world's first leprosy ashram, where apart from giving food and water to lepers, their diseases were also treated and They were also given self-knowledge. The basic purpose of this seems to be to eliminate hatred towards even the worst person in the society. It is only aversion, from which enmity arises, if the aversion ceases, the society has the capacity to stand on the steps of selflessness and selflessness. In such a case, no external power can enslave any society.

The impact of such principles of the Guru Sahibs was that, not tolerating the pain of hatred from the Hindu-society, those who had fled towards the Islamic countries, they started looking back towards the land of India.

Guru Arjan Dev Sahib on September 1, 1581 AD. was seated on the Gurgaddi. Most of his life, he gave spiritual education to his Sikhs, but then realizing the speed of time, he also started to give place to brave warriors in his court, among them Bhai Jaita, who was serving in Ghazni's army. First), Bhai Singaru, Bhai Paeda, Bhai Jetha, Bhai Paraga etc. were involved. Bhai Paeda and Bhai Paraga were Rangharets of Brahmin origin, while Bhai Jaita (first) and Bhai Singaru were Rangharets of Rajput origin.

Ranghretos were connected with Guru Ghar in such a way that then Guru-ghar and Ranghretos became one. By following the Gur doctrines with great determination and maturity and molding their life according to the Gur principles, the devout Sikhs were also called Deeni or Madhabi, which meant a mature person in religion or religion. The religious Gurus and Sikhs continued to play very important roles during the heyday of the kingdom, but when the star of the Khalsa kingdom sank, the British, the priests, the Rajwars, the Sardars and the Malwa rulers made them untouchable to please the British. In 1920 AD, the Ranghrets won the front of the keys and started playing their active roles in the Guru-ghar again, so to protect their face from the British, they started calling these people not Mazhbi but Mazhbi Sikhs so that they could tell the British that these people So the new ones are included in Sikhi. At first there were no Sikhs. Difference between Balmiki-Brahmins, Ranghrets and Chamars

Do

are-

Sh Shamsher Singh Ashok mentioned the following castes of Balmiki Brahmins

1. Bhardwaj 2. Vashishta 3, Kashyap 4. Gargi 5. Atya 6. Gautam 7, Vats 8. Kandinya 9. Bhargava 10. Mudgal 11. Jam Dagni (tribe descended from Parasu Ram's father) 12, Agiras 13. Kutsh 14. Kaushik 15. Vishwamitra (who ruled first, but was later declared to be Brahma-Rikhi) 16. Musal Satya (father of the Lankan husband Maharaja Ravana), 17. Agastya (the great man who split the ocean into two and a half due to his heat) 18. Sandilya (who wrote a theology called Sandilya Simmi).

S. Shamsher Singh Ashok has given these gotas with reference to Brahmaunat Patti Martand and Jati Bhaskar. Among these castes, he has included Brahmins of two other castes in the Balmiki Brahmins. These are diameter and pressure

(History of the Religious Sikhs, pp. 35-36)

Origin of the Balmiki Brahmins

S. Shamsher Singh Ashok has written with reference to Patal-Khand of Padma Purana that once Maharikhi Balmik Ji went to the court of Maharaj Ram Chandra Ji from where he received a lot of wealth, he in Agni Kot on the banks of Saraswati river in Punjab, which is now included in Haryana, started performing Yagya, in which many Rikhi Munis like Gautama came. The Ashram in which Maharikhi initiated Gaya was 52 kohs long and 36 kohs wide. After the yagya was complete, Maharikhi prayed to Gautama and other monks that at this time he wanted to do something that would increase the honor of their ashram. At that time there were one lakh disciples in the ashram. Maharikhi, with the advice of the sages, appointed fifty thousand disciples to protect the cows, who were called Gomiya Brahmins, and assigned forty-eight thousand disciples to Lord Surya, who were called Ravi (Sun) Brahmins. The two thousand disciples who were his own flesh and blood and who belonged to the Nirmal gotra, were called Balmik-Brahmans. Referring to Padma-Purana about who are Balmik-Brahmins, it is written like this-

"Valmika satu satu vigyeya vikhayat bhuvan ye."

That is, you consider them as Balmik Brahmins who are famous among the three peoples of Surga, Pitra and Patal.

“The scriptures of the Balmika-Brahmins are the Shukla-Yajar-Veda and the Mayandini branch. They follow Kokil Muni's creed. Eleven hundred Yastha disciples of those Brahmins also called Balmiki Kayath. Their abode was found to be Valmikpur (Valam).

(History of the Religious Sikhs, pp. 36-37)

Accepted in Historian of Madhhabi Sikhs, S. Shamsher Singh Ashok, surprised Maharikhi Balmik had seven sub-incarnations after the 24 incarnations of Hindus, had no idea that these Balmik-Brahmins had cleansed

When and how was the occupation created? I am of the view that all Balmik-Brahmins have neither the occupation of cleaning nor

Nor did all the Balmik-Brahmins ever make cleaning a profession. Aryan people were wild and wild people. Their civilization was zero compared to the civilization of Mohinjdaro and Harappa. They did not have any urban civilization nor did they have any systematic sanitation system. When these people felt the need to live, eat and drink, the rich people kept the economically weak people as servants for minor household chores. But as the invading nations plundered, oppressed and destroyed these people, the slaves became enslaved in double, triple and quadruple slavery, and the extremely poor became weaker and weaker. Now the invaders from outside needed servants for their comfort. The first owners, enslaved, were impoverished and the new owners (invaders) started taking bread and unwanted services from the servants, which included cleaning work. No one was forced to serve all this preaching. Only common people were ready for such service due to economic depression. Although the society was divided into four varnas, but this varna-division was on the basis of occupation, not on the basis of birth. A Brahmin could become a Brahmin, Vaishya, Kshatriya and Shudra while a Shudra could become a Vaishya, Kshatriya and Brahmin by his own abilities. There was no ban on inter-caste marriages.

Buddhism and Jainism (atheistic religions) destroyed Brahmanism to such an extent that at one point Brahmanism was reduced to zero point. But then the Brahmins held their own. He announced that Brahmins would from now on conduct marriages only among Brahmins, thereby removing the biggest objection of Jainism that women of any varna were not safe in the hands of Brahmins. Brahmin rose in the eyes of the people, now the marriages of learned Brahmin girls could also be with learned and talented Brahmins, so the women of other castes could worship God without fear. She started living in advantage. Seeing these good results, people of other castes also imposed restrictions on themselves in the matter of marriages. In this way, the servant remained a servant or sudra forever. Now the path of becoming a Brahmin, Vaishya or Kshatriya was closed for him forever. Those who were servants at that time became servants for ever, (of the invading nations, and because of this fixed division of their own people, when Brahmanism stood on a firm footing.

Then it over all the varnas to maintain its rule forever

made rules for These rules were such that the Brahmin was the highest in the society

Status was achieved. Hence the punishments for those who break these rules

Also determined. The greatest of these punishments was to cut off one's hookah water. The whole society would immediately break all ties with the person whose water was cut off, no matter how high he might be. He would stop taking water from wells, rivers, canals, ponds, ponds, springs, etc., the hatti would stop giving him a deal, a merchant would stop buying anything from him, on the occasion of birth and death, his No one would cooperate with him, even his own community, afraid of the body of Brahmins, stopped even talking, what was the point of treating him by a sage or a physician. Therefore, such people would become rats for the entire society. Not tolerating such abhorrent behavior by their own relatives, such people would reach a distant, unheard and unseen place at night and mingle with those who were already standing at the lowest place in the society. Maharikhi Balmik was a highly respected sage in those days because he did not look down upon the Brahminical caste. Therefore, such distressed people came to the shelter of Maharikhi Balmik for their welfare. Since the kingdom was in the hands of the invaders whose right of recognition was in the hands of Brahminism, the followers of Maharishi could not rise higher. The Guru Sahibs were able to carry out this work very well because at first only the state was in their favor and later the Guru Sahibs themselves became saint-soldiers, and after that the government also belonged to their worshipers for a long time.

Brahminism continued to distort the Sikh doctrines from 1849 to 1920 AD due to which the Sikhs again followed a difficult path and followed the custom of Biparan and were pushed and insulted. They are forced to live because the Sikhs who follow the ritual of Biparan leave the Dasam Pita Preet. The Guru's hand was not removed and the Sikh did not go to hell.

It is evident from the above discussion that the Balmik-Brahmins do not do the cleaning work, the cleaning workers include the economically impoverished of all castes, the servants and later the outcasts who have become the Maharikhi Balmik. accepted him as his guru-pir.

The position of the tenants

It consisted of four classes of extremely poor people) and then among the outcasts

It is true that in earlier times people called Chuhda etc. servants (viz

are (these outcasts, again, can be of any varna). But of the renters

The situation is different from all these. Nor are Rangaretes etc. from the class of servants

Nor are these dispossessed people (those who are dispossessed by a Brahminical decree).

be said). Nor are they generally Balmik-Brahmins. Rather these

The origin is from the first three varnas, Brahmins, Kshatriyas and Vaishyas. Whose fathers had inter-caste marriages with Muslim women under the influence of 'Deen-Ilahi'. Their fathers did not even change their religion because 'Deen-Ilahi' religion did not insist on change, nor was 'Deen-Ilahi' a single religion, rather it was a mixture of good and good principles of many religions. was Dine-Ilahi, the first religion of the converts continued as it was. Therefore, the Ranghrets, the offspring of Muslim mothers from Hindu fathers, are of course and therefore a new caste has been formed on the principle of Lom or Prati-Lom, but they have neither been excommunicated nor expelled from the religion. So in reality Rangharets of Brahmin origin are still Brahmins, Rangharets of Kshatriya origin are still Kshatriyas, Rangharets of Rajput origin are still Rajputs and Rangharets of Vaish origin are still Vaishas (this is only a theoretical line, so Rangharets are no Brahminical caste is not accepted at all). It should be noted that the 'Dine-Ilahi' religion was not accepted by the common Shudras. So Ranghreta could only rarely be of a Shudra origin. The relationship between the Balmikis and the Ranghratas in the past and in the present times, the basis of these relationships is definitely not racial-unity but mental brotherhood born out of economic-unity. However, there may be Ranghrets, Balmiki-Brahmins, but both have become socially integrated in such a way that it has become impossible to separate one from the other.

Difference between Rangarets and Chamars

S. Shamsher Singh Ashok in 'History of Religious Sikhs' has described the difference between Ranghrets and Chamars as follows. Baniyas and Chanos being Chamars, Baniyas are related by blood and flesh to the caste. While the Dhanaks are archers from the beginning and are directly the epitome of a heroic caste or a warrior caste. Besides this, another difference is that the Chamars skin dead animals and eat their flesh, but the Dhanaks have nothing to do with the flesh of such dead animals except for the hunting of wild animals. Rather, they hate the flesh of dead animals. The second difference is also the actions between them. They do their actions from birth to death in the same way that Chamars, Chamru Brahmins do their actions from birth to death, but the Dhanaks do all actions by themselves and do not do it with the Chamars even as a relationship. feel sad 53 12/843-48)

Mata Kalasa's feces

The views of the historian of Madhhabi Sikhs Sh Shamsher Singh Ashok and Madhhabi Sikhs

Late S. Shamsher Singh Ashok, while writing the history of the Mazhabi Sikhs, has linked the background of the Mazhabi people with the Dravidians. Although I do not agree with his opinion, he has certainly made some comments which strengthen my opinion. Therefore, it has become necessary for me to mention Ashok Sahib's ideas. Ashok Sahib writes:-

"Many times due to political changes in Chanchak, Chhatri women went to Brahmin houses, Brahmin women to Chhatri houses and Brahmin or Chhatri women went to Vaishya and Shudra houses due to some compulsion. The children who were born due to their love-affairs or combinations of men and women of the same high and low caste were not pure Brahmins. A child born from the womb of a Kull woman was considered to be of the Tiloms caste.

Anuloms castes

Caste of the father

1. Brahmin

umbrella

The caste of their offspring

Purdha-vivikta

2. Brahmin

Vish

Blind, tramp

3, Brahman

Shudra

Vaish or Shudra

Nikhadh, Kikane

4. the umbrella

Shudra

Mauritius, U

5. Vish

Pratiloms castes

Karan, Kulal

1. the umbrella

Brahmin

Sut (Rathawahi), Gadiwan,

2. lineage

3. Shudra

Brahmin

Brahmin

Chandal, Dhanak, Balmiki

Vish

Votoric, sculptor, stone mason

4. the umbrella

Caste of mother

Magadh, Bhatt, Charan, Bandi Jan

5. Vish

Shudra

6. Shudra..

Vish

Khati, Khatri, Aggarwal disabled, Dhadi, Bhirai, Mirasi,

But Sainik Churamani, the progenitor of the Ranghreta dynasty, who was considered a demon or a demon, could not fall into any caste division of this Anulom and Pratiloma type. Adi-Kavi Maharikhi Balmik and Acharya Shuk are gems of this dynasty.”

Ashoka Sahib is right to say that there are no Anulom and Tilom castes of Madhhabi Sikhs, but the reason for this is not what Ashoka Sahib thinks. Ashok ji considers that it is a matter of coincidence that there are no Anulom or Tilom castes among the Madhhabi Sikhs, but this cannot be a mere coincidence. How could a large section of the society quietly escape from Brahmanical traditions, as Ashoka Sahib understands. The real reason for this is that when the Rangharetes were born, the Brahmins did not have any Tapo of their own.

Ranghrete is the gift of 'Din-Ilahi' and when Akbar introduced 'Din-Ilahi' religion, at that time the Brahmin's heat had fallen to zero. Hence they had no power to name Anulom or Pratiloka castes. At that time the power was with the Muslims and the religious leadership was with the Sheikhs. At that time, Brahmins were also concerned about saving themselves, so how could they announce their decisions regarding an Anulom or Tilom caste in the society? If the Rangrates belonged to the period when the Brahmins were the lords of the society, they would also have had Tilom castes. Absence of Anulom and Pratiloma castes among the Rangaretas indicates that the Rangaretas are a product of a time when Brahmins did not have any Anulom interrogatories. Yes, they certainly called the offspring of Hindu fathers from Muslim mothers Ranghar, Ranghrete and Ranghretde under Lom Pratilom, but of Ranghrets.

Pratilom could not establish castes. Here After considering a comment of Karam Singh Historian, S. Let's discuss Ashok's next thoughts S. According to Karam Singh, the ancestors of the Madhhabi Sikhs and Jats came here from Central Asia a long time before Mahmud Ghaznavi, so there is no proof of their

connection with the four castes of the Aryans - Brahmins, Chhatri, Vaish and Shudra. Sardar Karam Singh is of the opinion that Mazbi Sikhs are neither Brahmins, Chhattis, Vaishyas nor Shudras. But scientifically (anthropologically) it has been proved that the internal bone structure of the body of the Majhabis of the Punjab (who have been mistakenly included in the Chuhra caste of the Shudras though they are outside any Brahmanical division) Structure, U.P. meets with the highest Brahmana of or after U.P. The second highest caste from the Brahmins is met with the Chhatris. Thus, the science of anthropology S. Karam Singh Historian

has disproved the idea that the first Aryan communities of the Madhhabi Sikhs are not related in any way.

Now it is a matter to be seen why the structure of the internal bone structure of the body of Mazbis is similar to that of Brahmins and Chhatris. It is clear that this is because Akbar the Great's Deen Ilahi was mostly adopted by the upper castes and middle-class families, including the Rajputs related to the royal families, the high-ranking Brahmins and the majority of Khatriyas or Chhatriyas. (Although some Rajputs of Pathan origin and Bhavas of Jainism also adopted this creed). During the reign of Jahangir, the offspring of these people born from Muslim mothers were called Ranghar and the next generation by the Brahmins as Rangharete and the next generation as Rangharet. Hence the Ranghretas are mostly the offspring of Muslim mothers, from fathers of Brahmin, Chhatya or Rajput origin. The Rajputs are also the Kshatriyas, whom the Sarasuta Brahmins took under their protection and saved them from Parasram, so they are no longer Kshatriyas but became Chhatris after escaping under the umbrella of the Sarasutas. These Chhatriyas, when they established kingdoms, called themselves Rajputs. Therefore, it is natural that the structure of the internal structure of the body of the religious Sikhs is similar to their original Brahmins, Chhatyas, Khatris, Rajputs. But where there is a slight difference, it is because many of the Rajputs professing 'Din Elahi' were also of Pathan origin, who after the accession, declared themselves Rajputs according to Indian traditions. C, when the descendants of such Rajputs were called Ranghars or Rangharetes, they started having mutual relations with other Ranghars and Rangharetiyas, due to which some

Some genetic variation is also present. All castes of Ranghrets are mainly Brahmins, Khatris, Rajputs, Pathans or one or two Gita Jains, as these castes are generally the origin of Ranghrets. If some clans of Ranghretas are mixed with Jats, then the main reason for this is that the origin of those clans of Jats is also the same as the origin of the tribes of Madhhabi Sikhs. but the Jats, who are of Aryu-Scythian origin, have little in common with the Ranghratas.

If Gur meets with Sadra, then the reason for this is that he is a Shudra, an occupational caste. Here one thing is more plausible that if any of the religious Sikhs become beautiful by being related to him, in fact his origin He belongs to every caste except Budra, but he has adopted the profession of a Shudra, because of which he has become handsome.

Along with this, it also becomes necessary to mention here that some of the Balmikis

Songs are also associated with the Rangratas because they are Brahmins, Khatris or Rajputs by origin

There are those who were stopped by the Brahmins and turned into rats, who are commonly called Balmiki while Balmiki was in fact a noble and Jest Brahmin. (Brahman means great scholar which has nothing to do with Brahmanical classification system)

Very interesting material has been found about how the Brahmins used to open the vessels of the upper castes and turn them into rats. This material was obtained from today's 100-year-old archival search. This research has been done based on village Talwandi Sabo, Tehsil Talwandi Sabo.

Some of the records of village Talwandi Sabo in Bikrami year 1961-62 are as follows:

1. In the Kursi name of the owners of Khewat No. 398, their tribe is recorded as 'Khatri-Chuhra'.

2. In the Kursi name of the owners of Khewat No. 486, 87, 649 and 647, their tribe is recorded as 'Chuhra-Diwana' (Diwana is a tribe of Brahmins, a village inhabited by them is 'Bahman Diwana' in district Bathinda).

3. In the Kursi name of the owners of Khewat No. 489 to 499, their tribe is recorded as 'Chuhde-Saroy'. (Saroy is a tribe of Rajputs.)

4. In the Kursi name of the owners of Khewat No. 1070 to 1078, their tribe is recorded as 'Chuhde Gir'. (Gir is a tribe of Brahmins, who were declared rats by their Brahmin brothers.)

5. In the kursi name of the owners of Khewat No. 1074 to 1082, the caste of their owners is recorded as 'Chuhde Mattu'. (Mattu is a Rajput tribe, who long ago adopted Kirsani as an occupation.)

It is evident from this that in the Brahminical traditions, any person of high caste was declared a rat, from whose name his original caste was gradually erased and he remained only and only a rat. But Brahminical traditions, because one's caste cannot change. So to find someone's origin, know his tribe, just the origin will be known automatically.

Q: Shamsher Singh Ashok writes:

"Ranghar is the caste of the Hindu and Muslim Rajputs of the Punjab, but the word is still mostly used to refer to the Muslim Rajputs. The Khokhar and Gakhar Rajputs of the Punjab, despite becoming Muslims, match their Kursi-name with some Rajputs (Chhattis) and also in terms of subhao, as is the general custom of warlike actions, subhao because of their Rajput caste stiffness or roughness. - are rude. Therefore, Khokhar is adapted to the cultural truth of West Punjab

The Rajputs (especially the Muslim Rajputs) became the Ranghar Sangya and because they were the sons of the Ranghar Rajputs, all their sons were called Rangharete i.e. the sons of the Ranghars. Later, the Mazbi Sikhs of Punjab were their descendants, who were related by blood and flesh to the Khokhar Rajputs, hence they also came to be known as Ranghrete. The Madhhabi Sikhs of Punjab consider it a matter of great pride for them to be called Ranghrete of Rajput origin. They are considered to be descended from them because their elders were Khokhar or Gakhar Rajputs of Punjab.

Consider what Ashok Sahib is saying. According to them:

1. Ranghar is a caste of Hindus and Muslims of Punjab.

2. The term Ranghar is mostly used for Muslim Rajputs. 3. Muslim Rajput-Santan Rangharete i.e. Akhwai, Son of Ranghars.

4. The background of these Muslim Rajput-Ranghars is similar to the Agnikul Rajput Chhatris and then to the Khokhar and Gakhar Rajputs and on the other hand, the religious Sikhs also have the background to the Gakhar Rajputs. That is why Mazhabi Sikhs also started to feel proud to call themselves Ranghrete.

Ashok Sahib believes that some of the Hindus and Muslims of Punjab are Allah Ranghar, but this is not Allah, it is believed to be caste. (If Ranghartes are not a caste, then what is the caste of Rangharets?) According to Aston, Ranghars are both Hindus and Muslims. Therefore, two nations cannot have the same religion. No one can belong to an entire caste. Allah can belong to a family or a tribe only. Two different nations cannot have the same religion. The second feature of Al is that it is established by its own brotherhood as a mark or special identity of a single family. Muslims and Hindus are not a brotherhood, so both of them could not get along. So Raghar is not Allah. Another thing to consider is that if Ranghar is not Allah, but caste, then how did two religions become one caste?

Akbar married Muslim girls and Hindu boys married Muslim girls. It so happened that Muslims who, under the influence of 'Din Elahi', married Muslim fathers and Hindu mothers in the post-Jehangir era, followed by Muslim priests following Brahmanical traditions. The child was called Ranghar, because this was the name given by the Hindu priests to the children of Hindu fathers and Muslim mothers. Since Islam believes in connecting man with man, during the reign of Jahangir, Islam introduced Muslim men (sons of Hindu mothers) into the Islamic stream. That is why the descendants of Ranghars did not become Ranghareta among Muslims. Brahminism believed in dividing the people' (of Muslim Pews

is (Due to which the fear of Brahminism remains in the society) Therefore, Brahminism called Ranghareta to further redeem the offspring of Hindu Rangharas, but beyond this, Brahmanism did not get the opportunity to redeem the Ranghratas or Rangharetas because after that the entire Ranghratas or The Rangharetas had said goodbye to Hinduism and joined Sikhism, so Brahmanism could not escape them any further.

Prof. Hari Ram Gupta, who has a unique place as a writer of 'Sikh History', writes about the Rangharas thus:

“Ranghars are the true offspring of Rajput mothers and Muslim fathers. They are related to each other, but if the Ranghars marry outside their caste, they are called Ranghars of low rank. There are also Hindu Ranghars, who are the true offspring of Rajput fathers and Muslim mothers, and among them there are Ranghars of inferior rank as well.”

(Footnote, p. 160, citing Punjab Notes and Queries, May 1884, p. 90.

It becomes clear that Ranghar is not God, but a caste. It is also not correct for Ashok Sahib to say that the word Ranghar is also used for Muslim Rajputs. Abston and Prof. According to Hari Ram Gupta, the term Ranghar is used for the offspring of Muslim fathers and Hindu mothers as well as the offspring of Hindu fathers and Muslim mothers.

It is correct for Ashok Sahib to say that the son of a Ranghar is called Ranghreta, but it is not correct that the children of Muslim Ranghars are also called Ranghreta or Ranghratra. This name was given to the next and subsequent offspring of Hindu Ranghars. There is no Ranghreta or Ranghretra among Muslims, because the Muslim Rhanghars were taken out of 'Din Elahi' by the Mullahs in Jahangir's period and entered into Islam, so the next generation of Rhanghars among Muslims did not become Ranghreta and Ranghretta. After converting to Islam, even the offspring of Muslim rakes remained rakes. But such a situation can also arise when Muslims call themselves Ranghreta to annoy their religious brothers, but Ranghreta does not exist as a caste among Muslims.

They are recognized as Ranghar Muslims. The opinion of the same Ashok Sahib that there are Muslim-Ranghar and Hindu-Ranghar, i.e. both Agni Kul Rajputs, is not correct. This can only be possible if some Rajputs first became Muslims and then at some point they accepted the Deen Elahi and on the other hand the Rajputs of the same clan accepted the Deen Elahi while still being Rajputs. Be and later

The followers of 'Deen Elahi' of both religions have become Ranghars, but I do not agree with the idea that only the people of Rajput 5 are called Ranghars. Ranghrets are also people of Rajput origin, there are also people of Brahmin origin and apart from people of Kshatriya origin, tribes of people of many castes are present in Ranghrets, yes a rare Ranghrets of Shudra origin may be possible, regarding which later has been considered.

The Ranghreta is not a proud Sangya, as Ashok Sahib has said, because the Ranghars in particular and the Ranghrets before the time of Guru Arjan Dev Sahib in general were looked down upon. So at that time there was no pride in being called Rangareta. Yes, after the fifth son of Guru Gobind Singh Sahib became 'Ranghrete Guru ke Bette' then Ranghreta became a very proud word.

Ashok Sahib writes about the origin of Madhhabi Sikhs:

"Therefore, ignoring this caste change of Punjab and Hindustan, to claim that the Dhanaks (Ashoka Sahib refers to the Dhanaks as the origin of the Mazhabi Sikhs) are inferior to the Mazhabi or Ranghreta people, Rajputs and Khatris or other castes, This one-sided argument cannot be called tenable from any aspect."

(History of the Mozhabi Sikhs, p. 116)

I agree with Ashok Sahib's argument, not because according to him Ranghrets are of Dhanak origin but because Ranghrets are from Rajputs, from Brahmins, from Khatris, from Pathans and from Bhavas and many others. There are also castes.

S. Karam Singh Historian writes

“Many clans of the Mozhabi Sikhs and Rajputs seem to be closely related. In fact, Rajputs are descendants of Varna-Shankar caste, not Chhatri, because Chhatri was already Parasram Avatar who killed all Kshatriyas to avenge the death of his father (father Jam Dagni) because the Kshatriya king Sahansar of Hay dynasty. Bahu had killed Jam Dagani and taken the Kapila cow from him) to avenge the killing of him by making a series of fierce raids. The Agni Vul Ray Rajputs who were born later, who were expelled by the Brahmins after performing a Yagya on Abu Prabat and burning them with the Yagya fire, cannot be called Buddha umbrellas by any means. Both Sikh and Jat Brahmins are out of this time

Castes are free from jhamela.” S. Karam Singh Historian is of the opinion that those who were settled by Parasram were Chhatri. But many scholars are of the opinion that what Parasram has stopped is Chhatri

were not but Kshatriyas. When Parasrama's mind was not satisfied even after killing all the Kshatriyas, he planned to kill the children in the womb of the pregnant Kshatriyas as well. But these Kshatranias got angry and came under the shelter of the Sarmut Brahmins of Kurukshetra. When Parasram demanded these Kshatranis from the Sarasuts, the Sarasuts said that those we have are our daughters, not Kshatranis. To test them, Paras Ram told them that if these are your daughters, show them by eating raw food from their hands. This was a fiery test for the Sarasuts, if they did not eat, then the pregnant women who took shelter were killed and then the Sarasuts were also proved to be liars, due to which they could also be deported and by stopping their hookah water, They could also be made into rats and if they ate raw food from the hands of the Kshatriyas, then they would automatically be demoted after the truth came to light. In this severe fiery test, the Sarasuts thought it better to eat raw food from the hands of the Kshatriyas (the Sarasuts did not eat raw food from the hands of women of any other caste except their daughter). The Sarasuts snatched raw food from the hands of the Kshatriyas and Paras Ram left those Kshatriyas as daughters of the Sarasuts. The progeny of these pregnant women survived by being shadowed by Sarasuts. So now they were no longer Kastris, they became Chhatris due to being born under the roof of the Sarasuts. Secondly, it was also necessary to change the name of their old lineage, because if they were still called Kshatriyas, then Paras Ram would have said that his Brahmin brothers had betrayed him. That is why all the children of Kshatriya pregnant women, who were born under the umbrella of Sarasuts, ceased to be Kshatriyas and became Chhatris. Kshatriyas have the duty to protect religion in Brahmanical systems, but in the eyes of Paras Ram, all Kshatriyas were dead, so now who would be entrusted with the task of protecting religion? Therefore, the Sarasuts took these umbrellas only to Mount Abu and after a Havan declared them Agni-Kul Rajputs and handed over the sword to them. Among them, those who established kingdoms by the force of the sword became Rajputs and those who could not establish kingdoms remained Chhatri. When these Chhatris came to Punjab, they were called Khatri, while in UP, Rajasthan, Madhya Pradesh they were called Chhatri. The fiery test of the Sarasuts took place but was born

Ashok Sahib, the Agni-Kul Rajput, quoted a folk saying: "Ram Jat Ranghretde, Krishna Jat Ahir. The caste of Brahma is Ghumar, the caste of Shiva is Fakir."

wrote:

That "Rajputs in the Muslim and Mughal period were commonly known as Ranghars

were and their sons Ranghrete i.e. sons of Rangharas (Rajputs). Ranghrete Lord Rama is Lord Rama. They considered him to be an idol or a worshipful deity, due to which they considered him to be Rangareta because he was related to his caste community.

Ashok Sahib, knowingly or unknowingly, begins to open a huge complex. They are absolutely correct in saying that Rajputs started being called Ranghar during the Muslim and Mughal period and later their descendants were called Ranghreta and then the descendants of Ranghreta were called Ranghreta. But their grip on the subject seems to have loosened. If a Rajput was called Ranghar, then his next children should also be Ranghar because they were Rajputs. Then why they came to be called Rangaretde. It seems that Ashok Sahib did not go to the bottom of the subject. The reason for this is Brahminism's hatred of Akbar's religion 'Din Elahi' and its followers. It is because of this hatred that Brahminism called the offspring of Rajput fathers who married Muslim girls after accepting 'Din Elahi' as Ranghar and then their next offspring as Ranghrete and the next offspring after that as Ranghret. It is true that Rajputs were called Ranghars in the Mughal period, but not all Rajputs were called Ranghars. The progeny of Muslim Rangharas (children of a Hindu mother with a Muslim father) are not called Rangharete by Muslims, because Muslims re-converted Muslim Rangharas to Islam during the Jahangir period.

Ankit Akhana by Ashok Sahib is therefore correct, because the main origin of the Ranghratis is from Rajputs and Kshatriyas and both these castes are Ram-Jats i.e. of Kshatriya origin. Therefore, before entering into Sikhism, the god of the Ranghratas was Ram. When Ranghrete and Ranghrete joined the Guru-ghar, their Ishta became Guru Nanak, Guru Gobind Singh.

Ashok Sahib writes:

According to ancient public sources, many gentlemen are of the opinion that they were in close contact with the Guru-ghar even during the time of Kar-seva of Sri Darbar Sahib Amritsar and the population of Guru Nanak Nagari Ramdaspur (Amritsar), but about this, 'Gurbilas Patishahi 6 , 'Gur Pratap Suraj' on 'Sri Panth Prakash or History

No corroborative evidence has been found from 'Guru Khalsa'." Brahmins etc., whose descendants were later called Ranghar, Rangharete or Ranghratra, was the reign of Akbar at the time of Guru Ramdas Sahib and all those Rajputs, Khatris, were Akbar's 'Din Elahi' at that time. were his followers. They didn't even know the essence of Akbar Guru-ghar at that time. How to serve Amritsar? S. Shamsher Singh Ashok wrote this Bansavalinama (which I don't consider as history).

With reference to the poem, 'Fearful Sodhi fled to Makhowal village. Long live Sahib Guru Gobind Singh Ji. Everyone else get up and go." writes:

Similarly, Aurangzeb issued arrest warrants for Sodhi Dhir Mall and his son Sodhi Ram Chand. After hearing the order of this forced seizure, all the descendants of Sri Guru Gobind Singh Ji left Anandpur (Makhowal) and went here and there.

Who stayed with Guru Sahib at this time? Guru Tegh Bahadur Sahib handed over the arm of Bal Gobind Rai to Bhai Gurditta and Bhai Jaite and started towards Delhi. At present only four-chambers were roaming in Makhowal. Perhaps seeing the abundance of Rangarets in the pages of current history, Abston said, "The great teacher of Rangarets was Tegh Bahadur."

Biographies of some ancient Rangaretas

Gautama

He was the father of Bhai Paede and Bhai Parage Surbir Yodhas. He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. He first came to the refuge of Guru Ramdas Sahib and after seeing the glory of the Guru-ghar became a lover of the Guru-ghar.

Bhai Gautam's lineage is as follows:

Gautama

the step

Pollen

Dwarka Das

loose stools

Chowpati Roy (Chowpa Singh)

Gual Das

Dargah Mall

Hira Mall (Hira Nand)

Harjas opinion

- Sal Dharma Chand

Devi Das

Mati Das

Sahib Singh

Mukand Singh

Sati Das

Charan Singh

Bhai Pada

Bhai Peda was the son of Bhai Gautam. Gautama was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. He got married to a Muslim girl under the influence of Akbar's 'Din Elahi' religion. After the reign of Akbar, when the 'Din Elahi' religion began to disappear, the children of such parents who married Muslim girls while being Hindus or married Hindu girls while being Muslim, were called Ranghar by Mullahs and Brahminism as treason. started and called Ranghrete and then Ranghretre to further rid the next generation of Rangharas because these marriages also contradicted the principles of the Quran and also hurt Brahminism. Fed up with this unprincipled tribulation, many people started working for foreign governments so that the shadow of Brahminism would be removed from them. But how easy it was to leave your country and your people. These people kept looking for ways to make Brahminism respect them, but they did not get any success. Finally, they were overcome by the principles of equality and commonality of Nanak's creed, so these people were forever bound to the Guru-ghar, with which they got out of the misery of Brahmanism.

Among such people, Bhai Gautam became a Sikh at the time of Guru Ramdas Sahib, while Bhai Peda and Bhai Paraga left their jobs in the Ghazni army and attended the court of Guru Arjan Dev Sahib.

There are many misconceptions about the background of Bhai Pade, Bhai Parage and Bhai Gautam as a whole. Most writers have described them as Chhibbar Brahmins. Let's see how far this is correct.

Bhai Gurdas ji writes in his verse 11 verse 25 while mentioning the names of famous Sikhs in the Punjab of Guru Arjan Dev Sahib ji:

Peda Jati Chandalia, Jethe Sothi Kar Earn."

According to Bhai Kahan Singh Nabha:

(verse 11, stanza 25)

"Bhai Peda Chandalia caste Guru Arjan Dev's great Sikh, he continued to be in the service of Guru Hargobind Sahib and participated in religious wars.

They tell Bhai Kahan Singh explains that Nabha Chandali means Chandal's wife. According to the Hindu Pandit Narain Singh Ji Tikakar Varan Bhai Gurdas Chandalia, according to the Chandali Shastras, the offspring of a Shudra father from a Brahmin mother is called a Chandal. But during the Mughal period, the Brahmins or Khatris who married Muslims, Brahminism started calling their children as Chandals.

(Mahan Kosh p. 785)

had done

When Guru Tegh Bahadur Sahib was martyred at Chandni Chowk, Guru Gobind Singh asked the Sikhs in the packed Diwan at Anandpur that someone should bring the remains of their Guru-father from Chandni Chowk. When everyone fell silent, Bhai Jaita (Baba Jeevan Singh Ranghreta) and Baba Sada Nand Ji got up and requested Guru Sahib to clap them for this service.

Poet Quir Singh describes this incident in these words: "Tawat kal uthyo ik das su, jaat chandal hai palak soi."

(Gur Bilas Patishahi 10, page 61) It is clear that Bhai Jaitaji is called Chandal. This shows that sometimes Mazhabi Singh, Ranghreta and Chandal were taken in the same sense. From which it became clear that Paeda was a Madhhabi Sikh whom Bhai Gurdas Ji called Chandalia

I have remembered S. Sohan Singh Gill has written in 'Sis Darshan':

"Baba Peda Ji was born in village Guru Ka Jandiala district Amritsar. Aap ji's father's name was Khion ji and mother's name was Jeeoni ji. He was a complete Sikh of Sri Guru Arjan Dev Ji. When Guru Arjan Dev ji was called to Lahore and martyred, Baba Paeda ji was also with him. Who later achieved martyrdom by fighting the Turks on the order of Guru Hari Gobind Ji. Aap Ji's Shaheed Ganj is in Khosle Khatriya Di Gali near Jamandar's Haveli in Amritsar (there was no street at the time of Shaheed). Pandit Tara Singh Ji has told in 'Tawarikh Gurdwaras' that Baba Pedra Ji was religious.

—

(Page 115-116)

It is written in Tawarikh Guru Khalsa Part I (Kashak Language Department, Punjab) that when Jahangir got angry and ordered his Naib Wazir Khan and Das Hazari Beg to attend Guru Hargobind Sahib, Guru Ji went to the Amritsar court and house. Bhai Bidhi Chand, Jaita, Paida, Mokha, Raju, Sanmukh Dilwali, Bhana, Munshi Batalewale, Bahl Khatri, Kalidin, Mohan, handed over the entire business of Baba Buddha Ji, Kalyan, Bhai Gurdas, Bhai Bahlo, Bhagat etc. to the Sikhs. Devi Singh Purbia and Sunder Das Vairagi, Gangu, Bahadur Jaita Sher Guran Ka, Bhai Kala, Takhta Malwai Jat, those who were of half and half mana, Bhai Tilok Chand Risaldar, Bhai Lal Bhai Balu Diwan and Bhai Sheru etc. with 100 mounted infantry. Taking 3 Jeth Sammat 1673, they went to Bikrami.

IS

When Guru Hargobind Sahib brought Mata Kaulan from Lahore to Amritsar

Guru Sahib ordered Bhai Pade to put up a separate tent for the Mata Kauls

Bhai Paeda was very mature and expert in Yoga studies. When Jahangir imprisoned Guru Hargobind Sahib in the Gwalior fort, Bhai Pada disguised himself as a lion (perhaps wearing a lion mask or threatening with the voice of a lion) and terrorized Jahangir day and night. The result was that Jahangir became weak with fear and turned pale. He prayed a lot, but to no avail. One day Bhai Pada disguised himself as Najumi and approached the king and told him that his real dream was that he was being frightened by a lion in his night dreams. In these days, Sai Mian Mir came to know that the emperor was sick, so he went to inquire about the emperor, Sai ji told the emperor that he had imprisoned Guru Hargobind Sahib unnecessarily, that is why he is in this condition. The king released Guru Sahib along with other kings. Sai Mian Mir also played a very active role for this release.

Giani Gian Singh writes:

"Bhai peda gur dhigh sikh jog kala mo tha ati dikh kaya badl len ki bidya thi tis ko awat prasidhya so ban sher nisha ko jai. The king was very afraid...... Puna Najumi walked. Badshah ko dayo batai...... This sun ill patshahhi ko mian mir din tanhi Delhi Gayo Lahore te milyo tanhi Jab Shah. 7."

Bhai Kahan Singh Nabha writes that:

(Panth Prakash, page 127/127)

From the very beginning, five Gurmukhs have presided over the Guru Ghar, which is famous from the words of Gurbani and Bhai Gurdas Ji, Panch Parwan Panch Pradhan.

(JP)

Panj met parpanch taj.....Sadh Sangati Sohni Gur Bhai.

(Bhai Gurdas)

(Bhai Gurdas)

Gurmati Panch Sakhe Gur Bhai Jo Shabad Surat Liv Gursikh Sandhi Mille Panch 'is (Maru Sohle, M: 1)
Panch Parpanch Mitte Panch Pardhan.

The manners of Guru Ghar are five

(Gur Pratap Suraj)

Since Guru Nanak Dev ji, five lovers have been chosen, but the names of all have not been written in history, only a few names have been given, such as the five lovers of Guru Arjan Dev - Bidhi Chand, Jetha, Langah, Pirana and Bhai Paeda. Panj Pyare of Sri Guru Tegh Bahadur Sahib-Diwan Mati Das, Bhai Gurditta, Bhai Dayala, Uda and Bhai Jaita.

(Mahan Kosh, p. 791.

Bhai Peda was a very valiant warrior in the early days of Guru Arjan Sahib. When Prithiye started having enmity with Guru Arjan Dev Sahib. He kept 20-25 selected jawans who used to collect the offerings coming to Guru Sahib and deliver them to Prithi Chand. While the langar was coming from the Guru's house, Guru Arjan Dev Sahib had to call some Sikh warriors who belonged to Prithi Chand. Stop this injustice. At the same time, Guru Sahib also invited Pade to his shelter.

When Guru Arjan Dev Sahib resumed the service of Amritsar Tirth, Bhai Peda like other Sikhs kept bringing cartloads of Pathis from the villages to bake bricks for the kiln. Apart from this, he was also engaged in the service of pilgrims who came from far and wide.

When Guru Arjan Dev Sahib 21 Maghar Sammat 1615 B. When Guru Sahib settled in Kartarpur, to take care of the pilgrims coming and going there, Guru Sahib started Bhai Pade service with other Sikhs. 7 June 1663 B. When Guru Arjan Dev Sahib was called to Lahore, along with some other prominent village Sikhs, Bhai Peda also accompanied Guru Sahib. When 16 Vasakh Sammat 1674 B. Jahangir took Chandu to Guru Hargobind

Sahib was sent to the fort of Gwalior under the guise of offering Havan for his recovery, Guru Sahib stayed inside the fort and ate only the food that Bhai Pada and other Sikhs earned.

When Jahangir left Delhi with a very valuable gift to Guru Hargobind Sahib, at the same time, Jahangir along with the rest of the Sikhs also offered valuable Dushala as a syrup to Bhai Pade.

Guru Hargobind Sahib had spiritual love with Mata Kaulan (daughter of the Qazi of Mujhanga) and Pende Khan belonging to the Islamic faith. In response to Mata Kaul's desire for a son from Guru Sahib, Guru Sahib had given her a promise to give birth to such a son who would live for the rest of the world. This son Guru Sahib gave Kaula in Kaulsar lake and commanded the Sangat that only he will get the great view of Amritsar who will bathe in Kaulsar before bathing in Amrit Sarovar. Similarly, Pende Khan was also a recipient of Guru Sahib's special mercy. With this, a blasphemous discussion about Guru Sahib started among the Sikh Sangat. At the end, the prominent Sikhs, among whom Bhai Peda was also present, requested that the Kauls should be abandoned by Gur Sahib

worth doing On the same day Guru Sahib sent Kaul to Kartarpur. Guru Hargobind Sahib was also very fond of hunting and martial arts

They were also very fond of showing off. He also kept many falcons out of which a special breed of Nuhar falcon was very dear to him which he always kept with him. Jahangir's relationship with the Guru Sahibs had been very smooth, but now that Jahangir had passed away and the heir to the throne, Shah Jahan, had become the heir to the throne in his place, the gurus in the government seemed to have some relief. They wanted to widen the gap between Shah Jahan and Guru Sahib on some pretext or the other. It is said that Shah Jahan's falcon flew away while hunting. The nobles came to Guru Sahib's camp looking for the eagle. Although he did not have any definite identification of Shah Jahan's falcon, nor had he seen this falcon sitting in Guru Sahib's camp, still he pointed to Guru Sahib's famous falcon and said that it was the royal falcon, and that it was his. Handed over * Go. Guru Sahib explained that this falcon, which they call the royal falcon, has been with them for many years, but it has been with them since the time of Jahangir, and even when they went hunting with Jahangir, this falcon was theirs. used to have This is our eagle. Look elsewhere for the royal eagle. But the nobles did not pay any attention to the Guru Sahib's words and complained to the emperor that the Guru kept the royal eagle with him, which he refused to return.

The rumors of the gossips infuriated Shah Jahan. The emperor ordered Ghulam Rasool Khan Panj Hazari with an army to present the Guru with a falcon. When the news of this ascent reached the Sangat, the Sangat reached the Guru Sahib in a frenzy. Guru Sahib made Bhai Pade a Jathedar along with Bidhi Chand, Jothe, Parage etc. by giving him a hundred horses. The gathering of both armies on 13 Jeth, Sammat 1685 B. took place at the place of Pipli Sahib in which the Mughals were defeated and the Guru Sahib won.

Shah Jahan was very angry after hearing the news of the defeat of his army. Now he ordered Mukhlas Khan Subedar Kashmir with a heavy army of fifteen thousand soldiers and artillery and Bahadur Khan Kasuri, Qalandar Khan Tarani, Mirza Tahir Beg, Nawab Kale Khan Jaunpuria and Shams Khan etc. to present the Guru with a falcon. In the morning war, the Sikhs had to return to Kot. But in the middle of the night they got up and attacked the royal army in such a way that they did not understand enemy and friend and they cut themselves to death and the royal army was routed. In this war, Bhai Pade showed great bravery. This war took place on 23 Jeth Sammat 1685.

When Mukhlas Khan came to know about this war, he 24 Jeth Sammat 1685 B.

came directly to Amritsar with the troops. The royal forces entered after breaking the coat

So the Singhs took cover in the Fort Loh Garh. Jhabal with maternal mail to Bibi Veero

He pointed to the direction and sent a message to the Janna coming from Malla to go in the same direction. Knowing that the fort was under attack by the Turks, Guru Sahib vacated the fort in the morning and began to fight in the field and the Ramsar site or Mali. By sending some Sikhs, he instigated the Mughals to come to the Ramsar side. Finally, a fierce battle took place in which Bidhi Chand, Payende Khan, Jattu and Bhai Pade fought the enemy with great bravery. This war was fought on 25 Jeth Sammat 1685 B. happened on

Guru Hargobind Sahib's fiercest battle took place at Hargobindpur on the banks of the river Beas with Abdullah Khan of Jalandhar province. This war continued for many days and nights in which the province of Jalandhar, Chandu's son Karam Chand and his close relative Bhagwan Chand who was the merchant of Hargobind Pur Pargana, along with Bhagwan Chand's son Ratan Chand etc. were killed. In this war, Bhai Pade and his brother Parage showed great skill with their guns and raised the flag of heroism.

When Guru Hargobind Sahib drew up the program to settle Kiratpur, along with him, Bhaktu, Dayal and other Sikhs, Bhai Pade was the first to be sent to Kiratpur.

Bhai Paeda and his younger brother Paraga continued to take part in these wars and set new records of their bravery.

Dayal Das (Bhai Dayala)

Bhai Dayal Das was the son of Bhai Paeda. His elder brother's name was Chute Mall and his younger brother's name was Chaupat Rai who became Chaupa Singh after taking amrit.

Bhai Dayala Ji was a preacher of the Guru-ghar and was among the leading Sikhs of Guru Tegh Bahadur Sahib. Guru Tegh Bahadur Sahib continued to send Bhai Dayal Das as a preacher. Hukamanama No. 11 shows that first of all many places were sent to Banaras. Hukamnama No. 12 states that after this Bhai Dayala was sent to Patna. Bhai Dayal's name is also recorded in Hukmanama No. 13 of the Sangat of Patna. Hukamnama No. 14, which is registered in the name of the Sangat of Benares, again having the name of Bhai Dayale along with its elder Bhai Chhutte Mall indicates that after Patna both the brothers were sent to Benares. Bhai Dayale was then sent to Patna (Edict 15) then Banaras (Edict 16), then Patne (Edict 17), then Banaras (Edict 19), then Mirzapur (Edict 20) then Patna (Edict 21) At this time Baba Sada Nand Ji was also here. The name of Bhai Dayal Das in Hukamanama 22, 23 and 24 indicates that Bhai Dayal Das stayed in Patna for a long time. From this it also seems that perhaps Bhai Dayale

The work should be to collect tithe for the Guru-ghar. Hukamanama No. 18 shows that the loose goods remained permanently at Banaras.

Bhai Paraga

Bhai Paraga was the son of Bhai Gautam and younger brother of Bhai Pade. He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. He was a famous warrior of Guru Hargobind Sahib. He was first a servant in the Mughal army and then in the army of Ghazni, but he became a devotee of Guru Arjan Dev Sahib twice. He fought bravely and was martyred in the battle of Amritsar.

Bhai Gurdas ji remembers Bhai Parage like this:

Jaita, Nanda Janai Purakh Paraga Shabad Aahara (Verse 11, Stanza 28)

Bhai Shingaru

He was a Rangareta Sikh of Rajput origin. Aggrieved by the Brahmin community's disdain for the Ranghratas, he joined Ghazni's army, but was later drawn to the traditions of Sikhism. It came for the darshan of Guru Arjan Dev Sahib and then remained the Guru's. He served Guru Hargobind Sahib a lot and continued to participate in religious wars. You were given a chemical by a mystic. Bhai Sahib showed this chemical to Guru Arjan Dev Sahib, then Guru Sahib released this chemical in the Amritsar Sarovar, but at the same time he got the immortal status of 'true chemical' from Guru Sahib. Bhai Gurdas has written about Bhai Shangaru as follows: Seegaru, Jaita, Bhala Surbir Mani Paraupkaar. (verse 11, stanza 18)

Bhai Mani Singh Ji has written in Bhagat Ratnavali as follows: Bhai Singaru and Jaita Hasan Bade Surbir Par-upkari.

Bhai Manjh (Manjh)

Bhai Manjh was a Rangareta Sikh of Rajput origin. It is said that its original name was Tikha. But Manjh, being its tribe, it was called Bhai Manjh. Manjha Chandra Bansi is a Rajput. Shalivan Raja (father of Puran Bhagat) belonged to this clan. Earlier it used to worship Sarvar but the connection of Guru Arjan Dev Sahib was related. As the phenomenon of equality in the Guru-ghar came into it, it remained only the

Guru-ghar. Guru Sahib had given the responsibility of collecting and bringing wood from outside for the langar. He performed this service in such a way that it became a model of service for the Guru Sikhs.
Pulled towards Guru-ghar

Bhai Sohan

He was a Rangareta Sikh of Rajput origin. He was a resident of Dhaka and used to demonstrate his martial arts in the court of Guru Arjan Dev Sahib

Bhai Adli

This self of Guru Ramdas Sahib has become a Sikh of Brahmin origin. This village was the resident of Bhaini, whose name is now Chohla Sahib. Only after coming in contact with Bhai Adli, Bhai Bidhi Chand gave up stealing and then took self-teaching from Guru Arjan Dev Sahib, after which Bidhi Chand was always ready in Guru Hargobind Sahib's army.

Bhai Latkhan

He was a Rangareta Sikh of Rajput origin. His tribe was Ghure. Bhai Gurdas ji has mentioned himself in his verse number 11 stanza 24 as follows:

Latkan Ghura known, Gurditta Gurmah Gurbhai."

The mention of Bhai Latkhan in the times of Bhai Gurdas Ji shows that he was one of the foremost Sikhs of Guru Arjan Dev Sahib.

Bhai Pratapu

He was a Rangareta Sikh of Kshatriya origin, who became a court servant of Guru Arjan Dev Sahib. By the touch of Guru's feet it became very enlightened.

Bhai Jaita (First)

He is a Rangareta Sikh of Rajput origin. It came to the Guru-ghar during the time of Guru Arjan Dev Sahib. It was Shingaru's younger brother. Earlier he was a soldier in Ghazni's army. But then when he had

darshan of Guru Arjan Dev Sahib, at the request of Guru Sahib, he stayed with Guru Sahib. Later it Guru Hargobind

Great bravery was shown in the Sahib's army. It was remembered as 'Jaita Sher Guru Da' in Guru Ghar.

Bhai Jaita Udha

He was a Rangareta Sikh of Rajput origin. Its tribe was there. There, the Rajputs (Rangharete) say their background is Udepur. It was a Mahabali warrior associated with the Guru-ghar since the time of Guru Tegh Bahadur Sahib. There many families of the tribe live in Tehsil Rampura Phool.

He showed great charisma of chivalry in the war of Bhangani with the five Mahabali sons of Guru Gobind Singh Sahib Bibi Viro, Sango, Mahri, Jita Mall, Ganga Ram and Gulab Chand and many other warriors.

Bhai Bula

He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. He was a very conscious Sikh among the Sikhs of Guru Arjan Dev Sahib.

Bhai Gurdas ji has written about Bhai Bula thus "Dhir Nihalu Tulsia Bula Chandia Bahu Guniyara." (verse 11, stanza 18)

According to the Puranic scriptures, Chandia or Chandal refers to the offspring of a Shudra father born from the womb of a Brahmin mother. But during the Mughal period, the Brahmins who married Muslim women, their offspring also started to be called Chandia or Chandal. Sometimes they were called Ranghar and their forerunners were also called Ranghrete and Ranghret.

Bhai Tiloka

The religion of Akbar the Great, 'Din Elahi', began to take its breath only in the last days of Akbar's life, because Akbar himself was completely disappointed with 'Din Elahi'. In the beginning, Akbar thought that under 'Din Elahi', the big Rajputs and courtiers would come to the court, with which the Rajputs and other Hindu princely states would also be tied to his rule, but this did not happen, only the Rajputs of a few royal families He accepted 'Deen Ilahi'. Most of the converts to Deen Elahi' were middle-class Hindu Muslims, who had already begun to be hated by the Shokhs and Brahmins during Akbar's reign, but this hatred did not come out openly under Akbar's rule. After the death of Akbar, both the major religions of India began to express strong hatred towards the followers of 'Din Elahi'. Disturbed by this hatred, many Hindu 'Din Ilahiye' left India and went to foreign countries. The Muslim 'Din Ilahi' was again included by Islam as a yoke, but the Hindu Dein Ilahi was not taken back by Brahminism, but the sting of the feeling of hatred towards them became stronger and stronger. One of them, Bhai Tiloka, who was a Rangareta Sikh of Rajput origin, was unaware of this contemptuous attitude. Bhai, many Hindus joined forces outside the country. Tiloka was posted in a high position in Ghazni's army. Hearing the glories of Guru Arjan Sahib, he came to see Guru Sahib and then Guru Sahib

Anin became a devotee of A witness related to his life has been heard that one day on a horse

While going out, a deer passed in front of him. He took out his sword and killed that deer. The deer was a milker. When the two legs of the deer were broken, the 2 children in her stomach fell out and died in agony. This had a profound effect on Tiloke. After this he decided to give up the sword itself. But he was an army general. So he made a wooden sword and put it around his neck so that no one would know that the general had passed out.

As usual, one of Tiloke's dukes complained to the Ghazni emperor that your general had abandoned his armour, how would it help your army in times of trouble. The king did not want to offend the general by directly asking about it, so he called all the great warriors into the court and then ordered them all to raise their swords and wave them in the air. Bhai Tiloke was worried that now his reputation was lost. He heart

He prayed to Guru Arjan Dev Sahib in his heart that his lodge

keep The story is popular that when he took out the sword from its sheath, its shine

dazzled all the courtiers. The emperor punished Chughal a lot.

But after that, Tiloka left the job of the king and became a servant of the Guru-Darbar forever

Come on He left the job of the king of the world and became the king of the world forever

came under the shelter of Where he did a lot of service to the Guru-ghar. Guru Hargobind

Sahib fought many battles and finally got martyrdom. Bhai Tiloka

He was martyred in the battle of Amritsar.

Bhai Gurdas ji remembers Bhai Tiloka with these words: "Suhar Tiloka Surma, Sikh Samunda Sanmukh Sara." (verse 11, stanza 18)

brother black

This Rangareta was a hill Rajput of Sikh origin. He was a devoted devotee of Guru Arjan Dev Sahib, very brave and virtuous. It accompanied Guru Hargobind Sahib when he went to Agra.

Bhai Natha

This was Almast, the younger brother of Udasi Sadhu. He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. It was a revelation of a very open-minded nature. Following the order of Guru Hari Rai Sahib, he continued to propagate Sikhism in Dhaka. He used to send Dhaka muslin from Bengal for Guru Sahib. When Guru Tegh Bahadur went to Dhaka, he served Guru Sahibs a lot. The creator 'Guru Pratap Suraj' has praised it a lot.

Bhai Dargah Mall

He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. His father's name was Dwarka Das and grandfather's name was Paraga. It was the Diwan of Guru Harirai and Guru Harikrishna. His younger brother's name was Hira Mull or Hira Nand. Bhai Hira Nand had two sons, Matidas and Satidas. When Dargah Mall became old, he requested that the Diwani of the Guru-ghar be given to his nephews Matidas and Satidas. After which Matidas became Darbari and Satidas Ghar-Bari Diwan.

Bhai Hira Mall (Hira Nand)

Bhai Hira Mall's father's name was Dwarka Das and grandfather's name was Paraga. He was a Raghareta Sikh of Brahmin origin. He was the father of Dewan Matidas and Satidas.

Bhai Matidas

Bhai Matidas's father's name was Hira Mall, grandfather's name was Dwaraka Das and great-grandfather's name was Paraga, who was the younger brother of Bhai Pade. Bhai Pade and Bhai Parage's father's name was Gautam. Bhai Matidas was a Ranghreta Sikh of Brahmin origin and became the Darbari Diwan of Guru Tegh Bahadur Sahib after his Tay Dargah Mall.

"Mati Das Gur Ke Diwan. Sikhi Mo Puran Praman."

(Mahima Prakash, page 677)

Bhai Satidas

Bhai Satidas was the younger brother of Bhai Matidas. He was the preacher of the Guru-ghar during the time of Guru Tegh Bahadur Sahib and again during the time of Guru Gobind Singh Sahib.

Bhai Sahib Singh

this Ranghareta Sikhs were of Brahmin origin. He was the son of Matidas. Stay Bhai Sahib. He was martyred in the battle of Nirmohgarh on 7 Katak Sammat 1757 Bikrami. For some time when Bhai Satidas went for preaching, the house-to-house Diwan of the Guru-ghar

Bhai Almast

Aan attended the court of Ji. He was a Ranghreta Sikh of the Bal Goth, who served as a sweeper in the Guru-Darbar. After hearing the glory of Guru Hargobind Sahib

used to do, one day when he was serving with the image of Guru Hargobind Sahib in his mind, it was not even time for Guru Sahib to come out, but the servant remembered, Guru Sahib was right next to him. Aan stood up and called him as Alamast. The servant became proselytized. Nothing should be said, he fell on his feet saying "Blessed God". The Satguru found it to be very loud and sent it to Nanakmat for preaching.

Bawa Sarup Das Bhalla narrates about how Guru Hargobind Sahib made Almast a preacher of the Guru-ghar without sacrificing his caste:

"Almast time tih jhu kare satguru murti hirde dhare. At first Gurdarshan Laga. Jago Mastak Bhag Sabhaga. 7. Jaat burn ki kahe na koi. Drink whatever you want. Standing with hands together facing each other. Kar wah wah gur ustati phase 8.

Almast Naam Dhar Dayal called. Ta ko Nanak and Pathaya. Prabh Dahun Haar Morchhar Dina. Ridh sidh sab bhai adhyana. 9.”

(Mehima Prakash, Volume II, Page 490)

When Almast reached Nanakmata, Jogi did not allow him to touch his feet. They complained to King Baj Bahadur that Nankamta Wala Dera is a place of Jogis, to which even Mother Earth will testify that this place is Nankamta or Siddhamata. The king said that well, if the earth bears witness to you, then ask the mother earth. They asked Mother Earth, Mother Earth, tell me whether this place is Siddhamata or Nanakmata. The voice from the earth is Siddhamata. The king agreed with the Jogis but Almast said, Maharaj, you do not understand their hypocrisy. If you want to see the truth, dig the earth from here. When the earth was dug, the boy sitting in the pit came out. As they had taught him, this boy spoke in the same way. In front of Kanpate Jogi Raje

He was very ashamed and went to the mountains. King Baj Bahadur was impressed by Alamst's tenacity and gifted him 14 villages for Nanakmate's expenses.

When Guru Sahib got the news of Almast's preaching, then Guru Sahib sent him to Parshotampur. From where the Pandits in the way of his religious preaching

Rode started hanging, but they too were defeated. His glory spread far and wide. Almast also built a monastery there and stayed there for some time preaching Nanak's creed and then passed away there.

Baba Balu Hasna

He was a Rangareta Sikh of the Balu tribe. Its real name is not known but it is certain that its tribe was Balu. It used to serve the horse of Guru Hargobind Sahib. Some scholars have written it as Kashmiri Brahman, which is not correct. Because Almast was sent by Guru Hargobind Sahib to Nanakmat to propagate Sikhism. One might have mistaken Almast for being a Kashmiri resident. It will be clear from the comment about Almast that these Rangharetes were Sikhs.

He was a very cheerful person, who was always laughing. That is why Guru Sahib used to remember it as Hasna-Balu. That is why its name 'Balu-Hasna' became popular. When Guru Sahib would go out on a horse, it would start running ahead of the horse. Guru Hargobind Sahib had ordered it to always stay in the custody of Bhai Gurdito (Guru Sahib's elder son). Bhai Gurditta ji, pleased with his service, gifted him a hat.

Due to this boon, he became the master of Riddhiya Siddhis. Among the incenses of the Udasi tradition, this is one of the most important incenses. Balu Hasne died at Dehradun in Sammat 1717 Bikrami. The monks of Ramrai's temple belong to this sect.

Bhai Bhana

He was a Rangareta Sikh of Rajput origin, a resident of Prayag. When Guru Hargobind Sahib was invited to Agra by Jahangir, he also went to Agra along with Bhai Pade. He was a very experienced warrior and a great soul.

During the battle of Lohgarh, Bhai Singha and Bibek Bibi went to evict Veero from the fort, while Bhai Bhana took charge of the Guru's forces as a commander. He was martyred in a face-to-face battle with Shamsh Khan.

Bhai Chaupa Singh or Chaupa Rai

He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. His father's name was Bhai Pada and grandfather's name was Gautam. Bhai Pade's younger brother's name was Bhai Paraga. Bhai Paede offered his youngest and beloved son Chaupati at the feet of Guru Hariraiji. Chaupati Rai from childhood four thrones of the Gurus

Served He went with Guru Tegh Bahadur Sahib when he started going to Patna. Dasam Patishah enjoyed his lap very much. There were games in Guru Sahib's childhood. He attained divine enlightenment after receiving the touch of the feet of the four guru-personalities. He was well aware of the traditions of the Guru-ghar and the etiquettes of the Guru-ghar. That is why Guru Gobind Singh ji wrote Rahitnama himself, which is called 'Rehitnama Hazuri' or 'Rehitnama Bhai Chaupa Singh'. In the last days of his life, he remained in the service of Mata Sundariji in Delhi. Bhai Chaupa Singh was martyred by the Mughal government on Magh Sudi Chauth 1780 Bikrami along with 60 other Singhs. Bhai Kahan Singh Nabha writes:

“This gentleman was a Khidava of Dasmesh and an Anin of Satguru was a Sikh. There is also a Rahitnama made of it, which the ignorant Sikhs have greatly defiled.”

Bhai Gual Das

He was a Rangareta Sikh of Brahmin origin. His father's name was Chutte Mall and his grandfather's name was Bhai Bhai Peda. His son Harjas Rai and grandson Devi Das continued to serve in the court of Guru Gobind Singh Sahib.

15151